

Пралетары ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ШТОТЫДНІВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНнікаў БССР

Пятніца, 9 сакавіка 1990 г. № 10 (3524) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ГОЛАС ДА ГОЛАСУ...

Выбары: пасля першага тура

УВЕЧАРЫ 4 САКАВІКА... І з нервамі ў мяне ўсё, нібыта, у парадку, і празмернай эмацыянальнасцю, здаецца, не вылучаюся, але тое, што адчуў з 20.00 да 20.15, ніяк нельга было назваць душэўнай раўнавагай ці псіхалагічным камфортам.

Супрацоўнікі аднаго з выбарчых участкаў Ракасоўскай акругі № 5 прыбіралі са стала ўсё непатрэбнае, расаджваліся спачатку так, пасля гэта... Паўза доўжылася, напружанне расло і вышэйшай кропкі дасягнула, калі з рассургучаных урнаў на традыцыйны кумачовы абрус хлынуў вадаспад белых і блакітных паперак.

Далейшыя аперацыі — раскладанне бюлетэняў па столах, падлікі і перападлікі ў слупок — руціннасцю сваёй настолькі не аднавадалі сэнсу свята дэмакратыі, што давалі падставу для іроніі. Стала лягчэй...

Блізка апоўначы мы, група падтрымкі, падсумавалі звесткі з усіх участкаў акругі. Выходзіла, што наш кандыдат, кандыдат Саюза пісьменнікаў Беларусі галоўны рэдактар газеты «Літаратура і мастацтва» Анатоль Вярцінскі стаў народным дэпутатам Беларускай ССР.

Такім чынам, завяршаўся перадвыбарчы марафон. Для нас, лімаўцаў, ён быў адметны не столькі самым непасрэдным удзелам у палітычнай кампаніі, колькі тым, што, па сутнасці, на карту была пастаўлена пазіцыя, якую спрабуе адстойваць наша газета.

...Прынцыпы прыныпамі, а з галавы не ідзе надпіс, зроблены на адным з бюлетэняў: «Дапамажыце! У дачкі — склерадэрыя!»

ПРАГНОЗ, ЯКІ СПРАУДЗІЎСЯ. Напярэдадні выбараў маскоўскія сацыёлагі абнародавалі вынікі апытання, з якіх вынікала, што сёлетняя выбарчая кампанія ў цэлым праходзіла менш актыўна, чым леташняя — па выбарах народных дэпутатаў ССР. Прыводзіліся звесткі аб тым, што большасць кандыдатаў успрымалася выбаршчыкамі як агульная маса. Палавіна апытаных нават у лютым яшчэ не ведала сваіх кандыдатаў, кожны трэці адзначаў фармалізм і пустаслоўнасць выбарчай кампаніі. Чвэрць выбаршчыкаў не верыць, што кандыдаты выканаюць свае абяцанні...

Уласны вопыт удзелу ў перадвыбарчай агітацыі пацвярджае тэндэнцыі, акрэсленыя сацыёлагамі. Як ні парадаксальна, але пад час кампаніі рэальна ўвасабляўся лозунг застойнай ідэалогіі «Дайці да

кожнага!» Цэнтр барацьбы за галасы выбаршчыкаў перамясціўся з актавых залаў і газетных старонак на вуліцы, у двары мікрараёнаў, непасрэдна ў кватэры, дзе жывуць людзі. Цяжка перабольшыць значэнне соцень сустрэч, некаторыя з якіх можна лічыць сапраўдымі журналісцкімі ўдачамі. У цэлым жа ўражанне... Досыць няпэўнае. З розным давялося сутыкнуцца — з катэгарычным «альбо дай, альбо ідзі», з разважлівай зацікаўленасцю, але, бадай, найбольш — з ветлівай абьякавацю.

Што гэта? Своеасаблівы палітычны авітаміноз? Вынік штучных перашкод на шляху абнаўлення нашага жыцця, на шляху палітызацыі мас?

І першае, і другое.

За мінулы месяц людзі начыталіся і наслухаліся шматлікіх перадвыбарчых платформ, праграм, выступленняў. У іх было багата шчодрых абяцанняў і добрых пажаданняў, часам, мабыць, і не зусім рэальных, не зусім шчырных. Што ж, выбары ёсць выбары, палітыка ёсць палітыка... І жыццё ёсць жыццё, а ў ім — пустыя прылаўкі, злыя чэргі, чарнобыльскі сіндром, жылёвая праблема... Сітуацыя надзвычай двухсэнсоўная, якая выклікае нестабільнасць, хістанні масавай свядомасці.

З іншага боку, як шмат зроблена, каб яшчэ больш узмацніць неразбярыху. У якіх, напрыклад, апаратных нетрах нарадзілася ідэя прызначыць у адзін дзень выбары ў Саветы ўсіх узроўняў, абрынуўшы на выбаршчыка дзесяткі прозвішчаў, рознаакіраваныя інфармацыйныя плыні?

Далей. Што такое выбары ў акрузе, дзе на адзін мандат прэтэндуюць дзевяць, дванаццаць, семнаццаць кандыдатаў? Хутчэй, конкурс прыгажосці... Сістэмны «грэх» аднапартыйнасці, па ўсім відаць, на развітанне зробіць нам яшчэ адну мядзведжую паслугу. Так, мандаты будуць заваяваны ў напружанай барацьбе, але, з улікам мяркуемай вялікай колькасці перагаласовак, наўрад ці будуць паўнаважкімі, спаўна забеспечанымі «валютай» галасоў выбаршчыкаў. Мы ж марым сёння пра аўтарытэты беларускі парламент...

МІФЫ, ЯКІЯ ЛОПНУЛІ. Іх шмат. І, бадай, галоўны — пра «роўныя магчымасці». На справе гэта абарочвалася адсутнасцю магчымасцей для нармальнага выдзлення перадвыбарчай кампаніі. Права (Працяг на стар. 2).

ТРЭБА ВЫЖЫЦЬ СЁННЯ

Сюжэт пра Мінскі дзіцячы гематалагічны цэнтр, паказаны ў канцы мінулага года праграмай «Взгляд», хоць і быў «адаптаваны», усё ж выклікаў у многіх стан шоку. Па-першае, былі абвергнуты афіцыйныя запэўніванні ў

тым, што малыя дозы радыяцыі, атрыманыя за кошт унутранага абпраменьвання, на здароўе не ўплываюць. Па-другое, выявіўся жалівы стан нашай дзіцячай аховы здароўя...

Амаль чатыры гады назад на нарадзе, скліканай у сувязі з радыяцыйнай пагрозай, загадчыца Мінскага дзіцячага гематалагічнага цэнтра В. Алейнікава і прафесар М. Паўлава звярнулі ўвагу на гематалагічную службу Беларусі, бо ад радыяцыйнай найперш церпіць крывяносная сістэма, асабліва ў дзяцей. Аднак тыя, хто па службовым абавязку павінен быў аб гэтым паклапаціцца, не адрэагавалі. Згодна прагнозу спе-

цыялістаў Мінздрава ССР А. Пятака, В. Мацюхіна, А. Цыба і інш. вострая лейкозы (у народзе — белакроўе) праявіцца вельмі аддалена, і павелічэнне захворваемасці наўрад ці будзе адчувальнае.

Але яно адчувалася даволі хутка, прычым нават у такіх «бяспечных» месцах, як Мінск і Мінская вобласць, якія нават у разлік не браліся. Пасля выбуху ў Чарнобылі ў тры разы павялічылася паступленне ў цэнтр

дзяцей з рознымі захворваннямі крыві. Сёння дзве трэці маленькіх пацыентаў стацыянара — з лейкозамі, толькі за першы месяц года — 6 новых выпадкаў. У дзесяць з лішнім разоў павялічылася колькасць крайне рэдкіх раней спадчынных лейкозаў. Амаль утрыя ўзрасла смяротнасць па цэнтры.

Гром, які змусіў адказных асоб «перахрысціцца», гримнуў тады, калі невыцерпнае (Працяг на стар. 2—3).

ГОЛАС ДА ГОЛАСУ...

(Пачатак на стар. 1). Грамадзян і іх асацыяцыі на агітацыю было абмежавана да мінімуму, доступ да сродкаў масавай інфармацыі, якія па-ранейшаму знаходзіліся ў адных руках, надзвычай ускладнены, спробы грамадска-ці кантраляваць дзейнасць выбарчых камісій мелі поспех да таго, каб не заўсёды...

Між тым, старшыня райвыканкома, «гаспадар раёна» меў магчымасць заняць зашклёныя вітрыны ўсіх падначаленых яму магазінаў. Міліцэйскі начальнік, расказваючы, наведваў усе бацькоўскія сходы ў школах акругі, дзе балаціраваўся, выкарыстоўваючы добрапрыстойную нагоду — каб праінфармаваць аб крымінальнай абстаноўцы.

Затое працягвалася дыскрымінацыйная па сутнасці палітыка ў дачыненні да дэмакратычных грамадскіх рухаў і арганізацый. «Так званым», ім было адмоўлена карыстацца афіцыйнымі каналамі інфармацыі. Нават зварот трыццаці трох кандыдатаў, якія аб'ядналіся ў блок «Беларускі дэмакратычны форум» (выключная пакуль што з'ява ў палітычным жыцці рэспублікі, рэальная прыкмета сталення нашай дэмакратыі), былі праігнараваны рэспубліканскімі газетамі.

Перадвыбарчая кампанія пачалася таксама, што дэмакратыя каштуе немалых грошай.

Не буду развіваць гэты тэзіс. Успомніце бляклія плакаты на сходах і пад'ездах, «самвыдат», якім напаліліся штодня вашы паштовыя скрынкі...

РАЇЦАЯ 7 САКАВІКА... Заканчваю гэтыя, зробленыя па гарачых слядах, нататкі. Аб'яўлены першапачатковыя вынікі першага тура першых у рэспубліцы дэмакратычных выбараў.

Стала вядома, што 4 сакавіка з 310 дэпутатскіх месцаў у Вярхоўным Саветае БССР запоўнена каля 100. Прыкладна ў 200 выбарчых акругах 18 сакавіка адбудзецца паўторнае галасаванне. У 18-ці на 22 сакавіка намечаны паўторныя выбары.

Сярод тых, хто пасля першага тура стаў народным дэпутатам БССР — Яфрэм Сакалоў і Зянон Пазняк, Мікалай Дзямянцей і Станіслаў Шушкевіч, Міхаіл Кавалёў і Сяргей Навумчык...

З тых дзеячаў літаратуры, мастацтва, навукі, якія былі прадстаўлены ў «Выбарчым клубе «ЛіМа», барацьбу за дэпутатскія мандаты працягваюць Кастусь Тарасаў, Сяргей Закоўніцаў, Валянцін Акулаў, Міхась Ткачоў, Аляксей Марачкін, Ніл Гілевіч, Геннадзь Бураўкін, Вінцук Вячорка, Пётр Садоўскі, Юрый Хадыка, Васіль Шаранговіч, Міхась Малеко, Яўген Будзіна і іншыя.

Андрэй ГАНЧАРОВ.

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні

І ГЭТА — ЭКАНАМІЧНАЯ САМАСТОЙНАСЦЬ?

Бадай, кожнаму з нас даводзілася чуць выступленні (у тым ліку і з усесаюзных трыбунаў) кіраўнікоў рэспублікі, у якіх гаварылася аб эканамічнай і палітычнай стабільнасці Беларусі. Так, у нас няма міжнародна-нацыянальных праблем, якія ўзніклі ў Закаўказзі і Узбекістане, забастовак, як у Кемераве і Варкуце. Але ў нас няма і таго ўзроўню разумення наспелых праблем у палітычным і эканамічным жыцці грамадства, які характэрны, напрыклад, для рэспублік Прыбалтыкі. Высокай ацэнкі, прынамсі, заслугоўваюць прынятыя ў гэтых рэспубліках канцэпцыі эканамічнай самастойнасці. Каторы чытач заўважыць, што такая канцэпцыя распрацавана і ў нас. Беларусь першай з рэспублік распрацавала палажэнне аб пераходзе на самафінансаванне і самакіраўніцтва. Але ж які рэальны змест беларускага варыянта гасразліку?

Закон «Аб перабудове кіраўніцтва эканомікай і сацыяльнай сферай у Беларускай ССР», распрацаваны Дзяржпланам БССР, паўтарыў практычна ўсе асноўныя элементы пастановы СМ СССР ад 15 сакавіка 1989 г. аб рэформе кіраўніцтва эканомікай у рэ-

спубліках. Гэты дакумент не разглядаўся ў Вярхоўным Саветае СССР, многія яго ключавыя пазіцыі былі падвергнуты крытыцы на самых розных узроўнях. Прапанаваныя Вярхоўнаму Савету СССР для разгляду законы аб мясцовым самакіраванні і аб уласнасці пайшлі далёка наперад ад практычна 15 сакавіка. І нягледзячы на ўсё гэта, Дзяржплан БССР вернападана (другога слова не знойдзеш) слухаецца цэнтра. Ці не таму беларускі варыянт рэспубліканскага гасразліку без прапаруджвання быў падпісаны ў Маскве? Цяжка знайсці тлумачэнне і таму факту, што беларускі закон не быў вынесены на абмеркаванне Вярхоўнага Савета рэспублікі. Такім чынам, вельмі важны для рэспублікі дакумент быў келейна распрацаваны ў нетрах апарату і гэтак жа келейна зацверджаны ў лепшых традыцыях перыяду застою.

Што ж прымушае так псіхастычна ацэньваць гэты твор Дзяржплана рэспублікі? Па-першае, закон, па сутнасці, прадугледжвае старыя прынцыпы ўзаемаадносін рэспублікі і цэнтра. Праўда, у прэамбуле гаворыцца аб пераходзе ў адносінах з цэнтрам на дага-

ворныя формы, але гэта толькі прыгожая фраза, бо тыя формы не канкрэтызуюцца ў наступных раздзелах. Да чаго гэта прывядзе на практыцы? Зусім верагодна, што мінулагадні беспрэцэдэнтны дэфіцыт дзяржаўнага бюджэту СССР у 35 мільярдаў рублёў (з запазычаннямі з фондаў Дзяржбанка да 100 мільярдаў) склаўся не без удзелу Беларусі. Аднак ніхто ў яе не пытаўся, калі планавалася такі дэфіцыт. І наўрад ці пацікавіліся думкай Вярхоўнага Савета БССР, калі перакладалі частку гэтага дэфіцыту на дзяржбюджэт рэспублікі, і частку немалую — 550 мільянаў рублёў! Адбылася гэта пры запазычанасці саюзнага бюджэту рэспубліканскаму больш чым у 3 мільярды рублёў. Нягледзячы на закон аб эканамічнай самастойнасці, Беларусі па-ранейшаму давядзецца расхлебваць кашу, звараную цэнтральнымі ведамамі, бо агульнаэканамічныя нарматывы, якія раней, мяркуюцца зацвярджаць у цэнтры. І, як паказвае аналіз прынятага бюджэту краіны, пры памяншэнні яго дэфіцыту ў параўнанні з леташнім, рэспубліцы зноў запланаваны дэфіцыт больш чым у 500 мілья-

ТРЭБА ВЫЖЫЦЬ СЁННЯ

(Пачатак на стар. 1). становішча перапоўненага дзіцячага стацыянара з яго хранічнай няхваткай медыкаменту і персаналу стала здабыткам галаснасці. Надзіва хутка вырашыліся пытанні рамонту аддзялення — падключыўся Дзяржплан, выдаткаваў сродкі Саўмін. Гематалагічнае аддзяленне пакуль што перасялілася ў другое крыло будынка, а там, дзе яно было (бачыла з акна ў час гутаркі з Вольгай Вітальеўнай Алейнікавай), кіпела работа — ідзе рамонт. Як мне паведамілі ў Мінздраве рэспублікі, гэта толькі часовыя меры. У перспектыве — будаўніцтва Рэспубліканскага гематалагічнага цэнтра, які, акрамя ўласнага НДІ, будзе мець дзіцячы стацыянар на 150 ложкаў.

У Вольгі Вітальеўнай на гэты конт сваё меркаванне:

— Такі цэнтр-гігант вымагае значных сродкаў. Па-другое, ці ёсць неабходнасць аб'ядноўваць у адным цэнтры дзіцячы і дарослую гематалогію? А вось адчуждаць ракевыя захворванні крыві ад іншых ракевых захворванняў няварта. Найбольш рацыянальна, мне здаецца, было б арганізаваць дзіцячы анкагематалагічны цэнтр на базе нашага і дзіцячага анкалагічнага аддзялення.

Заўважу, што супрацоўнікі прыганага аддзялення на чале з загадчыкам В. Паўленкам салідарны з В. Алейнікавай — у іх тыя ж праблемы, тыя ж метады лячэння, ды і дыягнастычнае абсталяванне аднолькавае.

— Мы маем 60 ложкаў, плюс 40 ложкаў у анкалогіі — гэта ўжо 100, — працягвае Вольга Вітальеўна. — Калі давесці іх

колькасць да 150—180 і абсталяваць цэнтр першаасным абсталяваннем, можна будзе вырашыць праблему хутчэй і танней. А намечаныя Мінздравам перспектывы ў мацярок хворых дзяцей энтузіязму не выклікаюць. Чаму? Ды проста таму, што многія дзеці не дакачаюцца не толькі заканчэння будаўніцтва Цэнтра, але нават і яго пачатку. Цэнтр спатрэбіцца тым, хто захварэе заўтра. І такіх будзе шмат. А нашым дзецям трэба выжыць сёння!

Ці шмат шанцаў выжыць абячае ім наша медыцына? Вывесці ў рэмісію ўдаецца ў 95—98 працэнтаў выпадкаў. Але калі гаворка ідзе пра выжываемасць, г. зн. аб стане рэмісіі, які прадоўжыўся 6 і больш гадоў, тут нам пахваліцца няма чым. Паводле апошніх дадзеных, у ЗША выжываемасць да-

сягае 75—80 працэнтаў, у ФРГ — 85 працэнтаў. А ў нас, па дадзеных Усесаюзнага анкалагічнага навуковага цэнтра, — 32 працэнты, па дадзеных Галоўнага гематалага краіны А. Вераб'ева — 50, у беларускім цэнтры — усяго 15 працэнтаў.

— Справа ў тым, — удакладняе В. Алейнікава, — што Андрэй Іванавіч робіць выбарку па тых хворых, якія прайшлі поўны курс лячэння па праграме, а я ўлічваю фактычную выжываемасць.

Розніца паміж нашымі і замежнымі дасягненнямі ўражае. Але ці варта здзіўляцца, калі адпаведных спецыялістаў амаль няма? Медсясцёр — адна на 20—25 хворых! Мала тых, хто жадае працаваць там, дзе памірае столькі дзяцей. Нават брыгадны падряд, які дазволіў павялічыць аклады, не спакушае. Да таго ж, сёння падвоіць медсястрам зарплату (а належыць за гэтую цяжкую працу 80 (!) рублёў), азначае ўдвая нагрэць іх колькасць і ўдвая нагрэць работай. Дзе ўжо тут перапрацуць, накарміць дзіця, слова добрае сказаць, калі ледзь паспяваюць выканаць прызначэнні. Калі няма такіх неабходных тут стэрільных боксаў, стэрільнай ежы, калі мало, адравае ад маці, плача і адмаўляецца ад ежы, а пакласці ўсіх «цяжкіх» з мацяркамі няма ніякай магчымасці. Я ўжо не кажу пра абсталяванне і лекі.

Што такое 15-працэнтная выжываемасць? Для многіх гэта абстракцыя, інфармацыя, якая закранае хутчэй розум, чым сэрца. А вось вам адзін з многіх пачутых мною расказаў:

— Я не магу забыць, як паміраў Саша. Яму было два з паловай годзікі. Яго маці не пусцілі ў аддзяленне. Саша ўвесь час крычаў, прасіў: дай таблетку! Так ён пакутаваў тры дні.

Існуе афіцыйны цыркуляр, паводле якога анкалагічныя хворыя не падлягаюць рэанімацыі. Пэўна, з меркаванняў эканоміі. Але ж не толькі той, хто мае шанец на выздаравленне, але і той, хто пакідае жыццё, мае права разлічваць на

кляпат медыкаў. І на дзейснае апераджальнае абязбольванне.

— У нашай бальніцы пры дзіцячым хірургічным цэнтры ёсць рэанімацыя, — гаворыць В. Алейнікава. — Але там хапае сваіх хворых. Перавесці туды дзяцей у тэрмінальнай стадыі лейкозу немагчыма. Дагэтуль яны паміраюць у агульных палатах. За мінулыя выхадныя — тры. У новым аддзяленні мы будзем рабіць пост інтэнсіўнай тэрапіі.

— Вольга Вітальеўна, як вы ставіцеся да таго, каб накіраваць дзяцей, у якіх яшчэ не ўсё страчана, на лячэнне за мяжу? Магчыма, разам са спецыялістамі, якія там прайшлі б стажыроўку?

— Станоўча. Скажу больш: стажыроўку было б карысна прайсці і медсястрам.

Дагэтуль права вырашаць, паслаць ці не паслаць хворага на лячэнне за мяжу, мела толькі Масква. Вось і пяцігадовы Міця К. не паедзе за мяжу, яму адмоўлена на той падставе, што ў хлопчыка пакуль і так рэмісія. Так, але над Міцём дамоклым мячом вісіць пагроза рэцыдыву. Яго можа справакаваць любая інфекцыя. Грып ці вятранка — для такога дзіцяці амаль прысуд. Адзіны ў гэтым выпадку ратунак — перасадка касцявога мозга —

наў рублёў. Пра якое «самафинансаванне» можна пры гэтым гаварыць? Няўжо рэспубліка, якая вырабляе прадукцыю на 3,6 мільярда рублёў больш, чым выкарыстоўвае, не можа абысціся без бюджэту з дэфіцытам?

Якім чынам эканоміка нашай рэспублікі можа паўплываць на інфляцыйныя працэсы? Ці можа Беларусь абысціся без 10 мільярдаў рублёў, якія мяркуецца пусціць у абарот без таварнага забеспячэння? На пытанні гэтыя закон аб самакіраўніцтве БССР адказу не дае.

Другі аспект узаемаадносін «цэнтр—рэспубліка»—гэта пастаўкі прадукцыі ў агульнасаюзны фонд і атрыманне тавараў з яго. Калі пытанні бюджэту і фінансаў зразумелыя, бадай, толькі спецыялістам, то ўвоз і вывоз прадукцыі, асабліва тавараў народнага ўжытку, прыцягваюць увагу многіх людзей. Сярод значнай часткі насельніцтва бытуе меркаванне, што Беларусь «жыла б добра», калі б большая частка мяса, бульбы, іншых сельскагаспадарчых прадуктаў, а таксама тэлевізараў, халадзільнікаў і г. д. не вывозілася за межы рэспублікі. Але ж мы не бачым сустрэчнай плыні сыравіны, металу і металапракату, паліва і г. д., без чаго нам аніяк не абысціся. У аб'ёме, вытворчасці і спажывання міжрэспубліканскія пастаўкі займаюць да 60 працэнтаў. Не трэба забываць і той факт, што рэспубліка экспартуе на 1 мільярд рублёў менш прадукцыі, чым імпартавае, г. зн. у значнай

меры імпорт БССР забяспечваецца тымі ж нафтапастаўкамі з Сібіры. І ў той жа час нам неабходна адмовіцца ў міжрэспубліканскім абмене і пастаўках ва ўсесаюзны фонд ад палітыкі харчразвёрсткі, г. зн. ад жорсткага лімітавання цэнтральнымі ведамствамі—колькі, чаго і каму мы павінны пастаўляць, колькі ад каго атрымліваць. У гэтай бюракратычнай сістэме не спрацоўвае нават палажэнне аб рэалізацыі на месцах звышпланавай прадукцыі. Яна ў асноўным забіраецца і пераарыентаваецца цэнтральнымі канторамі. Ці змяняе ў гэтай практыцы што-небудзь закон аб самакіраўніцтве, распрацаваны Дзяржпланам БССР? Практычна нічога. Не сказана тут ні слова аб прамых дагаворных міжрэспубліканскіх пастаўках, якія прадугледжваюць не толькі роўнасць дагаворных бакоў і эканамічную эквівалентнасць абмену, але і абавязковы ўзаемны інтарэс, свабоду ў выбары не толькі аб'ёму ўзаемных паставак, але і партнёра. А ў дадатак яшчэ і цану на пастаўляемую прадукцыю. Апошняе пытанне—адна з самых болевых кропак у міжрэспубліканскім абмене. Старшыня Дзяржплана БССР В. Кебіч неаднаразова адзначаў у друку, што павышэнне аптовых цен на сыравінныя рэсурсы (з 1990 г.) могуць зрабіць рэспубліку нерэнтабельнай, з пасіўным салда ўвозу-вывазу. Калі цэны па-ранейшаму будуць устанавлівацца ў Маскве, гэта напаткае Беларусь у самы бліжэйшы час. Механізм, які можа прадухіліць такую сітуацыю, у

законе аб самакіраўніцтве БССР не прадугледжаны.

Што ж, у рэшце рэшт, згодна з законам мяняецца ва ўзаемаадносінх цэнтра і рэспублікі? Сёе-тое мяняецца. Напрыклад, у падпарадкаванні Савета Міністраў БССР, а таксама мясцовых Саветаў пераходзіць цэлы шэраг прадпрыемстваў і арганізацый. Гэта, вядома ж, грэе душу рэспубліканскага кіраўнічага корпуса—прыбаўляецца ўлады, узрастуць штаты і службовыя аклады (у Саўміне ўжо прайшла атэстацыя з адначасовым павышэннем акладаў). Аднак працоўныя калектывы прадпрыемстваў вельмі насцярожана паставіліся да такой перабудовы. Многія палажэнні закона БССР аб самакіраванні і самафинансаванні яны справядліва расцэньваюць як спосаб узмацнення бюракратычнага ціску на іх, абмежавання іх правоў. У законе аб самакіраванні прадугледжваецца ўдзел прадпрыемстваў у развіцці гарадской (раённай) гаспадаркі, сацыяльных аб'ектаў. Ніякіх матэрыяльных або грашовых рэсурсаў для гэтага, натуральна, не выдаткоўваецца—усё трэба рабіць за кошт рэзерваў прадпрыемстваў. Лічу, што ва ўмовах, калі лозунг «Уся ўлада Саветам» атрымлівае рэальнае эканамічнае наўненне, прадпрыемствы павінны вырашаць толькі тры пытанні, якія звязаны з вытворчасцю і павышэннем яе эфектыўнасці, у тым ліку і сацыяльна, але па сваёй ахвотце.

Такім чынам, як бачым, маля што мяняецца ў адносінх цэнтра—рэспубліка, мясцовыя органы кіраўніцтва—прадпрыемствы. Дык, можа, у законе хоць бы мясцовыя Саветы знойдуць вырашэнне сваіх праблем? На першы погляд, быццам бы так. У іх падпарадкаванні пераходзяць многія прадпрыемствы і арганізацыі, бюджэт Саветаў цяпер таксама фарміруецца не зверху, а па ўстаноўленых нарматывах. Усё гэта добра. Ды толькі нарматывы падагнаны пад наяўную базу, як гэта аб'явіў Міністр БССР. Фактычна ўсё застаецца па-старому—колькі вы атрымлівалі ад вобласці раней, столькі ж атрымаеце і цяпер, але ўжо па «абгрунтаваных нарматывах». І тут, як мы бачым, самастойнасць і самафинансаванне на даволі-такі кароткім павадку.

І апошняе па чарзе, але, відаць, першае па значэнні пытанне—пытанне аб уласнасці. Факты сведчаць аб нежаданні аўтараў беларускага гасразліку перайсці ад касметычных змен да сапраўды радыкальнай эканамічнай рэформы.

Сацыяльна-палітычныя падзеі ў рэспубліках Прыбалтыкі надалі пытаннем рэалізацыі грамадскай уласнасці на рэгіянальным узроўні палітычную афарбоўку. Права рэспублік валодаць тэрыторыяй і яе рэсурсамі, а таксама прадпрыемствамі на гэтай тэрыторыі выводзіцца з канстытуцыйнага суверэнітэту саюзных рэспуб-

лік, права на самавызначэнне. У гэтым кантэксце рэспубліканская ўласнасць тоесная дзяржаўнай, акрэсленай межамі рэспублікі. І Саюз фактычна ператвараецца ў канфедэрацыю. Тут няма аб чым дыскусываць. Калі ж мы застаемся ў федэрацыі, то аб'ект і сфера рэспубліканскай формы грамадскай уласнасці павінна стаць прадметам абмеркаванняў не толькі ў Вярхоўным Саўеце СССР, але і ў рэспубліках.

Саюзная рэспубліка—гэта не проста рэгіён (вобласць, эканамічны раён). Гэта—дзяржаўна-нацыянальнае ўтварэнне. Уяўляецца адзіна правільным лічыць рэспубліканскай уласнасцю зямлю, воды, лясы і нетры—г. зн. усе прыродныя рэсурсы. З другога боку, нельга пагадзіцца з прапановамі прыбалтыйскіх рэспублік, што ўсе прадпрыемствы і арганізацыі на іх тэрыторыі (акрамя абаронных) павінны перайсці ва ўласнасць рэспублікі. Давяйце не будзем забываць, што яны ствараліся намаганнямі Саюза. На якой падставе эстонец будзе экспрапрыраваць завод «Рухавік», а літоўцы філіял мінскага аб'яднання па вытворчасці халадзільнікаў? Няма патрэбы замест татальнай агульнасаюзнай дзяржаўнай уласнасці ўводзіць татальную рэспубліканскую. Гэта крок не наперад, а назад.

В. КРУГАВЫ,
кандыдат эканамічных
наук, выкладчык РТІ.

у нас у краіне дзецям не робіцца. Дык ці варта чакаць, пакуль настане пагаршэнне? Лячэнне будзе даражэйшае, а шанцаў на поспех—менш. Але тое, аб чым я даведлася пазней, і зусім паставіла мяне ў тупік.

Некая адказная асоба росчыркам пара вырашыла лёс шасцігадовай Іры Е. Прычына адмовы—пагаршэнне стану, дзяўчыны пагражае выхад з рэмісіі. Разумеецца?

У яе равесніцы Іры Ч. выпадак увогуле крытычны. Але ў яе аднялі апошні шанец на выжыванне—не пусцілі ў ГДР зрабіць там перасадку касцявога мозга. «А ў вас ёсць для гэтага 200 тысяч марак?»—спыталася ў бацькоў Іры ў Мінздраве.

Пакуль што на замежнае лячэнне не трапіў ніводзін пацыент Мінскага дзіцячага гематалагічнага цэнтра. Але сякія-такія перспектывы акрэсліліся. Новым загадам рэспубліканскаму Мінздраву, нарэшце, даецца права самому вырашаць такія пытанні. Ды ёсць у гэтым загадзе момант, які насцярожвае: «накіраванню падлягаюць грамадзяне, у адносінх якіх ужо былі выкарыстаны ўсе дазволеныя ў СССР метады лячэння, а за мяжой да іх могуць быць ужыты дадатковыя

ці новыя, якія не ўжываюць у нашай краіне». Але ж гэта менавіта тое, на што чыноўнікі ад медыцыны спасылаюцца ў сваіх адмовах: праграма вядзення лейкозных хворых агульнавядомая, схемы лячэння ў нас і за мяжой адны і тыя ж. Яно нібыта і так, ды толькі вынікі—рознныя.

Вядуцца таксама перагаворы з некаторымі краінамі аб накіраванні на лячэнне дзяцей—ахвяр чарнобыльскай аварыі. Але такія прызнаюцца толькі дзеці з найбольш пацярпелых раёнаў Гомельскай вобласці. Так што ні Міця, ні Ірына, ні астатнія дзеці з Мінска і Мінскай вобласці, якія захварэлі лейкозамі, у гэтую катэгорыю не трапляюць.

Вось што гаворыць пра гэта В. Алейнікава:

— Падзел хворых дзяцей на «чарнобыльскіх» і «не чарнобыльскіх», па-першае, не гуманны, а па-другое, я лічу, што пэўную дозу абраменьвання атрымалі ўсе дзеці Беларусі—хто большую, хто меншую. Напрыклад, аб тым, што ў Мінскай вобласці ёсць забруджаныя раёны, мы даведліся толькі нядаўна. А дагэтуль людзі елі прадукты з гэтай зямлі, нарыхтоўвалі кармы. Звестак жа, як уплывае на арганізм

працяглая інкарпарацыя радыенуклідаў, мы не маем. Такага прэцэдэнта ў свеце няма. Думаю, што ў выпадку з лейкозамі вялікую ролю мае парог дозы, а не сам яе ўзровень. Больш высокая доза выклікае аплазію ці, дапусцім, рак шчытавідай залозы. А малыя і звышмалыя непасрэдна ўплываюць на ДНК крывятворнай клеткі, выклікаючы мутацыі. Генная мутацыя змяняе гэтую клетку настолькі, што яна робіцца злаякаснай і потым ужо нараджае на сябе падобных.

Няцяжка прасачыць, якім чынам назапашваліся радыенукліды ў арганізме дзяцей. Вось некалькі ўзятых наўздагад фактаў з вялікай колькасці, якія прыгадаліся ў друку толькі летась:

— «Адказы таварыш пэтэлебачанні паведаміў: Хойніцкі сыраробны камбінат (граніца Хойніцкага раёна—за 5 кіламетраў ад разбуранага рэактара) спыніў работу ў 1986 годзе. Няпраўда. Завод працуе па сённяшні дзень, а яго прадукцыя рассылаецца па ўсёй рэспубліцы»;

— «Летам правярылі хлеб,

які пякуць у Юрацішках, а ён аказаўся з радыенуклідамі...»;

— «Тры гады мы вазілі на палі і фермы (з пляцовак, размешчаных у зоне «жорсткага» кантролю) тарфакрошку, тры гады забруджвалі палі...»;

— «Мы дабаўлялі яго (радыеактыўнае мяса) да чыстага ў прапорцыі адзін да чатырох ці да пяці, зрабілі каўбасу і аддалі яе гандлю...»

На жаль, мы і сёння спрачаемся, можна ці нельга разбаўляць забруджаныя прадукты чыстымі, спрабуем даказаць, што ўжыванне малака і мяса з пэўнай дозай утрымання цэзію не паўплывае на здароўе і г. д. А дзецям проста трэба даваць прадукты даварынай

ступені чысціні! Так, ва ўсякім разе, думаюць мацярыкі.

Але вернемся да нашага цэнтра. Нельга не расказаць пра тую адчувальную дапамогу, якую прэпанавала яму людская міласэрнасць. Дзякуючы ахвяраванням, цэнтр ужо забяспечаны аднаразовымі шпрыцамі, з'явілася магчымасць закупіць сёе-тое з дарагога абсталявання, дзеці атрымалі дабаўку да панылага бальнічнага рацыёну ў выглядзе садавіны, сокаў, а часам і чырвонай ікры. Аددзяленню падарылі халадзільнікі, мэблю, каларыяны тэлевізары...

Калі б не калолі, не пяклі сэрца гэтыя злашчасныя 15 працэнтаў...

Таццяна ШПАРТАВА.

Некалі ў нас быў вельмі папулярны лозунг: «Дзеці — наш самы прывілеяваны клас». Жыццё засведчыла доктарыўнасць, няшчырасць гэтага лозунга. Дзе яшчэ ў свеце больш абяздолены дзеці, чым у нас?

У сярэдзіне студзеня Цэнтральнае тэлебачанне правяло сутачны тэлемарафон з мэтай збору сродкаў для Савецкага дзіцячага фонду. Сацыяльны эксперымент ЦТ выклікаў небывалы эмацыянальны ўсплеск. На рахунак Дзіцячага фонду паступіла больш за 61 мільён рублёў.

Не ведаю, як іншым, а мне да болю было шкада старшыню Дзіцячага фонду А. Ліханава і яго самаадданных памочнікаў, крыўдна за краіну, лепшыя людзі якой стаяць перад усім светам за працягнутай рукаю, па рубліку збіраючы сродкі для рэалізацыі неадкладных праблем, якія даўно вырашаны ў цывілізаваных краінах.

Акрыленае поспехам першага тэлемарафона, ЦТ запланавала ў чацвёртую гадавіну чарнобыльскай трагедыі — 26 красавіка — правесці тэлемарафон для збору сродкаў у дапамогу ахвярам чарнобыльскай катастрофы.

Высакародныя намеры! Яны не пакінулі аб'якавымі большасць з нас. Але... узнікае некалькі пытанняў.

Успамінаю, з якім энтузіязмам мы здавалі і адлічвалі сродкі для ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Толькі цяпер, ды і то не з беларускага друку, мы даведліся, што на Чарнобыльскі рахунак № 904 Дзяржбанка СССР паступіла 542.922.662 руб. 77 кап. З гэтых ахвяраванняў народа (у тым ліку і беларускага) рэспубліцы, найбольш закранутай катастрофай, было адлічана ўсяго 3,68 працэнта гэтай сумы — 20 мільёнаў рублёў, Украіне — 72,7 працэнта (395 мільёнаў), 65 мільёнаў рублёў было пералічана Міністэрству атамнай энергетыкі — для кампенсацыі ўрон, нанесенага яму ў выніку аварыі, віноўнікам якой само і з'яўляецца.

Трэба вітаць ініцыятыву ЦТ аб правядзенні чарнобыльскага тэлемарафона, толькі баюся, як бы ён не стаў крыніцай новых крыўдаў жыхароў Беларусі. Таму давайце загадзя агаворым ўмовы ўдзелу жыхароў Беларусі ў гэтай высакароднай дабрачыннай телеакцыі. Магчыма, трэба прадумаць размеркаванне будучых ахвяраванняў прапарцыянальна нанесенаму ўрон? А, можа, з улікам ужо размеркаваных з рахунку № 904 сродкаў? Альбо адкрыць розныя рахункі паступленняў для кожнай з пацярпелых рэспублік?

У адным я пераканана заяўляю: жыхары рэспублікі павінны завяць свой пратэст супраць удзелу ў дабрачыннай акцыі Міністэрства атамнай энергетыкі.

Н. КАТВІЦКАЯ,
супрацоўніца Беларускага інстытута фізічнай культуры.

31 студзеня ў абласным Доме палітычнай асветы праходзіла інструктыўная нарада прапагандыстаў Чыгу-

начнага і Кастрычніцкага раёнаў Віцебска. Вёў нараду кансультант Дома палітычнай асветы В. Сувораў, тэма — «Прычыны міжнацыянальных канфліктаў у краіне». Вядучы прывёў шмат лічбаў па эканамічным развіцці асобных рэгіёнаў нашай краіны за апошні час, прычым вывады, зробленыя пры гэтым, былі далёка не бяспрэчныя. Але самае цікавае было ў канцы, калі было пастаўлена рытарычнае пытанне: «Дык у чым прычына абвастрэння міжнацыянальных канфліктаў у краіне?» Адказ, дадзены кансультантам В. Суворавам, быў катэгарычны і просты: уся прычына ў дзейнасці ўсялякіх франтоў і нефармальнага аб'яднанняў, якія ўводзяць у зман цэлыя народы. Прычыну масавага і ўплыву літоўскага «Саюзіса» кансультант растлумачыў...

партыйных і дзяржаўных органаў, якія ідуць на выбары, прапагандуючы Закон аб дзяржаўнасці беларускай мовы, і шмат галасоў страцяць на гэтым. Восць такіх довады пачулі прапагандысты двух раёнаў Віцебска на гэтай нарадзе. Напэўна, гэта ўжо не першае выступленне кансультанта Суворава, таму што гэтыя звесткі мне даводзілася ўжо чуць і абвргаць іх. Цікава, а што скажучы на гэта на-родныя дэпутаты СССР, якія падтрымліваюць БНФ?

Урэшце, трэба ж ведаць праўду.
У. БАРЫШАЎ,
прапагандыст ПТВ-29.

Віцебск.
Так сталася, што мая жонка, дарагі мне чалавек, цяжка захварэла. Амаль год лячэння па розных бальніцах не

суайчыннікаў не як класавых ворагаў і нацыяналістаў, а як патрыятаў сваёй Бацькаўшчыны, што праславілі наш край, на іншых кантынентах.

Х. НЮНЬКА,
г.Вільнюс.

З невяліччай вёсачкі Гумнішчы, што на Слонімшчыне, мы хадзілі ў мястэчка Азярніца за чатыры вярсты. Хоць бацькі зараблялі ў той час у калгасе толькі «палачкі», нас вымушлі выпісваць раённую газету «Вольная праца». Што ж зробіш, выпісвалі. Здаралася, сёе-тое і чыталі. Ішоў час, мы падраслі. Недзе ў сёмым класе ўжо выпісвалі абласную газету «Гродзенская права». І нас тады не дзівіла: чаму яны на розных мовах? Аглядаючыся праз дзесяцігоддзі назад, я зразумеў, у чым тут справа. Мы лічылі, што раёнка на беларускай мове — для простых, някемных, а «Гродзенская права» на рускай — ужо для досыць адукаваных, сур'ёзных людзей.

Амаль усе мы ў старэйшых класах пісалі вершы. Справядліва ж кажуць: у пятнаццаць пішуць усе, у трыццаць — пэты, у шэсцьдзесят... Дык вось, мы пісалі і, вядома ж, на рускай мове. Я таксама. Праз пятнаццаць гадоў нават выдаў зборнік вершаў, пад някепскай, здаецца, назвай — «Море мечты». Ды мара аказалася міражнай. Упартым у нашай школе быў толькі дзесяцікласнік (з таго часу яго памятаю) Мікола Арочка. Ён пісаў вершы на беларускай мове. Цяпер Арочка, як вядома, пісьменнік, доктар навук...

Размову гэту я завёў таму, што да сённяшняга дня больш за дзесяць гадоўнага і дзве абласныя (брэсцкая «Заря» і «Гродзенская права») выдаюцца на рускай мове.

Заходжу ў рэспубліканскае агенцтва «Саюздруку», што ў будынку Гапоўшамта, на ўчастак апрацоўкі загазаў.

— Скажыце, калі ласка, — пытаюся, — з новага года абласныя газеты «Заря» і «Гродзенская права» на якой мове будуць выходзіць?

— Вядома, на рускай, — адказала начальніца ўчастка.

— А чаму не на беларускай?

— На гэту мову людзі яшчэ не перавучыліся. Ды і нам гэта нявыгадна: тыражы ўпадуць! — быў адказ.

Пальтаўся, ці прадае «Саюздруку» абласныя газеты ў Мінску. Аказваецца, не — толькі «Мінскую праўду». А, думаецца, шкада: тысяча-другая экзэмпляраў кожнай абласной газеты тут не зашкодзіла б. Большасць з нас у сталіцы — людзі прышлыя, мы з'ехаліся з розных мясцін рэспублікі, і нам цікава ведаць, як жывуць землякі.

...Выходжу з агенцтва «Саюздруку», ля кіёска, што побач, страшэнная штурханія. Аказваецца, прадаюць газету «Московские новости».

Паспрабаваў даведацца ў афіцыйных (дырэктарскіх) установах: ці будуць берасцейцы і гараднічане чытаць свае газеты на роднай мове? Адказ: пытанне вывучаецца, разглядаецца. Ці не задоўга вывучаецца?

У. АЛЯХНОВІЧ.

З пошты «ЛіМа»

- **Дабрачыннасць: куды пойдучь грошы?**
- **Вінаваты «нефармалы»**
- **Дзякуй вам, землякі!**

прывітальнай тэлеграмай М. С. Гарбачова ў яго адрас, пасланай у час стварэння гэтай арганізацыі. Але самы цікавыя звесткі датычыліся Беларускага народнага фронту, тых метадаў, якімі дзейнічаюць яго прыхільнікі. Перш за ўсё кансультант давеў да ўдзельнікаў нарады сакрэт, як уся беларуская дэлегацыя на З'ездзе народных дэпутатаў збіралася зварнуцца з просьбай аб выдзяленні 16 мільярдаў рублёў на ліквідацыю вынікаў чарнобыльскай аварыі, але гэту акцыю сарвалі... дэпутаты, якія падтрымліваюць Беларускі народны фронт і якія ў самы рашучы момант «збеглі ў кусты» (выраз кансультанта). На маю просьбу назваць канкрэтныя імёны, — В. Сувораў сказаў, што былі ўсе дэпутаты, хто прыхільна ставіцца да Беларускага народнага фронту. Не растлумачыў кансультант, як іменна гэтыя дэпутаты перашкодзілі ўсёй дэлегацыі зрабіць неабходны для рэспублікі крок. Замест гэтага паследавала тлумачэнне, што БНФ імкнецца ўсё зваліць на ўрад рэспублікі, каб самому пралезці да ўлады. Затым быў прыведзены яшчэ адзін доказ «каварства» народнага фронту. Аказваецца, сёння кіраўнікі фронту, змагаючыся за дэпутацкія мандаты, выключылі са сваіх праграм пытанні аб беларускай мове (назваўся імя Ю. Хадзькі), таму што большасць выбаршчыкаў адмоўна ставіцца да беларускай мовы. І, наогул, кіраўнікі БНФ пераклалі гэта «нявыгаднае пытанне» на плечы

прывітальнай тэлеграмай М. С. Гарбачова ў яго адрас, пасланай у час стварэння гэтай арганізацыі. Але самы цікавыя звесткі датычыліся Беларускага народнага фронту, тых метадаў, якімі дзейнічаюць яго прыхільнікі. Перш за ўсё кансультант давеў да ўдзельнікаў нарады сакрэт, як уся беларуская дэлегацыя на З'ездзе народных дэпутатаў збіралася зварнуцца з просьбай аб выдзяленні 16 мільярдаў рублёў на ліквідацыю вынікаў чарнобыльскай аварыі, але гэту акцыю сарвалі... дэпутаты, якія падтрымліваюць Беларускі народны фронт і якія ў самы рашучы момант «збеглі ў кусты» (выраз кансультанта). На маю просьбу назваць канкрэтныя імёны, — В. Сувораў сказаў, што былі ўсе дэпутаты, хто прыхільна ставіцца да Беларускага народнага фронту. Не растлумачыў кансультант, як іменна гэтыя дэпутаты перашкодзілі ўсёй дэлегацыі зрабіць неабходны для рэспублікі крок. Замест гэтага паследавала тлумачэнне, што БНФ імкнецца ўсё зваліць на ўрад рэспублікі, каб самому пралезці да ўлады. Затым быў прыведзены яшчэ адзін доказ «каварства» народнага фронту. Аказваецца, сёння кіраўнікі фронту, змагаючыся за дэпутацкія мандаты, выключылі са сваіх праграм пытанні аб беларускай мове (назваўся імя Ю. Хадзькі), таму што большасць выбаршчыкаў адмоўна ставіцца да беларускай мовы. І, наогул, кіраўнікі БНФ пераклалі гэта «нявыгаднае пытанне» на плечы

прывітальнай тэлеграмай М. С. Гарбачова ў яго адрас, пасланай у час стварэння гэтай арганізацыі. Але самы цікавыя звесткі датычыліся Беларускага народнага фронту, тых метадаў, якімі дзейнічаюць яго прыхільнікі. Перш за ўсё кансультант давеў да ўдзельнікаў нарады сакрэт, як уся беларуская дэлегацыя на З'ездзе народных дэпутатаў збіралася зварнуцца з просьбай аб выдзяленні 16 мільярдаў рублёў на ліквідацыю вынікаў чарнобыльскай аварыі, але гэту акцыю сарвалі... дэпутаты, якія падтрымліваюць Беларускі народны фронт і якія ў самы рашучы момант «збеглі ў кусты» (выраз кансультанта). На маю просьбу назваць канкрэтныя імёны, — В. Сувораў сказаў, што былі ўсе дэпутаты, хто прыхільна ставіцца да Беларускага народнага фронту. Не растлумачыў кансультант, як іменна гэтыя дэпутаты перашкодзілі ўсёй дэлегацыі зрабіць неабходны для рэспублікі крок. Замест гэтага паследавала тлумачэнне, што БНФ імкнецца ўсё зваліць на ўрад рэспублікі, каб самому пралезці да ўлады. Затым быў прыведзены яшчэ адзін доказ «каварства» народнага фронту. Аказваецца, сёння кіраўнікі фронту, змагаючыся за дэпутацкія мандаты, выключылі са сваіх праграм пытанні аб беларускай мове (назваўся імя Ю. Хадзькі), таму што большасць выбаршчыкаў адмоўна ставіцца да беларускай мовы. І, наогул, кіраўнікі БНФ пераклалі гэта «нявыгаднае пытанне» на плечы

прывітальнай тэлеграмай М. С. Гарбачова ў яго адрас, пасланай у час стварэння гэтай арганізацыі. Але самы цікавыя звесткі датычыліся Беларускага народнага фронту, тых метадаў, якімі дзейнічаюць яго прыхільнікі. Перш за ўсё кансультант давеў да ўдзельнікаў нарады сакрэт, як уся беларуская дэлегацыя на З'ездзе народных дэпутатаў збіралася зварнуцца з просьбай аб выдзяленні 16 мільярдаў рублёў на ліквідацыю вынікаў чарнобыльскай аварыі, але гэту акцыю сарвалі... дэпутаты, якія падтрымліваюць Беларускі народны фронт і якія ў самы рашучы момант «збеглі ў кусты» (выраз кансультанта). На маю просьбу назваць канкрэтныя імёны, — В. Сувораў сказаў, што былі ўсе дэпутаты, хто прыхільна ставіцца да Беларускага народнага фронту. Не растлумачыў кансультант, як іменна гэтыя дэпутаты перашкодзілі ўсёй дэлегацыі зрабіць неабходны для рэспублікі крок. Замест гэтага паследавала тлумачэнне, што БНФ імкнецца ўсё зваліць на ўрад рэспублікі, каб самому пралезці да ўлады. Затым быў прыведзены яшчэ адзін доказ «каварства» народнага фронту. Аказваецца, сёння кіраўнікі фронту, змагаючыся за дэпутацкія мандаты, выключылі са сваіх праграм пытанні аб беларускай мове (назваўся імя Ю. Хадзькі), таму што большасць выбаршчыкаў адмоўна ставіцца да беларускай мовы. І, наогул, кіраўнікі БНФ пераклалі гэта «нявыгаднае пытанне» на плечы

прывітальнай тэлеграмай М. С. Гарбачова ў яго адрас, пасланай у час стварэння гэтай арганізацыі. Але самы цікавыя звесткі датычыліся Беларускага народнага фронту, тых метадаў, якімі дзейнічаюць яго прыхільнікі. Перш за ўсё кансультант давеў да ўдзельнікаў нарады сакрэт, як уся беларуская дэлегацыя на З'ездзе народных дэпутатаў збіралася зварнуцца з просьбай аб выдзяленні 16 мільярдаў рублёў на ліквідацыю вынікаў чарнобыльскай аварыі, але гэту акцыю сарвалі... дэпутаты, якія падтрымліваюць Беларускі народны фронт і якія ў самы рашучы момант «збеглі ў кусты» (выраз кансультанта). На маю просьбу назваць канкрэтныя імёны, — В. Сувораў сказаў, што былі ўсе дэпутаты, хто прыхільна ставіцца да Беларускага народнага фронту. Не растлумачыў кансультант, як іменна гэтыя дэпутаты перашкодзілі ўсёй дэлегацыі зрабіць неабходны для рэспублікі крок. Замест гэтага паследавала тлумачэнне, што БНФ імкнецца ўсё зваліць на ўрад рэспублікі, каб самому пралезці да ўлады. Затым быў прыведзены яшчэ адзін доказ «каварства» народнага фронту. Аказваецца, сёння кіраўнікі фронту, змагаючыся за дэпутацкія мандаты, выключылі са сваіх праграм пытанні аб беларускай мове (назваўся імя Ю. Хадзькі), таму што большасць выбаршчыкаў адмоўна ставіцца да беларускай мовы. І, наогул, кіраўнікі БНФ пераклалі гэта «нявыгаднае пытанне» на плечы

прывітальнай тэлеграмай М. С. Гарбачова ў яго адрас, пасланай у час стварэння гэтай арганізацыі. Але самы цікавыя звесткі датычыліся Беларускага народнага фронту, тых метадаў, якімі дзейнічаюць яго прыхільнікі. Перш за ўсё кансультант давеў да ўдзельнікаў нарады сакрэт, як уся беларуская дэлегацыя на З'ездзе народных дэпутатаў збіралася зварнуцца з просьбай аб выдзяленні 16 мільярдаў рублёў на ліквідацыю вынікаў чарнобыльскай аварыі, але гэту акцыю сарвалі... дэпутаты, якія падтрымліваюць Беларускі народны фронт і якія ў самы рашучы момант «збеглі ў кусты» (выраз кансультанта). На маю просьбу назваць канкрэтныя імёны, — В. Сувораў сказаў, што былі ўсе дэпутаты, хто прыхільна ставіцца да Беларускага народнага фронту. Не растлумачыў кансультант, як іменна гэтыя дэпутаты перашкодзілі ўсёй дэлегацыі зрабіць неабходны для рэспублікі крок. Замест гэтага паследавала тлумачэнне, што БНФ імкнецца ўсё зваліць на ўрад рэспублікі, каб самому пралезці да ўлады. Затым быў прыведзены яшчэ адзін доказ «каварства» народнага фронту. Аказваецца, сёння кіраўнікі фронту, змагаючыся за дэпутацкія мандаты, выключылі са сваіх праграм пытанні аб беларускай мове (назваўся імя Ю. Хадзькі), таму што большасць выбаршчыкаў адмоўна ставіцца да беларускай мовы. І, наогул, кіраўнікі БНФ пераклалі гэта «нявыгаднае пытанне» на плечы

Гэтае дзіўнае слова «звязда»...

Тры лісты з рэдакцыйнай пошты

Першы ліст быў кароценькі, літаральна ў некалькі радкоў, сэнс якіх зводзіўся да чытацкага пытання аб тым, чаму беларуская газета «Звязда» называецца менавіта «Звяздой» а не «Зоркай». Пытанне гэтае задаваў лімаўскі чытач з Мінска **М. Лабанок**.

Другі ліст прыслаў таксама мінчанін **С. Язерскі**. Ягоны ліст — ужо не толькі пытанне, але і спроба пошуку адказу, своеасаблівы пачатак даследавання «праблемы». Яшчэ летась, недзе ў маі, **С. Язерскі** звярнуўся ў рэдакцыю «Звязды» з тым жа пытаннем, што і **М. Лабанок** у «ЛіМ». Атрымаў адтуль ліст такога зместу: «Газета «Звязда» пачала выдавацца ў жніўні 1917 года. Гэта — старэйшая партыйная газета рэспублікі, друкавалася яна на рускай мове на сродкі рабочых і салдат. Пры пераводзе газеты на беларускую мову было вырашана пакінуць яе ранейшую (рускую) назву ў адпаведнай транскрыпцыі. Пры гэтым улічваліся папулярнасць і аўтарытэт газеты ў

чытачоў менавіта пад такой назвай...»

«З гэтага адказу, — піша нам з добрай доляй іроніі тав. Язерскі, — я зразумеў, што паходжанне сваёй назвы газета тлумачыць вялікай пашанай беларусаў да мовы свайго старэйшага брата».

Сёлета ж, у нумары «Звязды» за 4 лютага, **С. Язерскі** нечакана напаткаў матэрыялы пад загалоўкам «Звязда» — слова беларускае». Што за матэрыял, спытаеце вы? Ды пра тое ж самае. Супрацоўнік рэдакцыі «Звязды» **В. Жданко**, адказваючы чытачу на тое ж сакраментальнае пытанне, даводзіў, што слова «звязда» не трэба разглядаць як кальку з рускай мовы, пры гэтым спаслаўся на аўтарытэт дырэктара Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР **А. І. Падлужнага**, які нібыта пацвердзіў гэта і нават заявіў: «Пры складанні новых слоўнікаў слова «звязда», відавочна, будзе ў іх уключана, і, такім чынам, перастаюць узнікаць у чытачоў падобныя пытанні».

Прачытаўшы такое, наш лімаўскі чытач пытаецца: «Чаму толькі адно слова «звязда» явачным парадкам мяркуецца ўключыць у слоўнік і зрабіць яго беларускім? Хіба іншыя прыгожыя рускія словы нявартыя павягі?»

Свой ліст **С. Язерскі** заканчваў так: «Ці не возьме «ЛіМ» на сябе клопат зрабіць каментарый па гэтай вельмі цікавай справе?»

Мы ўжо меркавалі, якім чынам выканаць гэтую чытацкую просьбу, каго з навукоўцаў папрасіць пракаменціраваць сітуацыю са «звяздою», як літаральна назаўтра рэдакцыйная пошта прынесла яшчэ адзін, трэці ліст, на гэты раз за подпісам кандыдата гістарычных навук дацэнта Мінскага інстытута замежных моў **І. Шпадарука**. У лісце прачыталі:

«Іншыя рэчы лягчэй увесці ў закон, чым узаконіць іх у грамадскай думцы. Нам ужо вядома «узаконенне» сталінінскіх прац па мовазнаўстве і інш. і вось свежманья прапанова аб «узаконенні». У артыкуле **В. Жданко** «Звязда» — слова беларускае» («Звязда» за 4 лютага г. г.) гаворыцца: «Зрэшты, ёсць і яшчэ адзін варыянт: каб не мяняць назву, увесці слова «звязда» ў слоўнік беларускай мовы і такім чынам «узаконіць» яго».

Ці не праўда, вельмі проста і лёгка? Нават ёсць спасылка на стары «Расійска-беларускі слоўнік» (1928 г.),

дзе «значыцца абодва варыянты — і «зорка», і «звязда». Праўда, дзеля справядлівасці заўважым, што апошняе слова ў гэтым слоўніку не «звязда», а «звезда» (стар. 151), але такой бяды, не будзем запяняцца на гэтай акалічнасці, як не запяняцца на ёй і аўтар.

Ну а чаму б не зазірнуць у больш сучасныя навуковыя выданні? Вось бярэм «Русско-белорусский словарь» (Мн., 1982). На стар. 294-й тут запісана: «Звязда — зорка». Разгорнем «Белорусско-русский словарь» (Мн., 1988): «Зорка — в разн. знач. звезда» (стар. 535). І, нарэшце, звернемся да «Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы» (Мн., 1985, т. 3). На стар. 320-й чытаем: «Звязда — зорка (назва рэспубліканскай газеты) з рус. звезда». А на стар. 344-й адзначана: «Зорка — нябеснае цела. І ніякае «звездзі» — гэтага архаічнага рускага слова на беларускай ніве».

Дык што ж тут «узаконяваць» ды яшчэ спасылка на такога вядомага мовазнаўцу, як **А. І. Падлужны**?

У канцы ліста тав. Шпадарук выказвае такую парадую-прапанову: «Калі супрацоўнікі «Звязды» не хочучь далей хавацца за «рэвалюцыйнае» слова, то хай патурбуецца і пераймянуюць старэйшую нашу газету, скажам, у «Родны край» ці «Беларускі край» і скончаць тым самым гаворку пра «звездзі» і «зоркі».

Нам думаецца, рабіць нейкі іншы каментарый наўрад ці ёсць патрэба.

Адзел пісьмаў і грамадскай думкі.

Мы страцілі многія ілюзіі адносна ролі і месца КПСС у нашым грамадстве. Учарашняя лозунговая «класіка»: «Партыя — арганізатар нашых перамог!», «Партыя—наш рулявы!», «Партыя і народ—адзіныя!», тысячы разоў паўтораная на старонках газет і кніг, па радыё і тэлебачанні, на кумачах транспарантаў, зараз успрымаецца, бадай, ці не здзекліва.

Сёння многія абвінавачваюць партыю ў тым, што яна прывяла краіну да краю бездані. Так, эмоцыі ёсць эмоцыі, але што КПСС перажывае сёння крызіс даверу да сябе—рэальнасць, ад якой не адмажыцца, пра якую не змоўчыць.

Гэтая думка гучала ў многіх выступленнях на лютэйскім Пленуме ЦК КПСС, яна знайшла сваё адлюстраванне ў праекце Платформы ЦК да XXVIII з'езда партыі «Да гуманнага, дэмакратычнага сацыялізму». Нагадаем хоць бы вось гэтыя радкі праекта: «Аўтарытарны рэжым

крайне адмоўна адбіўся на партыі, яе ролі ў грамадстве і метадах работы. Складлася фактычна партыйна-дзяржаўная структура ўлады... Вялікую шкоду прынеслі замшчэнні, падаўленне свабоднай думкі, рэпрэсіі. Вялікі ўрон прэстыжу партыі нанеслі факты ідэйнага і маральнага перараджэння».

Сёння з асаблівай вострынёй успрымаеш увесь фальш слоў аб «маналітным адзінстве» партыі, аб тым, што «партыя моцная сваім калектыўным розумам», іншых пастулатаў з арсенала ідэалагічных ведамстваў. Ні для каго не з'яўляецца сакрэтам, што ці не адразу пасля смерці У. І. Леніна партыя падзялялася на кіруючую верхушку і фактычна беспраўныя партыйныя нізкі, якім было наканавана слепа выконваць волю правадыроў.

З гэтых няпростых пытанняў і пачалася наша гутарка з сакратаром парткома Мінскага аўтазавада Эдуардам Падалякам.

М. Замскі: — Нядаўна на партыйным сходзе Саюза пісьменнікаў БССР адзін з літаратараў-камуністаў заявіў аб выхадзе з КПСС, матывуючы сваё рашэнне нежаданнем знаходзіцца больш у радах партыі, якая губляе свой аўтарытэт у народа. Год назад учынак гэты успрымаўся б як экстраардынарны. Сёння ж асабліва здзіўлення ён не выклікаў, здаюць партбілеты нямала камуністаў. А на МАЗа!

Э. Падаляк: — Перш чым адказаць на гэтае пытанне, скажу, што на ўліку ў нашай партарганізацыі знаходзіцца 4360 камуністаў. Наша партыйная арганізацыя — адна з самых буйных у рэспубліцы. Што тычыць выхаду з партыі, дык за мінулы год заявы аб здачы партбілетаў напісала каля сарака чалавек.

— **Рабочыя!**
— І рабочыя, і ітэрр.
— **А колькі за гэты тэрмін у партыю прынята!**

— Крыху больш, чым выйшла — 45 чалавек.

— **Вам, сакратару парткома, непрыемна сутыкацца з фактамі выхаду з партыі...**

— Радасці, вядома, мала, але, скажу па шчырасці, трагедыі з гэтага не раблю. Здача некаторымі камуністамі сваіх партбілетаў не з'явілася для мяне неспадзяванай. У значнай ступені гэта вынік заганных метадаў прыёму ў КПСС, якія практыкаваліся ў мінулыя гады. Усё ж планавалася зверху — колькі прыняць рабочых, інжынерна-тэхнічных работнікаў, колькі жанчын, камсамольцаў і г. д. Невыпадкова ў партыі аказаліся і людзі з меркантильнай псіхалогіяй.

— **Як жывецца-працуецца чалавеку, што выйшаў з партыі!**

— Як працаваў, так і працуе. Ніякай дыскрымінацыі гэтых людзей мы не дапускаем. Дарэчы, у праекце Платформы ЦК прадугледжаны свабодны выхад з КПСС.

— **Вы ўдзельнічалі ў рабоце лютэйскага Пленума ЦК. Раней наш брат-газетчык у такіх выпадках пытаўся: «Як вам ПА-ШЧАСЦІЛА трапіць туды!» ці «чым вы абавязаны ГОНАРУ стаць удзельнікам гэтай ГІСТА-РЫЧНАЙ падзеі!». Старыя слоўныя штампы ўчэпіста трымаюць нас у сваіх абдымаках, але — як вы ўсё-такі апынуліся на Пленуме, не будучы членам ЦК!**

— Калі помніце, у інфармацыйным паведамленні аб адкрыцці Пленума адзначалася, што на яго запрошаны сярэд іншых і сакратары буйных пярвічных партарганізацый. Дарэчы, на Пленуме прысутнічала каля сарака маіх калег з буйнейшых заводаў краіны — КАМАЗа, Чэлябінскага трак-

ЧАС СТРАЧАННЫХ ІЛЮЗІЙ, ЧАС НАДЗЕЙ

З сакратаром парткома Мінскага аўтазавада Эдуардам ПАДАЛЯКАМ
гутарыць карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» Міхась ЗАМСКІ

тарнага завода, Іжорскага завода і іншых прадпрыемстваў.

— **Ці не тлумачылася запрашэнне на Пленум гэтай катэгорыі людзей тым, што М. С. Гарбачоў не быў уплывены ў падтрымку большасці ЦК! Тым больш, што вам было прадастаўлена права галасаваць на роўні з яго членамі.**

— Пэўна пра матывы нашага запрашэння сказаць не магу, адзначу толькі, што ў час нашай сустрэчы з Міхаілам Сяргеевічам, якая адбылася адразу пасля Пленума, мы выказалі яму сваю думку, што запрашэнне прадстаўнікоў пярвічных партарганізацый для ўдзелу ў рабоце пленумаў ЦК КПСС трэба практыкаваць і надалей. Ён з намі пагадзіўся.

— **Усе выступленні на Пленуме былі апублікаваны (здаецца, упершыню), многія з іх уразілі рэзкасцю меркаванняў, але ўсё-такі і па іх цяжка меркаваць пра атмасферу, што панавала на Пленуме, пра асаблівасці палемікі, нарэшце, пра чыста чалавечыя якасці членаў гэтага вышэйшага органа партыйнай і, фактычна, дзяржаўнай улады...**

— Мне, чалавеку, што ўпершыню трапіў у такую абстаноўку, было ўсё цікава, нават само знаходжанне ў зале пасяджэнняў пленумаў ЦК у Крамлі. Уразіў на пасяджэннях шырокі плюралізм думак, адкрытасць, раскаванасць.

Дарэчы, мне давялося блізка сустракацца з Міхаілам Сяргеевічам у час работы ў рэдакцыйнай камісіі па дапрацоўцы праекта платформы, у якую я таксама быў уведзены. Калі гаварыць пра яго як пра асобу, дык ён вельмі вабіць сваёй дэмакратычнасцю, умемнем уважліва выслушаць суб'ядніка.

— **Я асабіста не прымаю кансерватыўных пазіцый, з якіх выступалі на Пленуме пасол у Польшчы У. Бровікаў, першы сакратар Ленінградскага абкома і гаркома КПСС Б. Гідаспаў, другі сакратар ЦК Кампартыі Казахстана В. Ануфрыеў і некаторыя іншыя, але, тым не менш, нельга адмовіць, напрыклад, таму ж У. Бровікаву ў слушнасці яго ацэнкі многіх палажэн-**

няў праекта платформы, як аморфных, дэкларацыйных, адарваных ад жыцця.

— Я далёкі ад думкі ідэалізаваць праект платформы. На мой погляд, ён павінен быў быць больш сціслы, лаканічны, больш канкрэтны ў вызначэнні шляхоў развіцця грамадства. У праекце гаворыцца, што мы партыя сацыялістычнага выбару. Відаць, трэба было б вызначыць, што тут канкрэтна маецца на ўвазе, якую мадэль сацыялізму мы будзем будаваць.

— **Даручце, Эдуард Васільевіч, за семдзесят гадоў сваёй улады партыя неаднойчы заяўляла, што сацыялізм у нас пабудаваны «канчаткова і незваротна», што жывём мы пры «развітым сацыялізме» і г. д. А цяпер, аказваецца, нам яшчэ трэба будаваць сапраўдны сацыялізм. Ці не замнога для адной краіны столькі «варыянтаў» сацыялізму!**

— Жыццё не стаіць на месцы, трэба шукаць шляхі ўдасканалення нашага грамадства, выкарыстоўваючы пры гэтым і свой удалы вопыт, і вопыт замежных краін, скажам, той жа Швецыі. Я лічу, што партыя, выпрацаваўшы зараз новыя падыходы да форм уласнасці, знаходзіцца на правільным шляху. Я думаю, што дасць вялікі імпульс развіццю эканомікі пераход на формы калектыўнай, кааператывнай, індывідуальнай уласнасці (пры ўмове, што яна не прывядзе да эксплуатацыі чалавека чалавекам).

— **Вы лічыце, што чалавеку лепей, калі яго эксплуатае дзяржава! Я нядаўна прачытаў у «Аргументах і фактах», што ў капіталістычных індустрыяльных развітых краінах рабочаму вяртаецца да 70 працэнтаў затрачанай ім працы, у нас жа...**

— У нас каля дваццаці... Я чытаў гэты артыкул. Хоць класікі марксізму далі, здаецца, вычарпальную характарыстыку эксплуатацыі чалавека чалавекам, але, бачыце, прайшло з таго часу больш за сто гадоў, свет, у тым ліку і капіталістычны, стаў іншы і трэба гэта ўлічваць. Мо сапраўды, лепей, каб нас не эксплуатавала дзяржава, якая не можа забяспечыць нам прстойнага жыцця?

— **Пры сучасным узроўні тэхнікі, скажам, сельскагаспадарчай, селянін, той жа фермер, можа весці гаспадарку ўласнымі, сямейнымі сіламі. На трэцім сесіі Вярхоўнага Савета СССР пры абмеркаванні закона аб зямлі акадэмік В. Ціханав трапіна заяваў, што як толькі займеннік «мы» быў пастаўлены наперадзе займенніка «я», усё ў краіне пачало рабіцца не так, як гэта павіна рабіцца ў цывілізаваным грамадстве.**

— Як пісаў вядомы наш эканаміст Мікалай Шмялёў, бу-

даўніцтва грамадства ўсеагульнай роўнасці — гэта будаўніцтва грамадства роўнасці па жабрацтве. Што грахі ўтойваць, абвешчаны намі асноўны пастулат сацыялізму — ад кожнага па здольнасцях, кожнаму па працы — застаўся фактычна на паперы. Выйсце адно — давесці да канца перабудову ў эканоміцы, на аснове новых законаў аб зямлі, уласнасці, карэнным чынам пераадолець адчужэнне чалавека ад сродкаў вытворчасці, незацікаўленасць яго ў выніках працы. У праекце платформы падкрэсліваецца, што рашэнне бягучых сацыяльна-эканамічных праблем непарыўна звязана з радыкальнай эканамічнай рэформай, якая мае на ўвазе замяніць камандна-

Чарненку! Ці мо камуністы тады былі ўсім задаволены!

— Не, не былі задаволены. Па сабе ведаю, па таварышах па партыі. Але адсутнасць дэмакратыі ў самой КПСС спрыяла стварэнню абстаноўкі, пры якой кожная думка, якая не адпавядала афіцыйнай лініі, бялітасна каралася. Дэмакратызацыя партыі — вось што нам, камуністам, не хапае ў першую чаргу. У час сустрэчы з М. С. Гарбачовым я, як адзін са старшын Мінскага клуба «Камуніст», пры падтрымцы іншых таварышаў унёс прапанову прадуладзець у будучым Статуце партыі механізм, які б даваў магчымасць пярвічным партарганізацыям, а значыць, і радавым камуністам, уплываць на рашэнні, што прымаюцца ў вышэйшым эшалоне кіраўніцтва партыі. На той сустрэчы я выказаў і такую думку — у складзе будучага Прэзідыума ЦК партыі павінны абавязкова быць рабочыя, сяляне, прадстаўнікі інтэлігенцыі. Не для праформы, вядома, а для таго, каб у вышэйшым органе партыйнай улады былі людзі, якія добра ведаюць становішча спраў на месцах, настроі, патрэбы працоўных.

— **У тых жа «Аргументах і фактах» нядаўна былі надрукаваны статыстычныя дадзеныя аб структуры і складзе кіруючых органаў КПСС. Дык вось, аказваецца, каля 80 працэнтаў цяперашняга ЦК партыі складаецца з партыйных і дзяржаўных функцыянераў.**

— Гэта не ўпрыгожвае партыю. У склад кіраўніцтва КПСС павінны прыйсці свежыя сілы. Пераважна з нізоў.

— **Ваша думка, Эдуард Васільевіч, слушная, хоць я сумняваюся, што гэта выратуе партыю. Дзе гарантыя, што новыя кіраўнікі праз нейкі час не стануць такімі ж, як іх папярэднікі! Што тычыць іх рабоча-сялянскага паходжання, дык жа і сталінскае Палітбюро складалася не з графаў і князёў. Сам «геній усіх народаў», як вядома, быў сям'янаўцаў. Так што ўсе чыстыя пралетарыі. А што нарабілі! І потым, я лічу, што справа не толькі ў тым, які ён, «верх» партыі, — вялікую неспрыяць, незадаволенасць народа выклікае частка партыйнага апарату, якая канчаткова абюракрацілася, «зэліцілася». На словах падтрымліваючы перабудову, яна на самай справе з усіх сіл тармозіць яе, асабліва калі бачыць, што пераемны ў краіне пагражаюць асабістай кар'еры, што яны могуць наблізіць час, калі прыйдзеца адказаць за разваленую эканоміку, карупцыю, уласную хцівасць.**

— **Нішто так, дарэчы, не абуряе народ, як сацыяльная няроўнасць, прывілеі партыйнага «істэблішмента». У людзей накіпела, і яны не даруюць кавалка дэфіцытнага мяса, схаванага ў багажніку чорнай «Волгі» наменклатурнага работніка, як гэта было ў Чарнігаве, суперкамфартабельнага асабіста на беразе Волгі першага сакратара Валгаградскага абкома партыі, незаконна агрыманыя кватэры для сваіх дамагачаў іншымі сакратарамі гэтага ж абкома, дачы, паліўнічныя домкі для наменклатуры ў іншых абласцях краіны. І ўсё гэта на фоне глабальнай нястачы, пустых паліц у магазінах, талоннай сістэмы, жабрацкіх пенсій і да т. п. Ці будзе цяпер здзіўляцца «абласным рэвалюцыянам», якія адбываюцца на ўсёй краіне! Не аднаго «тлустага ката» там выцягнуў народ з цёплых, утульных крэслаў.**

— **Я тамашняй абстаноўкі не ведаю, як і вы, магу карыстацца толькі інфармацыяй, змешчанай у сродках масавай інфармацыі.**
— **Вы лічыце яе недакладнай!**
— Не, але я супраць ажыятажу, які раздзьмуваецца вакол гэтых падзей.

— **Прывілеі, якімі карыстаецца партыйна-дзяржаўная эліта—рэальная з'ява, яна раз-**
(Працяг на стар. 12).

Падаляк Эдуард Васільевіч, 42 гады. Нарадзіўся ў Кіраўскім раёне Магілёўскай вобласці ў сям'і вясковых настаўнікаў. Скончыў Беларускі політэхнічны інстытут. З 1972 года працуе на Мінскім аўтамабільным заводзе. Займаў пасады тэхнолага, інжынера-выпрабавальніка, намесніка начальніка цэха, намесніка генеральнага дырэктара. Два гады назад абраны сакратаром парткома МАЗа. З'яўляецца таксама старшынёй савета сакратароў партарганізацый аб'яднання «БелаўтаМАЗ». Удзельнік лютэйскага Пленума ЦК КПСС.

Навукай навук называлі філалогію ў сярэднявекі. Тое даўно ўжо забылася, бо і філасофія аб'яўлялася навукай навук, а ў часы культуры «Гісторыя ВКП(б)», рэдагаваная І. В. Сталіным, на тое прэтэндавала... Ды і сёння прэтэнзія на «навуку навук» усё яшчэ можа выклікаць пярэчанне. Тым не менш — насуперак усім пярэчанням — навукай навук аб'яўляйся сёння, філалогія, бо такой навукай ты павінна стаць, бо без ваяўнічасці ты і аказалася патантанай адміністрацыйна-каманднай сістэмай, як

і дагматычным мысленнем, як і вульгарным сацыялагізмам — спадручнымі Сістэмы. Мляўкасьць філалогіі стала прычынай яе другаснасці, уступчывасці тэхнарэям, верхаводству іх у атмасферы грамадска-культурнага жыцця часу НТР. Уступкі гэтыя прывялі да найвялікшых страт — перш за ўсё ў галіне духоўнасці. Між тым сёння справы філалогіі — не проста акадэмічныя, а грамадска-культурныя, нацыянальна-адраджэнцкія.

ня прадметы — гісторыю, літаратуру, замежную мову, грамадазнаўства, сьневы — няпоўная адна трэць школьнага часу. Адна трэць! А ўласна на літаратуру — беларускую і рускую — колькі ж? Увогуле на літаратуру прападала 12% планавых гадзін, з іх на рускую літаратуру 8%, на беларускую — 3,8—4%.

Што ж з таго часу — за чвэрць веку — у гэтым сэнсе ў нашай сярэдняй школе змянілася? А мала што, бо накінутыя гадзіна-паўтары на тыдзень на бела-

на сказаць за дзве гадзіны пра XIX стагоддзе, у якім В. Дунін-Марцінкевіч, і К. Каліноўскі, і Ф. Багушэвіч? А яшчэ ж і пра Адама Міцкевіча трэба сказаць, і пра філаматаў! Ці ж гэта сапраўды не прафанацыя вывучэння гісторыі роднай літаратуры?

Рэформы патрабуе наша школа, рэформы і рэформы! Патрабуецца, на мой погляд, наступнае:

1) Абавязковае навучанне ў школе да 15 год (васьмігодка). Прыняцце закона аб выкары-

ШТО, АДНАК, у XX стагоддзі адсунула гуманітарныя навукі, у тым ліку і філалогію, на задні план? Найперш рэвалюцыі ў навуцы — у фізіцы, біялогіі, астраноміі. Спробы рэвалюцыі ў вобласці літаратуры, якія былі звязаны з аднаўленнем класічнага, гарманічнага мастацтва слова, з мастацтвам мадэрнізму, усялюдскага прызнання ёй не далі. Перад здзіўляючымі поспехамі, звязанымі з адкрыццём законаў адноснасці і таямніцаў ядра, квантавай тэорыі, кібернетыкі, перад чудаўмі генетыкі, перад з'яўленнем радыётэлескопа, які адкрыў сто мільярдаў новых Галактык, класічная літаратура і філалогія пачалі здавацца архідапагоннымі з'явішчамі. І што з таго, што яшчэ А. С. Пушкін у сваім XIX стагоддзі пісаў: «Стагоддзе можа ісці сабе наперад, навукі, філасофія і грамадзянскасць могуць удасканальвацца і змяняцца, — ды паэзія застаецца на адным месцы. Мэта яе адна, сродкі тыя ж...» XX стагоддзе да «нерэвалюцыйнай» філалогіі астывала пачуццямі і ўвагай усё больш і больш.

У нашай краіне ва ўмовах найвялікшай сацыяльнай рэвалюцыі — пры рапавых запатрабаваннях пралетарскай літаратуры як нібы вышэйшай формы яе рэвалюцыйнасці, пры скідванні з карабля сучаснасці Пушкіна, Купалы, Коласа, Багдановіча, пры суцэльнай кан'юнктурнай палітыцы паэтычнага слова, якая расквітнела пры кульце асобы — адносін да філалогіі, да «чыстай» гуманітарнасці, вядома ж, зноў падупалі. Галоўнай задачай ставілася змена сацыяльных абставін, непасрэдна ж сродкі ўгрунтавання духоўнага свету чалавека ў іх «чыстым», агульначалавечым выглядзе, адным з якіх з'яўляецца філалогія, ігнараваліся. Пры гэтым сваю ролю пастаянна здзяйсняла і НТР — навукова-тэхнічная рэвалюцыя. Нездарма паэт сказаў:

Что-то лирики в загоне,
Что-то физики в почете.

Сёння — пасля Чарнобыля, пасля экалагічных катастроф, якія кояцца па зямлі, фізікі ўжо не ў тым «пачёце». Але і лірыкі, як былі, застаюцца пасынкамі грамадства, хоць яно пакутуе ад эканамічных нягод, крызіснага стану ў прамысловасці, у сельскай гаспадарцы, у перабудове палітычна-дзяржаўных асноваў краіны. Па-ранейшаму надзея на ўсё, што хочаце, толькі не на «лірыку»: на рэформы ў прамысловасці і апарце, у эканамічнай сферы і чыгуначным транспарце і г. д. І як тут даказаць, што не другасна яна павінна быць, а першаснаю?

Трэба сказаць, што ўжо ў застойны час актыўныя сілы гуманітарных навук, якія разумелі і ўпадкі і славу філалогіі, і яе ролю, і яе будучыню, здольвалі дастаткова заяўляць пра сябе. Я тут маю на ўвазе, у прыватнасці, выступленне акадэміка М. П. Аляксеева, які ў часопісе «Неделя» некалі пісаў: «Філалогія як нікая іншая навука служыць збліжэнню лю-

НАВУКА НАВУК-ФІЛАЛОГІЯ

Алег ЛОЙКА

дзей. Яна дазваляе бачыць і адчуць мінулае як суперажыванне, як сапраўдную рэальнасць. У ёй можна знайсці ключ да разумення чалавека і яго разумовага жыцця ў любую гістарычную эпоху». Усё гэта — так.

Справе інтэрнацыяналізацыі — збліжэнню людзей — служыць філалогія і справе нацыянальнага самасцвярджэння народаў. У ёй сапраўды ключы да разумення чалавека, гісторыі і сучаснасці. Але — галоўнае — у ёй ключы да сапраўднага гуманістычнага ўзвышэння чалавека, народа, грамадства — узвышэння, якога так сёння бракуе нам, — кожнаму асобнаму чалавеку, і кожнай асобнай нацыі, і ў цэлым нашаму грамадству. Філалогія як змясцілішча першапрыярытэтных маральных каштоўнасцяў людства, — у ёй паратунак ад бездухоўнасці, амаральнасці, злачынасці. У сярэднявекі яшчэ ератыкі гаварылі, што ў іх два багі — Хрыстос і філалогія. Сёння на тых, хто не верыць у Хрыста, можа ўздзейнічаць толькі адзін бог — філалогія. Прычым, яна не толькі фактар павышэння духоўнасці, — не толькі!

Мы зараз усё часцей ад сродкаў інфармацыі даведваемся пра тое, як рост прамысловай вытворчасці ў развітых краінах свету напраму залежыць менавіта ад росту гуманітарнага патэнцыялу людзей, занятых у сферы вытворчасці. У ЗША зараз на шэрагу прадпрыемстваў толькі 20% у кіраўніцтве займаюць інжынеры, а 80% сярод упраўленцаў — людзі гуманітарных прафесій. Тое ж — на прадпрыемствах Японіі. А прафесійная падрыхтоўка інжынерных кадраў у многіх краінах Захаду ўжо даўно прадугледжвае двухгадовую вышэйшага профілю базавую філалогію падрыхтоўку, — іншымі словамі, два гады інжынер вывучае філфакаўскія прадметы, перш чым брацца за асваенне сакрэтаў інжынернай прафесіі. Відаць, у гэтым і ёсць на сёння рэальная мерка ўвагі сучаснага цывілізаванага свету да гуманітарных навук. Перабудова нашага грамадства ў гэтай сувязі, зразумела, не можа адбыцца без радыкальных змен у адносін да гуманітарнай сферы. Змены гэтыя павінны адбыцца на ўсіх узроўнях — на агульнаадукацыйным у сярэдняй школе, на прафесійнай падрыхтоўцы гуманітарна ў ВНУ, у цэлым ва ўсіх сферах і праслойках грамадства рэспублікі.

У ГЭТАЙ СВЯЗІ найбольш карэнны пералом патрэбен школе, якую найперш трэба вывесці з-пад дзеяння закона аб усенавучы, які па сутнасці прывёў да прафанацыі ў нашым грамадстве ўсеагульнай сярэдняй адукацыі як такой. Яна ў нас ёсць дэ юрэ і яе няма дэ факта. Ёсць на паперы, няма — рэальна, бо рэальна ў школе ідзе завышэнне ацэнак, падтасоўка іх, падцягванне да атэстата і выпіхванне навучэнца з «ліпавым» нярэдка атэстатам за парог сярэдняй школы, а з VIII класа — у ГПТВ. Галоўнае — прызнаць, што закон аб усенавучы — заўчасны, ненавуковы, валютарысцкі. Ён — непедагагічны, ён робіць з настаўніка заганыльчыка навучэнца ў школу, схіляе да падтасоўвання ацэнак, якое адбываецца на вачах усяго класнага калектыву, да зніжэння патрабавальнасці. Ён не дае быць настаўніку настаўнікам: патрабавальным, творчым, мэтанакіраваным — дзеля выхавання сапраўды здольных, галавастых, перспектывных дзяцей. І тут не трэба пра абразы менш таленавітых, менш здольных! Не трэба! Лес няроўны, і людзі — няроўныя. Даць максімум ведаў кожнаму школьніку па яго здольнасцях — вось што павінна стаць адзіным лозунгам у школе.

Дасюль, на мой погляд, рэальныя рэформы ў школе не адбылося. Каб яна адбылася, у ёй найперш трэба вярнуць шмат чаго са страчанага ёю — асабліва ў галіне гуманітарнай адукацыі, якая ў рэспубліцы даўно ўжо ў крытычным стане, — ва ўсіх іх разе гадоў з 60-х. Тады ў ёй і ўсталявалася структура так званай політэхнічнай адукацыі. Зірнём жа ў вучэбны план пачатковай, васьмігадовай і сярэдняй школ з рускай мовай навучання за 1965—1966 гады (з той пары па сутнасці большасць школ рэспублікі пачалі працаваць менавіта па гэтым вучэбным плане). Што ж мелася ў ім? На тыдзень для вучняў V—XI класаў усяго навучальных гадзін было 239. З іх на гуманітарныя дысцыпліны прыпадала 77, на дакладныя і прыродазнаўчыя — 137, на політэхнічныя — 25 гадзін. У працэнтах на гуманітарныя дысцыпліны гэта складала 32,2; на дакладныя — 57,3; працоўныя — 10,5. Іншымі словамі, на ўсе гуманітар-

ную літаратуру ў асобных класах у прыцыпе нічога не змянілі. Бо што сабой прадстаўляюць гэтыя мізэрныя дабайкі, калі ўспомніць пра сапраўды разбойніцкі размах у скарачэннях па той жа самай беларускай літаратуры за дзесяцігоддзе з 1955 па 1965 год? Праграмай 1955—1956 гадоў на беларускую літаратуру ў VIII—X класах адводзілася 198 гадзін. Праграмай жа на 1965—1966 год на тое ж — 154 гадзіны. На 44 гадзіны менш! А рэальна і на 124 гадзіны менш, бо былі за гэты дзесяцігоддзе скасаваны ў VIII—X класах яшчэ і 80 гадзін на беларускую мову — на пісьмовыя работы.

Ой, як лёгка скарачалася! Ой, як цяжка вяртаць скарачанае! — толькі і прастогнеш тут. Ужо цэлыя тры пакаленні школьнікаў — 60-х, 70-х, 80-х гадоў па сутнасці абкрадваюцца літаратурай, абкрадваюцца гісторыяй, абкрадваюцца песняй і маляваннем. Школа застаецца дэгуманізаванай, без шырокай базавай асновы духоўнага, маральнага выхавання, якую могуць і павінны ёй даваць літаратура, гісторыя, музыка.

Можна было б і далей здзіўляць чытача літскарачэннямі ў школе — больш па прыватных момантах, хоць ці ж яны прыватныя, калі датычаць вывучэння творчасці першых народных паэтаў Беларусі ці сучаснай беларускай літаратуры? Няўжо за 22 гады свайго развіцця сучасная літаратура так змізарнела, што на адну трэць гадзін меней на вывучэнне яе стала адпускаяцца? Няўжо прэстыж класіка за той жа час у 3,5 раза ўпаў, што ўжо не 26 гадзін, а толькі 7 стала дастаткова, каб пазнаць вялікага Купалу?

Прывядзём яшчэ дзве лічбы з праграм двух апошніх дзесяцігоддзяў, у якіх, як адпускалася, адпускаяцца дзве гадзіны — на старабеларускую літаратуру, дзве — на кароткія звесткі пра беларускую літаратуру XIX стагоддзя. Уявіць цяжка, як гэта за дзве гадзіны сказаць вучню і аб «Слове пра паход Ігаравы», і пра Францішка Скарыну, Міколу Гусоўскага, і пра XVII—XVIII стагоддзі нашай літаратуры, багатыя на творы, імёны, багатыя зменлівымі эпохамі Сярэднявекі, Адраджэння, Рэфармацыі, Барока, Асветніцтва... А што мож-

станні дзіцячай працы з 15 год (у сферы абслугоўвання са скарачэннем рабочым днём). З 15 год той, хто не вучыцца, абавязкова працуе. Закон аб выкарыстанні дзіцячай працы ўключаецца ў Закон аб моладзі. Вярхоўным Саветам БССР зацвярджаюцца месцы дазвольна-падлетка працы, працягласць іх рабочага часу, тарыфы аплаты.

Закон аб абавязковым працаўладкаванні падлеткаў, стварэнне сістэмы месца працоўнай занятасці падлеткаў будзе спрыяць агульнаму выхаванню моладзі, іх нармальнаму ўваходу ў грамадскае і матэрыяльна-стваральнае жыццё, папярэджваючы інфантальнасць, утрыманства.

2) Школа двухступенчатая, г. зн. школа агульная (8 кл.), гімназія (9—11 кл.). Адмяняецца ўсенавуч. Васьмігадовая і гімназія адукацыя за кошт дзяржавы; навучанне васьмігадовае абавязковае, але навучэнцы атэстуюцца па поспехах. Лепшыя — канчаюць поўнацэнную з адпаведнымі атэстатамі, горшыя атрымліваюць пасля 8-гадовага навучання даведкі аб заканчэнні максімуму класаў, праграма якіх імі засвоена.

Выпускнікі васьмігодка прадаўжаюць вучобу ў гімназіях, педвучылішчах, тэхнікумах, СПТВ, рэалізуючы падрыхтоўку як гуманітарных, так і інжынерна-тэхнічных кантынентаў будучых студэнтаў ВНУ.

У залежнасць ад адукацыйнага цэнзу паставіць аплату як моладзі, так і дарослых — па графках: незакончанае агульнае (да 8 класаў); агульнае (8-гадовае); няпоўнае сярэдняе (да 11 класаў); няскончанае педвучылішчае, педтэхнікумаўскае і г. д.; сярэдняе; закончанае вышэйшае (з новай пяціступенчатой парабалай росту зарплат у залежнасці ад заканчэння 1, 2, 3, 4, 5 курсаў ВНУ). Сам рост адукацыйнага цэнзу забяспечваць праз сістэму вячэрняй і завочнай адукацыі, зрабіўшы як першую, так і другую платнай.

Плата на вячэрняй і завочнай форме адукацыі ўводзіцца дзеля ўзняцця прэстыжу бясплатнага дзяржаўнага навучання ў сярэдняй школе, дзеля ўскоснага — з улікам матэрыяльнага фактара — стымулявання, з увядзеннем у свядоўнасць навучэнца, што калі ён не набудзе веды бясплатна, то мусіць за гэта плаціць.

РЕФОРМАУ ЗАРАЗ ПАТРАБУЕ і філалагічна адукацыя ў ВНУ рэспублікі, у яе ўніверсітэтах. Не тое, што яны не пачаліся: так, філалагічны факультэт Гродзенскага ўніверсітэта ўжо па-новаму спрафіліраваны, займаюшы ў сваім складзе і «чыста» беларускае аддзяленне, і беларуска-польскае, — у залежнасці ад сітуацыі з нацыянальным складам Гродзенскай вобласці.

Але што мы маем у цэнтры, у Мінску—у сувязі з перабудовай ВНУ? Пакуль што змяняю ніякіх, бо як на астатковым уліку была філалогія, напрыклад, у БДУ імя У. І. Леніна, на такім жа і застаецца. Аддзяленне беларускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта застаецца па-ранейшаму як бы «за спіной» сваёй другой палавіны — аддзялення рускай мовы і літаратуры, якое з'яўляецца, па сутнасці, аддзяленнем для ўсесаюзнага студэнта, прэстыжнае гэтай сваёй «усесаюзнасцю». Веданне беларускай мовы і літаратуры студэнтаў рускага аддзялення БДУ імя У. І. Леніна не абавязковае, хоць большасць выпускнікоў яго працуе не далей, як у школах Беларусі. Выпускнікі ж беларускага аддзялення атрымліваюць роўнае права на выкладанне дзвюх літаратур і моў — і беларускай, і рускай. Так што тыя, што не трапілі на рускае аддзяленне, без агляда ідуць на беларускае, бо спецыялістамі на рускай літаратуры яны могуць стаць і там.

Бяды ў тым, на першы погляд, няма: шырокапрофільнасць філалагічнага факультэта можна адносіць і да яго станючых вартасцяў. І ўсё гэта было б так, каб не тая сітуацыя, якая склалася ў рэспубліцы з беларускай мовай і ўвогуле з філалагіяй. Менавіта сама гэтая сітуацыя прымушае ставіць пытанне востра і гаварыць аб патрэбе для рэспублікі ў яе флагманскім ўніверсітэце, якім з'яўляецца першы ў Савецкай Беларусі Беларуска-дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна, факультэта беларускай філалагіі, а не проста філалагічнага факультэта. Гэта ж дзіўна, што ў Варшаўскім ўніверсітэце ёсць кафедра беларускай філалагіі, ёсць аддзяленне беларускай філалагіі — цалкам адпаведна спрафіліраванае, а ў нас — няма.

Факультэт беларускай філалагіі найперш патрэбен для ўзняцця прэстыжу гуманітарных навук у рэспубліцы, прэстыжу беларускай мовы і літаратуры. А пачынаць трэба з таго, каб, па-першае, выпускнікі філфака БДУ імя У. І. Леніна маглі вывучаць і праблемы так звананага білінгвізму (выпускнікам рускага аддзялення цяпер гэта не пад сілу, бо ведаў па беларусістыцы ім выдаваць не хапае). Па-другое, філолаг у Беларусі сёння павінен мець падрыхтоўку ва ўсіх галінах так званай прыкладной філалагіі, г. зн., ён павінен быць падрыхтаваны, каб стаць карэктарам, і рэдактарам, і перакладчыкам, і тэксталагам, і бібліёграфам — пры веданні і спецыфіцы кожнай з гэтых прафесій, і беларускай мовы і культуры. У рэспубліцы дасюль ніхто спецыяльна не рыхтаваў ні рэдактараў, ні карэктараў, — імі ж звычайна самі па сабе, «стыхійна» становяцца ў большасці тыя ж выпускнікі філфака. Па-трэцяе, факультэт беларускай філалагіі павінен, нарэшце, узначаліць і беларускую славістыку, германістыку, раманістыку — наведзі масты ў шырокі свет еўрапейскай і сусветнай філалагіі, заснаваць школы беларускай літвіністыкі, раманістыкі, германістыкі, санскрытыкі, латыністыкі і г. д. Мы дасюль будзем прывічальным універсітэтам, пакуль не ўздзем у ім філа-

логію на новую вышыню — усеславянскую, усееўрапейскую.

Такім чынам, факультэт беларускай філалагіі БДУ імя У. І. Леніна накіруецца на развіццё ўласна беларускай філалагіі, да якога цяперашняе яго беларускае аддзяленне спецыяльна ніяк не рыхтуе. Тут пачнецца такое вывучэнне рускай мовы і літаратуры, якое патрэбна менавіта беларускай філалагіі, і кончыцца тое, якое дасюль рабіла філфак пастаўшчыком нявест з вышэйшай адукацыяй на ўсесаюзную арэну.

Гэтая ж праблема мае і свой іншы аспект. Нельга сказаць, што ў нас у рэспубліцы ўвогуле няма сёння латыністыкі, ці германістыкі, ці раманістыкі. Увогуле — ёсць, бо ёсць у нас і спецыяльны інстытут замежных моў, дзе студэнтаў навучаюць і вельмі значныя германісты і раманісты. Але ў сваім адрыве ад беларускасці Мінскі інстытут замежных моў прывёў рэспубліку да найвялікшага дэфіцыту з перакладчыцкімі кадрамі. Развіццё на факультэце беларускай філалагіі германістыкі, раманістыкі і г. д. з часам напэўна ж здыме і праблему з дэфіцытам беларускіх перакладчыкаў з моваў свету.

Факультэту беларускай філалагіі, думаецца, стане ў моц мець пры сабе і творчае аддзяленне, якое пэўным чынам заменіць адсутны ў рэспубліцы літвіністыт з яго задачамі падрыхтоўкі прафесійных пісьменнікаў. На такім аддзяленні можна будзе згрупаваць як секцыі па жанрах — паэзіі, прозе, драматургіі, так і перакладчыцкую.

І ЯШЧЭ АБ АДНЫМ нельга змаўчаць, гаворачы аб лёсе нацыянальнай філалагіі, — гэта аб сённяшніх праблемах з падрыхтоўкай у ёй кадраў вышэйшай кваліфікацыі — кандыдатаў навук, дактароў навук. Сістэма гэтай падрыхтоўкі склалася не ў лепшы час і цалкам ухшталавалася ў залежнасці ад яго як адміністрацыйна-цэнтралісцкая — часам нават з грубымі парушэннямі асноў навуковай этыкі, не кажучы ўжо аб яе забюракратызаванасці. Больш таго: гэтая сістэма мае ў сабе зняважлівыя бакі для гонару нацыянальнай навукі, бо ў сваім цэнтралізме змяшчае недавер да навуковых кадраў рэспублікі. І гэта асабліва відна на гуманітарных навуках, асабліва па адносінах з цэнтрам — з ВАК (Вышэйшай Атэстацыйнай Камісіяй) — літаратуразнаўства і мовазнаўства. Задаю пытанне: па беларускаму фальклору, па знаццю беларускай мовы ці беларускай літаратуры, дзе могуць скласціся найбольш кампетэнтныя спецыялісты? У Маскве — галоўным асяродку навукі ў краіне — былі, ёсць і будуць, вядома ж, буйныя спецыялісты ў беларусістыцы. І ўсё ж яны ў Маскве — адзінкі, а ў рэспубліцы іх — шэраг шэрагаў. Ды гэтыя шэрагі шэрагаў ужо каторае дзесяцігоддзе пастаўлены ВАКам менавіта ў залежнасць ад адзінак, што жывуць у цэнтры.

Заўважым, што цэнтральнае рэцэнзаванне — гэта яшчэ паўбяды, хоць сам фактар падобнага рэцэнзавання — гэта ўжо пастаўлены пад сумненне ўзровень кампетэнцыі нацыянальных кадраў рэспублікі. Бяда — і то да самага апошняга часу, найвялікшая — у іншым. Дасюль, нягледзячы, што ВАК перабудоўваўся, што адміністрацыйна-каманднаму зверніцтву перабудова дае кожны дзень бой, — беларускі літаратуразнавец, які хоча стаць кандыдатам ці доктарам філалагіч-

ных навук, напісаўшы сваю навуковую працу на роднай мове, каб яе абараніць, каб прадставіць яе ў ВАК, павінен абавязкова перакласці яе на рускую мову. Чаму дзеля кантролю дысертацый трэба з беларускай перакладаць на рускую, калі любы славіст, будучы сапраўды вучоным, ведае ці лёгка можа зразумець любую з усходнеславянскіх моваў? Значым, што прэтэндэнт на кандыдацкі дыплом трэба перакладаць 150—170 старонак машынапісу, а на доктарскі — то ўжо не менш 400—500 старонак. Працы — на гады паўтара-два. Паўтары-два гады выкідаць на марную работу! Вось на што асуджае нацыянальную філалагію вакаўская цэнтралізацыя, дасюль нікім не асуджаная, дасюль поўнаўладная!

А між тым у Беларусі ёсць свой цалкам аўтарытэты навуковы цэнтр — Акадэмія навук, членамі якой з'яўляюцца і першыя зоркі ў сусветнай матэматыцы, у фізіцы, у біялогіі. Тым больш Акадэмія навук Беларусі першазоркава сваімі аўтарытэтамі ў галіне беларускага савецкага літаратуразнаўства, мовазнаўства, гісторыі, фалькларыстыкі і этнаграфіі. Чаму ж тады атэстацыя кандыдатаў і дактароў навук не можа і не павінна праводзіцца тут, у нас, у Акадэміі навук БССР, яе высокімі вучонымі саветамі?..

СПРАВЫ БЕЛАРУСКАЙ ФІЛАЛОГІІ маюць яшчэ і свой міжнародны аспект. І тут трэба звярнуць увагу на два моманты, з якіх прастыжны як першы, так і другі. Першы звязаны з арганізацыяй у рэспубліцы, пры БДУ імя У. І. Леніна, штогадовага летняга семінара для замежных грамадзян, якія цікавяцца беларусістыкай. Ці ў Варшаве, ці ў Празе, ці ў Югаславіі ў Любляне — скрозь ёсць падобныя семінары роднасных па мовах і культурах краін. Павінен, нарэшце, такі ж семінар з'явіцца і ў нас, і ён будзе яшчэ адным рэальным рухавіком у справе пашырэння і паглыблення беларускай філалагіі, у справе падняцця яе ўсесаюзнай і ўсясветнай прэстыжнасці.

Другі момант гэтай справы звязаны з традыцыяй, якая мае свае карані ў сярэднявекowych ўніверсітэтах, а на сёння, на жаль, прызабытая, хоць можа і ў сучасных умовах вельмі хораша спрыяць развіццю культуры яднання народаў у свеце. Я маю тут на ўвазе наданне ўніверсітэтам ганаровых званняў вучоным іншых краін і кантынентаў. Так, у Канадзе зараз жыве і працуе прапрапраўнік нашага беларускага першадрукара, таксама, як і яго продка, двойчы доктар навук — біялагічных і філасофскіх — Станіслаў Скарына. Дык няўжо не ў славу Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна будзе мець сваім ганаровым доктарам навук прапрапраўніка Ф. Скарыны? Ці не дастойныя такой жа высокай ганарыцы нашым БДУ імя У. І. Леніна і такія прафесары, як Вацлаў Жыдліцкі з Пражскага Карлавага ўніверсітэта, Хасо Баўман з Іенскага ўніверсітэта імя Ф. Шылера, Аляксандр Барчэўскі з Варшаўскага ўніверсітэта, якія ўжо больш чвэрці стагоддзя супрацоўнічаюць з нашым ўніверсітэтам?

Думаецца, што дзеля ўмацавання сувязяў беларускай навукі ў шырокім свеце гэта будзе справай і надзённай і важнай. Бо, зрэшты, сёння ўсё, што датычыцца дзейснага ўзнісення гуманітарных навук, у тым ліку і філалагіі, на пачэсны покуць у нашым доме, у нашым грамадстве, — усё гэта ніяк не можа не быць справай і самай надзённай, і самай важнай.

Прыняты ў Саюз пісьменнікаў БССР

БАРОУСКІ Анатоль Мікалаевіч. Празаік, нарысіст. Нарадзіўся ў 1942 годзе ў вёсцы Крушніні Мазырскага раёна. Скончыў Мазырскі педагагічны інстытут імя Н. К. Крупскай (1967). Уласны нарэспандэнт газеты «Чырвоная змена» па Гомельскай вобласці. Член КПСС. Літаратурную працу пачаў у 1964 годзе. Друкаваўся ў калектыўных зборніках, аўтар кнігі прозы «Каліна пад анюком» (1987).

МАЛЬЧЭУСКАЯ Яўгенія Еўдзімаўна. Паэт, празаік. Нарадзілася ў 1949 годзе ў вёсцы Замошша Чашніцкага раёна. Скончыла Баўруйска-тэхнікум гумайвай прамысловасці (1969) і філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1978). Працуе выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры ў Віцебску. Літаратурную працу пачала ў 1975 годзе.

Адзін з аўтараў калектыўнага зборніка «Нашчадкі» (1979), выдала кнігу паэзіі «Залежнасць» (1989).

СІУЧЫКАУ Уладзімір Мікалаевіч. Перакладчык, празаік, паэт. Нарадзіўся ў 1958 годзе ў горадзе Жодзіне. Скончыў Мінскае мастацкае вучылішча імя А. Глебава (1977) і філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1986). Адказны сакратар часопіса «Бярозка». Літаратурную працу пачаў у 1982 годзе. У перакладзе У. Сіучыкава выйшаў раман Н. Думбадзе «Закон вечнасці» (1989). Аўтар прадмовы, складальнік біяграфічных давадак, а таксама наметарыя, перакладчык твораў у «Анталогіі грузінскай паэзіі» ў двух тамах (1989). Адзін з аўтараў калектыўных зборнікаў — прозы «Жніўненскі праспект» (1989), паэзіі «Лагодны прамень раіцы» (1989).

СОКАЛАУ-ВОЮШ Сяргей Анатольевіч. Паэт, бард. Нарадзіўся ў 1957 годзе ў вёсцы Астроўшчына Полацкага раёна. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1984). Загадчык літаратурнай часткі лясенскай трупы Дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа. Літаратурную працу пачаў у 1975 годзе. Друкаваўся ў калектыўных зборніках, выдаў кнігу паэзіі «Кроў на сумётах» (1989).

ТУРБІНА Любоў Мікалаевна. Паэт, перакладчык, літаратуразнавец. Нарадзілася ў 1942 годзе ў Ашхабадзе. Скончыла фізфак Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1964) і Літаратурны інстытут імя М. Горькага ў Маскве (1980). Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР. Літаратурную працу пачала ў 1974 годзе. Выдала кнігі паэзіі «Улица детства» (1981) і «Город любви» (1988), брашуру «М. Лермантаў і сучасная беларуская паэзія».

Літаратурную працу пачала ў 1974 годзе. Выдала кнігі паэзіі «Улица детства» (1981) і «Город любви» (1988), брашуру «М. Лермантаў і сучасная беларуская паэзія».

ТРАЙНОУСКІ Аляксей Пятровіч. Перакладчык. Нарадзіўся ў 1925 годзе ў вёсцы Уздымач Слуцкага раёна. Скончыў Маскоўскі гісторыка-архіўны інстытут (1959). Член КПСС. Літаратурную працу пачаў у 1962 годзе. У перакладах А. Трайноўскага выйшлі: анталогія паэзіі лужыцкіх сербаў «Там, дзе Шпрэва шуміць» (1969), анталогія нашубскай паэзіі «За дзвярцамі край Сталемаў» (1980), апавесць Ю. Брэзана «Чорны млын» (з верхнелужыцкай, 1984). Аўтар шэрагу перакладаў у калектыўных зборніках і часопісных публікацыях.

ЛЯ КНІЖНАЯ ПАЛІЦЫ

Сцяжынамі Кандрата Крапівы

Ладную бібліятэчку фотаальбомаў, якія расказваюць аб жыцці і творчасці вядомых беларускіх пісьменнікаў, выпускала выдавецтва «Беларусь». У ёй прадстаўлены Іван Мележ і Васіль Быкаў, Арнальд Куляшоў і Аляксей Адамовіч, Пятрусь Броўка і Максім Танк... Чарговы альбом бліжэй знаёмы чытач з патрыярхальна нацыянальнай літаратуры, вядомым вучоным Кандратам Крапівай. Складальнікам і аўтарам тэксту Сцяпанам Лаўшанком вытрыманы традыцыйны для гэтай серыі прынцыпы. У артыкуле «Вялікі працаўнік» (тэкст паддадзены па-беларуску і ў перакладзе на рускую мову) згадваюцца найбольш значныя эпізоды з біяграфіі К. Крапівы, гаворыцца пра яго шматгранную мастакоўскую і навуковую дзейнасць, падкрэсліваецца месца творчасці байкапісца і драматурга ў кантэксце савецкай літаратуры. Змешчаны выказванні пра творчасць К. Крапівы яго папелчнікаў. У прыватнасці, эпіграфам да артыкула ўзяты словы Янкі Брыля: «Ёсць людзі, якія маюць як быццам не адно жыццё, не адну біяграфію, — жыццё іх удружывае многія тысячы жыццяў, біяграфій!

Дзелячыся з мноствам людзей багаццем сваёй душы, чалавек тады не бяднее, а наадварот — узбагачаецца сілай народа, яго ўдзячнасцю і любоўю. Такім чалавекам — сапраўдным сынам народа — мы называем і Кандрата Крапіву». Прыводзяцца асобныя творы пісьменніка і, зразумела, багаты ілюстрацыйны матэрыял. Каларовыя і чорна-белыя здымкі, выкананыя У. Крукам, В. Харчанкам, А. Дамітрыевым, узнёўляюць родныя К. Крапіву мясціны, знаёмыя са спектаклямі, пастаўленымі па яго п'есах, паказваюць пісьменніка ў час сустрэч з калегамі. Адбываецца сапраўднае падарожжа сцяжынамі, якімі прайшоў народны пісьменнік Беларусі Кандрат Крапіва.

А. КУНЦЭВІЧ.

Пяць галасоў

— Каб збавіцца мне ад душэўных ран,
Збыць мне трэба пра Афганістан,
Пра славу і няславу ў той вайне,
Пра маладосць у цынкавай труне.

— Каб збавіцца мне ад душэўных ран,
Збыць мне трэба пра чарнабыля,
Кім сталі ўсе мы на зямлі айчыннай
І выміраем ад жуды злачыннай.

— Каб збавіцца мне ад душэўных ран,
Збыць мне трэба пра ганебны зман,
Якім людзей аблутаец не зракліся
Халопы нават і пасля Тбілісі.

— Каб збавіцца мне ад душэўных ран,
Насыпаць трэба волатны курган
На ўсё, што знаём пра сябе сягоння,
Пра нашы Курапаты і Пагоню.

— На волатны курган сяду груган.
Хто ўмер — маўчаў,
Жывы — нямеў ад ран.
А гнеў патрабаваў крыва за кроў...
Крыў бог нам абясламяець ізноў!

Любоў мая, укрый мяне
Хоць позіркам замілаваным:
Хай зноў таёй паратаваная,
Душа хоць трохі адпачне.

Абсурдны свет, аблудны свет
Агідзеў да ванітавання:
За ўладу подлае змаганне —
І сцяг яго, і запавет.

І гінуць праўды светлячкі
Пад выштукаваным абцасам,

І людзі з цемрай зноў сам-насам,
І ўжо, здаецца, на вякі...

Укрый мяне, любоў мая,
Хоць позіркам замілаваным,
Каб, зноў таёй паратаваная,
Жыццё як ёсць прымала я.

Мароз на двары

Ці не холадна табе, мама?
Мароз на двары.

А ты ўсё трымаеш
у далонях сваіх
некалькі каласкоў,
А ты ўсё трымаеш
у далонях сваіх
некалькі васількоў,

Каторы ўжо год
іх
да грудзей прыхінаеш.

Але гэта ніколеккі не кранае
Сурова-сцярожкага крыжыка над таёй
галавою.

Праз маўклівую, прайнелую хвою
Шматочак неба ўзіраецца,
Як вусны тае —

каторы ўжо год!.. —
ўсмехаюцца

Усё адной і той жа ўсмешкаю.
А я

Усё ліпею на гэтым
Ужо нясцерпна няўтульным узмежку
Між марозным буднем маім
І таёй лагоднай імглою.
Баюся, што гэта ты
Мяне тут — навошта? —
Так доўга, так доўга трымаеш.
Хачу быць з табою.
Холадна мне, мама.

Усё паўтараецца

Усё паўтараецца — з кожным і ў
кожным?

Дзяўчынка, мой след абміні,
Прайдзі муравой, а не колкаю пожняй,—
Не хмарцеся, юныя дні!

Ды ўсё паўтараецца... Не прамінае.
І таўры на лёсах гараць:
Дзецца жыццё нам, каб радасць з
адчаем

Вучыліся мы прыміраць.

Каму ж удаецца ў адпушчаным часе
Наблізіцца хоць на паўкроку да ясі?

Камень

Зласліва кінеш камень ў крыніцу —
І зразу скаламуціцца вада,

Палюдазе

Шарая гадзіна, а вёсачка — як вы-
мерла. Не рыгне калодзежны калаў-
рот, не рыгне карова, не бразне дай-
ніца. І раптам на вуліцу выкочваецца
сабачаня і падымае такі лямант —
«оць затыкай вушы. Спыняюся, кажу
сабачаняці!»

— Сціхні! Станеш сабакам — наб-
рэшашся!..

— А ў нас няма на каго і брах-
нуць, — чую аднекуль з-за веснічак. —
Абязлюдзілі вёсачку!..

Наўгад, не ведаючы яшчэ каму,
даю «вечар добры» і кажу пра сваё:

— Мо на пастой узялі б?

— А чаму не ўзяць? — чуюцца ўжо
весялейшае. — Хата пустуе!

У хаце пахла аўчынай, варанай бу-
льбай. З кафлянкi на сцяну між акон
біў квадрат святла. Гаспадыня, заў-
важыўшы чужога, кінула рукавом
выціраць лаву, прыгаворваючы:

— Вы ўжо звяняце... Мы, гэтае са-
мае, тожа... У бежанцы збіраемся...
Толькі куды ехаць? На голо мейсца?
І дзе зарука, што і там не сыпане тая
радіацыя...

— Перастань! — перапыніў яе га-
спадар, наблізіўся да печкі, прыпаліў
лучыну (у вёсачцы абрэзалі электрыч-
насць). — Зямля не без добрых лю-
дзей. Нейк будзе.

Пастаяў сярод хаты, даў разгарэц-
ца лучыне, а тады скамандаваў:

— Адлівай, баба, салёнікі! Шквар-
ку нясі. І гурочкаў!..

Паслалі мне на лаве, насупраць пе-
чкі-кафлянкi.

Ляжу, а думкі ткуцца, ткуцца. Ня-
лёгка думкі. Пра лёс людзей нашых.
Пра лёс зямлі. Сілюся адагнаць іх,
заснуць, а не ўдаецца.

— А мо застасося? — чуюцца з-за
перагародкі прыглушаны голас гаспа-
дыні. — У мамкі дзяцей гадаваць-
мем.

— Скажаш! — не пагаджаецца га-
спадар. — Там школка няма.

— Градаў шкода, — зноў падае го-
лас гаспадыня. — Такіх не мецьмем.

— Грады, грады!.. Адчапіся. Пас-
паць дай. Заўтра ўставаць рана...

Людскі клопат вярэдзіць душу. Лю-
дская бяда сціскае сэрца. Хочацца су-
цешыць, абнадзеіць. Але не знаходжу
слоў.

...Падхапіўся на досвітку.

Палалі дровы ў хлебнай печы. Гаспа-
дыня абірава бульбу. Гаспадар сядзеў
на зэдліку, пры кафлянкi, і адчайна
курыў.

Пачынаўся новы дзень.

— Гарбата? — здзівілася жанчына,
але прысела на камень, толькі па той
бок цяпельца. Побач абаранкам скру-
ціўся яе сабачка.

— А я першае лецейка як стара-
жую, — быццам працягвала пачатую
яшчэ некалі размову незнаёмка. — А
то ўсё ў даярках хадзіла. Ды рукі ў
рамёнах сталі балець і яшчэ тут, у
пальцах.

Памаўчала, паправіла ляскаю ага-
рак і стала мяне засыпаць пытаннямі:

— То адкуляка будзец? Падарож-
нічаец? Адны? Мясціны тутэйшыя
аглядаец? Ну і як вам мясціны на-
шыя?..

— Каб на іх ліха! — распачна ска-
зала яна. — Псоты нарабілі зямель-
цы, а вінаватага і не знойдзеш...

І паднялася, і стала ўжо нібы віні-
ца:

— Нагаварыла тут, набалбатала...
І камяні ўжо спацелі... Бегчы трэба.
А то, чаго добрага, бычкі!..

Пайшла, цяжка абапіраючыся на
ляску. Следам каціўся белы сабачка.

...І доўга яшчэ над прытухлым ця-
пельцам вісеў кацялок. Доўга яшчэ
перамаўляліся перапёлкі. У небе не
пераставаў дзорцам хадзіць малады
месяц.

Яраслаў Пархута
**Кароткія
аповяданні**

Ноччу ля крушні

Сутоньвалася, вярчэня стынь бра-
лася апасці на зямлю, а я ніяк не мог
упадабаць зручнага месца. У лажку,
адразу за мастком, спыняцца не вы-
падала: зайдуць камары. Пры развіл-
цы дарог — таксама. Бо з вопыту ве-
даў: на скразнячку пад раніцу будзеш
дрыжкі прадаваць. І калі трохі па-
зней натрапіў на прыдарожную кру-
шню, — узрадаваўся: лепшага пры-
прыска не знайсці.

Праз нейкія паўгадзіны ў мяне бы-
ло ўсё як трэба: над цяпельцам закі-
паў кацялок, паблізу перамаўляліся
перапёлкі, пляскаты камень шчодро
аддаваў плячам сабранае за дзень ця-
пло, пры небакраі дзорцам хадзіў
малады месяц.

Думна і добра было. І раптам:

— А хто ета атабарыўся ў нас? Ка-
му ета не спіцца поначы?

Азіраюся і ў святле маладзіка бачу
жанчыну, апранутую ў шэрую фуфай-
ку. Гурбачкай снегу ля яе ног бялее
сабачка. Жанчына ямчэй абапіраец-
ца на ляску і нібы апраўдваецца:

— А я ета ўгледзела агеньчык...
Бычкоў, думаю, халера не возьме,
яны ў загарадцы, а я, думаю, падско-
чу, пагляджу...

— Сядайце! — радуся жывой ду-
шы. — Хутка гарбата заварыцца.

Бляклае святло месяца лілося
справа, злёгку акрэсліваючы абрысы
яе твару. У чорных ваках раз-пораз
біўся матылёк агню. Над галавою па-
вісла аблачынка. Як німб. На нейкую
хвіліну падумалася: дай вось цяпер
ёй на рукі немаўля — і перад табою
сама боска матка з іконы! Такі ж на-
хіл галавы. Такая ж засяроджанасць
у паглядзе...

Ды яна раптам пакінула засыпаць
мяне пытаннямі і ўзялася абурацца:

— А ніц не засталася ў нас ад ха-
рства колішняга! Паглумілі. Там
вунь, — паказала ляскаю некуды за
крушню, — паблізу масточка, вёсач-
ка баброва стаяла. Хатак з пяць.. У
вірку ўюны, што кілбачы, вадзіліся...
Іншы раз на беражок мядзведзь ад-
некуль прыходзіў — маліны пасус-
ліць... Качак было таксама. Балоей-
ка альховінікі перабягалі. У гайках
зубровіца расла. У барках сосны з не-
бам размаўлялі. А цяперака? Рачу-
лку ўкралі, лес размахлярылі, балоце-
йка раскалупалі — і па вясне ў нас
толькі буравеі чорныя гаспадарыца. А
я ж помню той кляты дзень, як на-
чальнікі прыехалі, слупоў панастані-
лі, экскаватараў пананпрыганялі. Тата
мой выскачыў з хаты (жылі мы тады
недалечка адсюль, на хутарку), выс-
качыў, маліць стаў: «Здзірцамі не бу-
дзьце! Няўжо етак прыспічыла, каб
асушаць нас?» А яны: «Іначай не мо-
жам. Іначай мы, дзядзько, Амэрыкі
не дагонім!..»

Жанчына змоўкла, скубанула жме-
най сухое травы, што выбілася між
валуноў, хацела кінуць яе на цяпель-
ца, ажывіць агонь, але не кінула —
паклала траву ля ног.

**Трынаццаць
бульбінак**

(Ахвярую С. М. НОВІКУ-ПЯЮНУ).

Змалку палюбіўся гэты немужчын-
скі занятак — абіраць бульбу.

Пакуль стараўся ножычак, пакуль
звіваліся над лазовым кашом лушпа-
вінкі-габлюшкі, — дзе толькі ні па-
бываеш! Аббяжыш лугавінку, праве-
рыш самыя грыбныя мясціны, пано-
сіш за пазухай суседава кацяня і вер-
нешся дадому — шчаслівы і радас-
ны...

А сёння згадалася іншае.

...Забралі з матчынай хаты і павезлі
на край свету.

Чужое неба. Чужая зямля. Чужое
сонца. І катаржная праца.

Год, пяць, дзесяць. Нарэшце атры-
маў з дому пасылачку. Маці слава тро-
шкі солі, аржаных сухароў, некалькі
бульбін. З таварышамі па няшчасці
падзяліў сваё багацце.

Мінула яшчэ адно кароткае лета.
Набліжалася новая палярная ноч. Па-
дыходзіць таварыш! кажа: «Запра-
шаю на свята!..»

Калі ўбачыў на замыганых лагер-
ных нарах кацялок з бульбай, зваран-
най у мундзірах, — сэрца ажно зай-
шлося. Бульба сыходзіла такім па-
хам! Бульба будзіла ўспаміны! Буль-
ба вяртала на родную зямлю...

«Вясною ты ахвяраваў мне тры
бульбіны, — сказаў таварыш. — Я

У гэтыя дні пісьменніку Яраславу
Пархуту спаўняецца 60 год з дня на-
раджэння. Праўленне СП БССР па-
віншавала яго з юбілеем і пажадала
новых творчых поспехаў. «ЛІМ» да-
лучаецца да гэтага віншавання і
тансама зычыць свайму сталаму аў-
тару ўсяго самага добрага ў жыцці
і літаратурнай працы.

Знікае дзіўны воблік таямніцы,
Узвіраецца ўсякая брыда.

Але па часе мут зноў асядае,
Зноў плыць празрыста-вабная бяжыць.
На камень той ужо і не зважае.
А камень той як на душы, ляжыць.

Гуканне ў пустыні

З'явіся, збаўца мой, з'явіся!
Адзін твой рух, адзін твой крок
Адхмарыць нада мною высі,
Ацьмелы авідушыць зрок.

Мне вусцішна, што ўжо не бачу,
Куды іду я, хто тут я,
Што, як раней, слязой гарачай
Не ўскіпае туга мая.

З'явіся, выбаў з утраплення!
І хай хвілінай той святой
Усё, што мкнецца да здзяйснення,
Па веры спраўдзіцца маёй.

Тая ўсмешка

А. Дэм. КУШЧЫНАЯ
Праўду кажуць, што ўпоцемках доля
брыдзе,

Бо не раз і не два спатыкнецца,
Хоць магічны літарык даецца —
Тая ўсмешка, якая на вуснах цвіце,
А карэніца ў саменькім сэрцы.

Як багата людзей умурована ў змрок
Страху, злосці або нараканняў,
Ні сабе, ні камусьці ў блуканнях
Не пасвецяць ні поблізу, ні здалёк,
Пераслепляя да шкадавання.

І як мала, як мала між людю такіх,
Хто ва ўласнай хадзе па выбогах
Зберагае, як найдарагое,
Чысты вогнік свайго міласэрдзя да ўсіх,
Сам аж свеціцца хто дабратаю.

Але вось ён, нябесны ці дар, ці заклён:
Покуль ляжаш грудочкам пад сосны —
Адавайся жыццю светланосна!
І цвіце тая ўсмешка, якая спакоң —
Знак абранасці тайнай дзівоснай.

●
Душа ўзалочана і ўчэрнена,
І высям гэта не пярэчыць:
Душа, як зорачка вячэрняя,
Усходзіць радасці настрэчу!

не спажыў іх, а пасадзіў у расколіне
скалы, паблізу калючага дроту. І
вось... Ажно трынаццаць бульбінак!..»

...Абняў таварыша і заплакаў.

Свечканосец

Хавалі маладзіцу.
Труна плыла па вуліцы, як душа-
губка па Лані. За труною пакалыхваў-
ся дубовы крыж. За крыжам ішоў
свечканосец. І толькі за ім — блізкія
нябожчыцы і ўсе астатнія з вёскі.

Свечканосец ступаў аспярожна, быц-
цам баяўся спатыкнуцца. У левай
руцэ ён трымаў жоўтую свечку, а
праваю засланяў яе ад ветру — каб
не патухла часам, каб знячэўку не па-
мёр агонь...

Вось ад тае жоўтае свечкі пачалі
разбятца танюсенькія свечачкі...
Яны ўжо шмат у каго ў руках... У ма-
ёй — таксама. Захінаю агеньчык да-
ланёю, стараюся не дыхаць: і я цяпер
свечканосец!..

Нарэшце старыя клады. Вырасла
яшчэ адна магілка ў новым радзе. На
яе апускаюцца свечкі. Шмат свечак.

Людзі разыходзяцца. Пры магілцы
— толькі маці нябожчыцы. Пазіраю
на згорбленую постаць і думаю: мат-
кам ой як нялёгка перажываць дзя-
цей сваіх!..

Кідаю позірк на свечкі.
Многія дагарэлі.
Знаходжу вачыма сваю і чамусьці
судэшныся: мая не дагарэла яшчэ...

Тройчы забіты

Яго прасілі:
— Выві карані свае з зямлі гэтай,
Ідзі за намі. Толькі ў нас цябе чакае
багацце.

Не вырваў. Не пайшоў. Не захацеў
багацця таго. І яго забілі.

Яму прапаноўвалі:
— Адрачыся ад веры свае, прымі
нашу. Толькі сярод нас цябе чакае
слава.

Не адрокся. Не прыняў. Не захацеў
славы тае. І яго забілі.

Яму загадвалі:
— Забудзь матчыну мову, назаўсё-
ды пакінь народ свой. Толькі ў нас
ты адчуеш сябе шчаслівым.

Не забыў. Не пакінуў. Не захацеў
шчасця таго. І яго забілі.
...Тройчы забіты, ён застаўся навечна
СЫНАМ зямлі сваёй.

Звон

Яму лёсам наканавана было бу-
дзіць і клікаць. І ён будзіў і клікаў:

— Вялікдзень ідзе! Вялікдзень
ідзе! Вялікдзень ідзе!..

Але заместа дня таго ў абліччы
прарока з'явіўся сатана і вынес вы-
рак:

— Язык вырваць мала!
І загадана было яму замаўчаць. На-
век.

Апусцела званіца. Цішыня мёртвая
павісла над краем. Толькі жаваранак
у небе ды званочак пад дугой іншы
раз нагадваў пра колішняе. А неўза-
баве і яны змоўклі. Неўзабаве сыны
ўдавалі бацькоў, мужы пакідалі жан-
нок, маці адракаліся дзяцей сваіх.

Неба жахнулася:
— Што будзе?!

Людзі ўчулі і пачалі вяртацца на
родныя котлішчы. І паднялі звалена-
га высока над сабою. І вярнулі яму
голас яго. І ён, як і некалі, стаў бу-
дзіць і клікаць.

Учора я зноў пачуў:
— Вялікдзень ідзе! Вялікдзень
ідзе!..

Званіла званіца сярэбраным зво-
нам.

Рабілася хораша на душы.
І кожны зноў задумваўся над галоў-
ным — што ёсць зло, а што ёсць да-
бро на гэтай грэшнай зямлі.

Маналог пілігрыма

Не з аднае крыніцы піў жывую ва-
ду. Не на адной ніве чуў жалбу жыт-
няга коласа. Не з аднаго бору-гаю
збіраў апошнія птушыныя калыханкі.
Напрыканцы дня ў забытых богам і
людзьмі вёсачках трывожыў сэрца
нялёгкім роздумам пра наш забыта-
ны свет і адначась радаваўся падан-
ням і былічкам, якія апавядалі пра
мой многапакутны народ. І з кожнага
падарожжа вяртаўся больш відушчы
ды багацейшы душою.

Але нялёгка ісці па знявечанай зя-
млі. Іншы раз нават боязна збочыць
з дарогі, — каб адпачыць і наталіць
смагу. Боязна дакрануцца да кветкі.
Боязна ўзяць ягадзіну. Боязна пад-
няць грыб. Урэшце, боязна дыхаць!
Бо ўсё гэта — паветра, грыб, ягадзі-
на, кветка, вада, — робіцца атрутай.

Чорнае крыло Чарнобыля влісць
нада мною, над маёй дарогаю — над
усёй зямлёю... Узмах таго крыла — і
вунь колькі жыццяў на валасінцы.
Узмах таго крыла — і вунь колькі
песень не сета. Узмах таго крыла —
і вунь колькі кветак не бацаць сон-
ца...

А я іду. І не хачу, каб за наступ-
най павароткай скончылася мая даро-
га.

Рэзэ

Прага неба, вышыняў прачыстых
Адкладзеца маршчынкай на лбе.
Дзень мой толькі з табой найсвятлісты.
Не крыляецца мне без цябе.

І ссутоньваюся, і нямею,
Хоць упарта, як рэзэ, вяжу
Я гняздзечка любові — ў надзеі,
Што тваю адагрэю душу.

Прывід мары становіцца явай.
І нядзеліца будні трыснёг
Ад табой зноў набытага права
Быць — каб сонцам валодаць, як бог.

Над гняздзечкам лісток залаеце.
Ва ўспамін ён у чый упадзе?
Супакойваюся і чысцюю.
Ты са мной, і не горкі мне дзень.

Ранне

Ноч. Ні зыку. Ад стала дападае
Ясначольных кацярынак дыханне.
Над зямлёю ледзьве-ледзь світае,

А ўва мне і апоўначы — ранне.

Скуль узяўся ты ў мяне гэтка,
Што ва ўсенькай старане наскай
Кветкі толькі ад цябе — кветкі,
Ласка толькі ад цябе — ласка?..

І там...

Багаслаўлю і невычэрпны смутак,
Які струціў маю ўсю маладосць, —
Бо вось ён, дар за ўсе мае пакуты —
Твая міласць.

Яшчэ гусцецьме долі соль на скронях,
Яшчэ душыцьме тленнага вагар,
Але душу ад гібелі ўбароніць
Той цудны дар.

Ні зрокам і ні ўвай за зямнюю
Не зазірну я за сваю мяжу.
О, каб знаццё! — што ты і там —
пачуеш, А я — скажу:

— Багаслаўлю і невычэрпны смутак,
Які струціў зямнюю маладосць:
Бо вось ён, дар за ўсе мае пакуты —
Наша міласць.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Марыя ГУДКОВА

Кнігі вучаць святлом даражыць

Святлане АЛЕКСІЕВІЧ

Кнігі вучаць
Святлом даражыць
І жыццём, што не мае цаны.
Столькі болю змагла перажыць,
Не свайго, а чужога — з вайны!

Таццяна ДЗМІТРУСЁВА

Вось як...

Сумуем часта па родным доме —
І ў горкім горы і ў прастай стоме.
Сумуем часта, ды рэдка штосьці
У вёску едзем да маці ў госці.

Таццяна КАРШУКОВА

Маім бацькам

Ці ж дакараць мне вас, бацькі,
За тое змрочнае краіны?..
Вам пэўна выпай лёс такі:
З капейкі жыць, гнуць марна спіны.

Не дакараю, не магу;
Ну хто бяскрыўдных дакарае...
Ішлі з усімі вы ў нагу —
Рукой падаць было да рэя.

Не знеслаўляю вас, бацькі,
Бо іншыя тады грывелі...
Вы ж мелі толькі гузакі,
І мала радасці вы мелі.

І ўсё ж не страцілі давер —
Хоць шлях жыццёвы быў няўдалы:
У вашых сэрцах і цяпер
Жывуць святлыя ідэалы.

Кабінетны бог

Як толькі пераступіш ты парог,
Убачыш — за сталом
Сапраўдны бог!
Хутчэй спыніся
І ісці не смей:
Ты перад ім — нікчэмнасць,
Ты — пігмей!

Цяжкі ў яго пагардлівы пагляд:
Не рад твайму прыходу,
Ой, не рад!
І моршчыцца, бы п'е прагоркны квас...
З якіх ён?
З тых, хто перажыў свой час.

Ахвярам 37-га

Ніколі не ведала, людзі, ніколі,
Што іх забівалі і ў лесе, і ў полі —
Звычайных рабочых і камандзіраў,
Бяскрыўдных, сумленных
Народных куміраў...
За што забівалі?
За што — невядома:

Столькі лёсаў адважна прыняць,
Як змагла іх у сэрцы змясціць!
Сэрцам пішаш, каб гора суняць,
За памылкі крывёй не плаціць.

Каб у цынкавых трунах сыноў
Не хавалі заўчасна бацькі,
І каб кроў не лілася ізноў,
Каб да ўлады не лезлі дзялкі.

Час няўмольны.
Ён хутка бяжыць.
Успаміны людзей, як званы.
...Столькі болю змагла перажыць,
Не свайго, а чужога — з вайны!

Маўляў, няблізка. Маўляў, работа.
І самі верым сабе ахвотна.
А з-за штатетніка дзён замгленых
Дыхнула вестка. Ды так сцюдзёна...

Сумую часта па родным доме —
І ў горкім горы, і ў прастай стоме.
Ды ўжо ніколі... Мне ўжо ніколі
Не прыгарнуцца да мамы болей...

Далёка ад дому
І блізка ад дому...

О як мне балюча,
Пакутліва горка:
Ні зоркі ж, ні крыжы
На ціхіх пагорках.

Дзякуй

Пакуль вы побач,
Не паснулі,
Пакуль струменяць
Ласку вочы,
Вялікі дзякуй
Вам, бабулі,
За светлы
Подзвіг ваш жаночы!

Вечар

На зямлю кладуцца цені...
Дагарае дзень асенні.

Зноў бязлюдна на дарозе.
Сонца свеціць у знямозе.

Хаты жоўтыя, як з воску,
Дрэмле стомленая вёска.

Толькі неба ружавее,
Там — ружавая завая.

●
Шэпчаць вусны: «Золатка...»
Ой, як добра, соладка!
Што ж мне яшчэ трэба?
Толькі зоркі неба,
Толькі ціша ночы,
Толькі твае вочы!..

●
Цёплыя ветры падзьмулі,
Зніклі зімовыя сны,
Неба, як вочы матулі,
Ззяе у промнях вясны.

Дорыць яно мне надзею —
Збудуцца мары мае.
Сэрцам я зноў маладзёю,
Сэрца, як птушка, ляе!

Сто радкоў пасля прэм'еры

А КАРАБЛІК ПЛЫВЕ

«Буря» У. Шэкспіра. Рэжысёр — А. Ляляўскі. Мастак — А. Фаміна. Кампазітар — У. Кандрусевіч. Лялечны майстар — А. Мікалайчык.

Дзяржаўны тэатр лялек БССР. 9 лютага 1990 года.

Лялечнікі паставіліся да адной з самых загадкавых п'ес Шэкспіра з пашанотаю, не змяніўшы ні радка ў тэксце, ні лініі ў сюжэце. Прадставілі маляваны акіяны усіх адценняў сіняга, зялёнага і чорнага, дзівосны востраў, на ім — былога герцага, цяпер — чараўніка Проспера з дачкою Мірандаю і, адпаведна, іхнія расповяды пра выгнанне з Мілана вераломнымі сваякамі, помсту Проспера, якую дух Арыель меўся ператварыць у бурю і наслаць яе на карабель Просперавага брата.

І ўсё-ткі нязвыкла, своеасабліва, адметна Аліна Фаміна і Аляксей Ляляўскі паразумеліся з класікам!

Злосны, нядобразычлівы Проспера? Цалкам верагодна. Ці не адною злосцю і прагаю помсты існаваў ён усе гады на востраве? Ці не адною нянавісцю сілкаваўся? Ён жа ўсіх і кожнага падазрае ў магчымай здрадзе, верагодным гвалце ці, сама меней, у якімсьці паскудстве. З дурнаватага, па-свойму абаяльнага Калібана (не менш абаяльна работа Ю. Сарычава), прасталінейнага і няхітрага, нібы дзіця, былы герцаг, цяпер чараўнік, ці не ўласнымі рукамі робіць ворага? Верагодна, што і былая, так бы мовіць, з вялікае зямлі прывезеная крыўда пэўным чынам — таксама плод расцвелага ўяўлення і раз'ятранага розуму. А калі і надарылася крыўда, абраза, дык колькі можна «надвязаць» ланцуг крыўдаў і абразаў, крыўдуючы і абражаючы ў адказ? Хтосьці павінен быць разуменнейшым, хтосьці павінен спыніцца!

Нездарма Ляляўскі, выстаўішы Проспера жывым планам (гэтую ролю выконвае А. Васько), тактоўна звяртае глядацкую ўвагу да ягонае зласлівасці! Той заўжды напатагове падазраваць, вінаваціць, караць (што за дзіўная якасць натуры, вы згодныя? А што раз патрабаваць пачцівасці і любові да сябе — якая недалікатная рыса характару, ці не так?). Падобнае, відаць, можа вытрымаць анельскага выгляду істота без сэрца, напрыклад, Арыель, але толькі не жывыя людзі. Нават акцёры збеглі б з тэатра, прыбітыя гэтым нягарскім вадаспадам нядобразычлівасці; ці не з гэтай прычыны Арыель у спектаклі Ляляўскага наведвальнікам вострава робіць марыянэтак — каб наладзіць спектакль буры для Проспера!

У спектаклі Ляляўскага Арыель, на мой погляд, супрацьпа-

стаўлены не Калібана, што лічыцца ўжо класічным у працэттанні гэтай п'есы Шэкспіра, але самому Просперу. «Спектакль» Арыеля пра тое, як няможна дзейнічаць злом, а можна — добром, як нельга дамагчыся паразумлення нянавісцю, а льяга — каханнем. Арыель, відаць, не крунуў жахамі буры і яе наступстваў людзей. «Прадставіўшы» Проспера лялек, дух самастойна, але «разбіўшыся» на дзесяткі асклепкаў-Арыель (чым не дасціпае рэжысёрскае ўвасабленне шэкспіраўскага тэксту пра пераўтварэнні Арыель?), разыграў павучальную гісторыю пра помсту. Пры гэтым аслеплены ёю Проспера не разабраў, што перад ім — марыянэтка, а дарослае дзіця Міранда (І. Кісель, студэнтка БДТМ) сустрэла самавітага юнака Фердынанда — і Міранда Арыель падарыў шчасце: ці то магчымаць трызінь пра каханне, ці то з'яднанне з любым... Нездарма Міранда існуе жывым і лялечным планам у спектаклі (ці раздвойваецца яе плоць і дух?), нездарма лялькі Фердынанда і Міранды вытрыманы ў меншых памерах, вытанчанымі, ідэальна-рамантычнымі. Яны і свае дачыненні, так бы мовіць, лядзяць у іншай прастору, утульнай, падкрэслена-цацкачай, а менавіта ў маленькім тэатрыку марыянэтак пасярод сцэны-вострава. Іх каханнем «кіруе» сапраўдны, цалюткі-цэльны, а не разбіты на дзесяткі асоб-асклепкаў Арыель (кіруе літаральна — торгае за матузкі) — цэльны, пшчотны, энергічны, каб энергіяй сваёй пшчоты ўтрымаць адно пры адным сэрцы маладых людзей... (Асоба, што не мае плочі і сэрца, робіць гэта за кошт уласнай энергіі, значыць ахвяруючы сабою — Арыель *жа дух!).

А караблік тым часам — плыве. Плыве па хвалях у маленькім тэатрыку марыянэтак, і ягоным цудадзейным плаваннем-выратаваннем таксама кіруе Арыель. Ляляўскі быццам падкрэслівае-паўтарае: штучная буря, якую так ганарыўся Проспера і якую па-майстэрску з'імітаваў «няўдзячны дух», нікому не нашкодзіла, нікога не напалохала. Падобна, і Проспера пад фінал пра нешта такое пачынае загадвацца. Злабою нікога не навучыш, нічыя сэрцы не з'яднаеш, і нічый дух не выправіш... Гэтыя хітрамудрыя высновы «дажылі» ўжо да сталага веку, але высвятляецца, усё яшчэ неспазначаны намі, просперамі, ды ўсё яшчэ падуладныя нам, арыелям...

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

Т ОЕ, што ў падобных выстаўках бяруць удзел далёка не ўсе мастакі, на маю думку, тлумачыцца шэрагам прычын. Магчыма, галоўная з іх такая: на Беларусі да апошняга часу не існавала традыцыі выставак сцэнаграфіі. І хоць цяпер становіцца яўна змяняецца да лепшага (я маю на ўвазе выстаўку мастакоў тэатра, кіно і тэлебачання, якая адбылася ў 1986 г. у мінскім Палацы мастацтваў, удзел беларускіх сцэнографіаў ва Усесаюзнай выстаўцы 1987 г. у Маскве, выстаўкі «Вынікі сезона», выстаўкі «Маладыя сцэнографы Беларусі» 1989 г.), але, відаць, канчаткова інерцыя няўдзелу не пераадолена. Праўда, арганізацыя экспазіцый таксама надта далёкая ад ідэалу. Вы-

язковай адпаведнасці яго музычнаму матэрыялу. Музычнасць — асабліва якасць эскізаў Гейдэбрэхта. Яна працягваецца ў колеравым строі, рытме прастораных пабудов, арганічнасці намечаных светлавых эфектаў.

Прадстаўленні на выстаўцы эскізы дэкарацый і касцюмаў звяртаюць на сябе ўвагу той стылістычнай агульнасцю, якая, пры ўсёй непадобнасці манеры і нават тэхнікі выканання эскізаў, сведчыць аб пачуцці ансамбля і зладжанасці ў рабоце, такіх неабходных у пастаноўцы вялікага опернага спектакля.

І ўсё ж не дае спакою думка аб недастатковасці, непаўнаважасці прадстаўленага на выстаўцы матэрыялу. Успамінаючы спектакль, ці нават ра-

было б значна больш глыбокім.

Гэтыя ж словы можна аднесці і да работ Д. Мухавы. На папярэдніх выстаўках паралельна з макетамі ён прадстаўляў і фотаматэрыялы, і своеасаблівыя «раскадровкі» — варыянты трансфармацыі дэкарацыі. Зараз жа, відаць, падпарадкаваўшыся агульнаму прынцыпу, абмежаваўся толькі макетамі і эскізамі. А шкада. Прыцягваюць увагу яго вопыты з вырашэннем прасторы ў спектаклях Мінскага тэатра-студыі кінаакцёра, дзе яна, прастора, зададзеная архітэктурай не прызначана для тэатра памяшкання, вельмі складаная (калі ўвогуле гаварыць аб тым, што яна ёсць). Не хапае касцюмаў, фатаграфій, замалёвак. бо пры ўсёй

Ёсць надставы спадыявацца

Трэцяя рэспубліканская выстаўка сцэнаграфіі

ставачная зала Дома работнікаў мастацтваў, у якой зазвычай падводзіцца «Вынікі сезона», не заўсёды гарантуе, што работы вернуцца да мастака. Дый прывезці іх на выстаўку можа толькі сам аўтар...

Прадстаўленні ў экспазіцыі макеты, эскізы дэкарацый і касцюмаў — спроба перакласці літаратурную першааснову на мову зракавых вобразаў, пластычна ўвасабіць задуму будучай пастаноўкі. Часам яны ўяўляюць з сябе ключ да рашэння ўсяго спектакля, часам набліжаюцца па сваіх параметрах і ўзроўні выканання да станковай карціны. Цікава, што пачатковы этап работы мастака над спектаклем выстаўка ператварае ў канчатковы вынік.

Узяць, да прыкладу, эскізы Л. Рулевай да цюгаўскага спектакля «Казка пра папа...». А. Пушкіна. У іх — матывы рускага народнага мастацтва, уключэнне гульневых элементаў, святочная, яркая, дэкаратыўная «лялечная» прыгажосць. Адчуванне вясялай казкі, менавіта дзіцячага спектакля прысутнічае ўжо само па сабе.

Пра вельмі цікавыя эскізы дэкарацый і касцюмаў Я. Волкава да спектакля «Звер», якія раскрываюць, па сутнасці, ягоную задуму, можна было б гаварыць доўга, пералічваючы цікавыя знаходкі і нюансы. Калі гаварыць каротка, дык асноўнае, бадай, тое, што, ідучы шляхам не ілюстрацыйнага, але вобразнага рашэння п'есы, мастак прапанаваў два раўназначныя планы афармлення: асяроддзе — умоўнае і разам з тым асобнымі рэаліямі цесна звязанае з нашай свядомасцю; касцюмы ж удала «лепяць» вобразы спектакля, страшнаватая і вартыя жалю адначасова, прасякнутыя лёгкай іранічнай усмешкай. Арыгінальнасць і вынаходлівасць рашэння ў суседстве з выразнасцю стылявых процістаянняў выклікае адзначную рэакцыю — жаданне паглядзець увесь спектакль «жывым».

Не менш цікавым уяўляецца супастаўленне работы мастака-пастаноўшчыка (Э. Гейдэбрэхт) і мастака па касцюмах (Э. Грыгарук) у рабоце над операй «Дзікае палаванне караля Стаха» У. Солтана. Работа над афармленнем опернага спектакля прад'яўляе, як вядома, асаблівы патрабаванні: нязменна большую меру ўмоўнасці, эмацыянальнай насычанасці, маляўнічасці відовішча, не кажучы ўжо аб аба-

бочыя накіды ў майстэрні мастака, не можаш не шкадаваць аб тым, што стварэнне экспазіцыі з парадных эскізаў не толькі зніжае ўражанне ад работы мастака, але і міжволі скажае спецыфіку яго творчасці. Усім вядома, іншы раз мастаку прыходзіцца адмаўляцца ад цікавых ідэй, ахвяруючы імі з-за ідэй рэжысёра, а калі-нікалі — і з-за недахопу матэрыялаў, часу, грошай, няздольнасці цэхаў і бог ведама чаго яшчэ. Як вынік — работа мастака паўстае ў нейкім спіслым куртатым выглядзе. А на выстаўцы і зусім зводзіцца да аднаго-двух эскізаў або макету, няхай і цудоўнаму, але адносна да закончанага твора — гэта ўсяго толькі больш-менш закончаны ўрывац.

Відавочна, што спецыфіка творчасці тэатральнага мастака патрабуе і спецыфічнага прынцыпу арганізацыі экспазіцыі. І ён не новы, хоць не даводзіцца казаць пра тое, што паўсюдна існуе практыка ўключэння ў экспазіцыю нароўне з эскізамі і макетамі фатаграфій пастаноўак, рабочых эскізаў і накідаў — элементаў самоў «кухні» творчасці тэатральнага мастака. Хіба гэта не больш адпавядае дынамічнай і зменлівай прыродзе тэатра, чым статыка выстаўкі накішталт работ станковага жывапісу і графікі? Такі падыход больш цікавы і важны і для самога мастака, і для гледача.

Каб праілюстраваць гэтую думку, вернемся да работ Гейдэбрэхта. Акрамя «Дзікага палавання...», на выстаўцы былі прадстаўлены эскізы дэкарацый да оперы У. Кабкіна «Прарок» (мінчукі маглі бачыць гэты спектакль Свядлоўскага тэатра оперы і балета ў дні фестывалю музычных тэатраў). Нават у двух ягоных эскізах працываецца дасціпная ідэя — звязанне дзеянне асобных навел адзіным вобразам. Сцэна ператворана ў... пісьмовы стол, на якім запалены свечкі. Дзеянне адбываецца на старонках рукапісу, які ляжыць на сцэне-стале. Але мае ўспрыманняе шмат у чым абумоўлена тым, што я бачыла сам спектакль. І, натуральна, уяўляю і касцюмы гэтага спектакля, і тое, як яны выглядалі ў гэтых дэкарацыях, і светлавых эфекты, і тыя змяненні, якія адбываліся ў афармленні па ходзе дзеяння. І больш які упэўнена: калі б на выстаўцы былі эскізы касцюмаў, некалькі фатаграфій са спектакля, рабочых замалёвак, успрыманняе работы мастака

вынаходлівасці Мухавы знешняе адчуванне аднастайнасці запраграмавана гэтай надзвычай запамінальнай пляцоўкай.

Тры спектаклі ў эскізах і макетах прадставіў мастак на гэтай выстаўцы. І ў рабоце над кожным з іх імкнуўся знайсці сродкі, якія з найбольшай пераканаўчасцю і эмацыянальнай дакладнасцю выявілі б змест, жанр і стылістыку пастаноўкі. «Лета ў Наане» Я. Івашкевіча (тэатр-студыя кінаакцёра, 2 эскізы дэкарацый) — панарама вуліцы, што стварае нейкі эффект адчування для акцёра, які іграе на сцэне, процістаяць вытанчанаму інтэр'еру гасцінай, ствараючы нервовую, супярэчлівую атмасферу псіхалагічнай драмы. «Матроская цішыня» А. Галіна (драмтэатр імя Пушкіна, г. Краснаярск. Макет) — лаканічнае, суровае вырашэнне, асноўным элементам якога выступае грубая заслона-полаг, якая трансфармуецца па ходзе дзеяння. Нешматлікія дапаўненні — вобразныя прыкметы часу і дзеяння, скупыя колеравыя таны акцэнтуюць напружанасць і трагізм перыяду гісторыі, які адлюстраваны ў спектаклі. «Генералы ў спадніцах» Ж. Ануя (Тэатр-студыя кінаакцёра, Мінск. Макет) — мідрагеліста-эксцэнтрычны свет сцэнаграфічных вобразаў, які вызначае завостраную форму камедыі-буф. Сцэна — б'ль-ярдны стол — робіцца цыркавой арэнай; бляск залатой парчы адцягвае ажуранасць плешчых сетак; суседства веласіпедаў, б'ль-ярдных шароў, цыркавога рыштунку і шэрагу іншых, не звязаных паміж сабой рэчаў, стварае фантамагорыю ссунутага са звыклых востей існавання прадметнага свету.

Выстаўка дае вельмі цікавую магчымаць супастаўлення работ розных мастакоў над адной і той жа п'есай. Так, у макете В. Лесіна да спектакля Брэсцкага аблдрамтэатра «Генералы ў спадніцах» выразна чытаецца зусім іншая трактоўка п'есы Ж. Ануя. Кантрастнае процістаўленне чырвонага і белага колераў, «апаленых» чарнатой, неспакойным рытм вертыкаляў і плоскасцяў, якія фарміруюць прастору, перадаюць атмасферу трагіфарса. Гэта бліскучы прыклад таго, як менавіта мастаком можа па-рознаму трактавацца прапанаваны матэрыял. Па сутнасці, ужо ў гэтых двух макетах заяўлены два абсалютна розныя спектаклі, прытым, што абодвум нельга адмовіць

у прафесіяналізме, арыгінальнасці, вастрыні ўспрымання.

Эскізы і макеты, прадстаўлены на выстаўцы З. Марголіна, сведчаць аб шырыні творчых інтарэсаў і прафесійных магчымасцей маладога мастака. Спектаклі, над якімі ён працаваў, вельмі розныя — і па ўзроўні драматургіі, і па характары рэжысёрскай распрацоўкі. «Хрыстос прыямліўся ў Гародні» паводле У. Караткевіча, «Тры дзяўчыны ў блакітным» Л. Петрушэўскай, «Спрэчка аб лысай спявачцы» Э. Янескі ў афармленні Марголіна прывабліваюць імкненнем перадаць «клімат» дзеяння, стварыць свайго роду псіхалагічную дэкарацыю.

Інакш падыходзіць да стварэння эскіза брэсцкая мастацка Т. Карвякова. Добрае веданне патрабаванняў сцэны дазваляе ёй спалучыць у адным творы вартасці жывапіснай карціны і «рабочы» характар эскіза («Паляванне ў Альпах» Р. Тома) — у ім адчуваецца рэальная прастора, намечаны варыянты планаў для ігры акцёраў, пабудовы мізансцэн.

Прадстаўлены ў экспазіцыі работы мастакоў для лялечных тэатраў заўсёдна прывабліваюць. У першую чаргу тут трэба назваць макеты А. Фаміной, мастачкі, творы якой з выстаўкі ў выстаўку становяцца калі не цэнтрам экспазіцыі, дык адным з яе найбольш каштоўных элементаў. Макеты да спектакляў «Рыгорка, ясная зорка» А. Вярцінскага (Тэатр лялек г. Любляны, Югаславія) і «Сымон-музыка» Я. Коласа (Дзяржаўны тэатр лялек БССР) адразу звяртаюць на сябе ўвагу.

У чорна-попелнай прасторы «Сымона-музыкі» ўгадваецца дарога, усеяная каменнем, спархнелыя крыжы высковых могілак, а крыжы ўводзіць, як кліч недасяжнай мары, ззяе белым колерам адкрыты раяль. Альбо з чорных шырмаў спектакля «Рыгорка, ясная зорка», як з нашае даўніны, глядзяць у залу разьбяныя ідалы. За доўгі час яны страцілі свой колер; у грубаватых, але вельмі выразных абрысах народнай скульптуры нібыта схавана нейкая таямніца. Здаецца, гэта нашы далёкія продкі ажылі, каб расказаць гісторыю з мінулых часоў.

Так, работы А. Фаміной задаюць агульны высокі тон для мастакоў лялечных тэатраў. Прыемна, што гэты тон злоўлены і падхоплены.

Адметнае бачанне вядомай казкі дэманструе ў эскізах лялек і дзеючых асоб да спектакля «Прыгоды Бураціна» А. Вахрамееў.

Да ліку найбольш цікавых твораў, прадстаўленых на выстаўцы, трэба аднесці таксама макет В. Рачкоўскага да «Дракона» Я. Шварца (Магілёўскі тэатр лялек). Рачкоўскі не пераносіць дзеянне ў старадаўнія часы, але і не звязвае яго з нашым сённяшнім днём. Месяца дзеяння і яго часовыя межы пэўна размытыя, але строга формы геаметрычна правільнай архітэктуры, цямны бляск граніты ці нейкага іншага каштоўнага аблічавачага каменя міжволі нагадвае архітэктуру перыяду таталітарных рэжымаў. Механічныя дзверы надаюць пабудове якасці бункера; металічныя канструкцыі — рэшткі будаўнічых рыштаванняў — «ламаюць» устойлівасць і надзейнасць бункера, ствараюць адчуванне разору і няўтульнасці. Касцюмы дзеючых асоб, фантазіі на тэму вайсковага фрыча, завяршаюць карціну таталітарнай дзяржавы, створанай В. Рачкоўскім.

Узровень трэцяй выстаўкі вынікаў сезона вызначыла не багачце імёнаў, а каштоўнасць індывідуальных рашэнняў і іх разнастайнасць. І гэта дае падставы спадзявацца на ўсталяванне традыцыі падобных аглядаў, на паглыбленне ўвагі да праблем выяўленчага рашэння сучаснага спектакля.

Ларыса ДАБРАВольСКАЯ.

Прызнаюся, творчасць Алега Елісеенкава для мяне вельмі цікавая і прывабная. І, пагадзіўшыся напісаць пра яго, я нават не чакала цяжкасцяў, з якімі давалося потым сустрэцца.

Калі я паспрабавала дамовіцца з Алегам наконт гутар-

ышчэ — тое характэрнае, што складае сутнасць асобы самога А. Елісеенкава. У ёй два асноўныя вобразы гранічна кантрастныя, нават палярныя, дакладней, гэта два бакі аднаго вобраза, якія пераканаўча ўвабляюць два кірункі: актыўны, нават агрэсіўны і — крохкі і безабаронны, што жыве ў

найбольшае прызнанне, як ужо вядома, атрымала Сімфонія № 3, якая была прадстаўлена і на апошнім з'ездзе Саюза кампазітараў Беларусі. А ў творчым партфелі аўтара ўжо Чацвёртая сімфонія — меладыйная, прасякнутая славянскай распеўнасцю, глыбокім лірызмам.

Музыка

«ХТО ЁСЦЬ Я?»

Штрыхі да творчага партрэта А. Елісеенкава

кі, мне здалося, што ніколі яго не адшукаю: май—ён у Чэхаславакіі на фестывалі, чэрвень—ён на фестывалі ў Маскве, потым—на фестывалі ў Кіславодску і г. д. Нагадваю гэта зусім не дзеля таго, каб паскардзіцца на Алегаву няўлоўнасць. Проста—такое ўжо характэрнае аблічча Елісеенкава, стыль жыцця, абумоўлены ягонымі тэмпераментам, няўрымслівасцю, рухавасцю ва ўсім, што датычыць творчасці і музычнага мастацтва.

Урэшце мы сустрэліся, але нельга сказаць, каб з гэтага моманту зрабілася лягчэй, бо сціплая мэта майго распавяду (сказаць трохі пра маладога кампазітара, ягонае адчуванне сябе ў мастацтве і прафесіі) ніяк не спалучалася з тым каскадам ідэй і абагульненняў, нечакана крутых паваротаў у розныя сферы чалавечых ведаў, які літаральна абрынуўся на мяне. Але падумалася, што ўвогуле мастак і павінен быць філосафам, і размаўляць сур'ёзна пра мастацтва можна, здаецца, толькі грунтоўчыся на пэўных філасофскіх катэгорыях.

Ці не таму філасофска-псіхалагічная Трэцяя сімфонія А. Елісеенкава нікога не пакінула абьякавым, здзіўшы глыбокім адчуваннем дыялектыкі свету і жыцця? У ёй—роздум пра жыццё сваё і пра жыццё наогул, глыбока самаснае ўспрымання свету. І па-мастацку ўсё гэта вельмі пераканаўча. Яркі тэматызм, прадуманая характарнасць роляў кожнага з тэмбраў-персонажаў... Але, акрамя гэтых вартасцяў, у творы ёсць і нешта

кожным з нас (толькі адзін яго страчвае, паступова і мэтанакіравана забівае ў сабе ці ўспрымае як недахоп, іншы ж зберагае, хавае недзе глыбока-глыбока...). Гэткая ўнутраная дваістасць, мне здаецца, — сутнасць самога кампазітара, спалучэнне знешняй самаўпэўненасці, імкліваасці, падкрэсленай дзелавітасці і жорсткай «сучаснасці» з нечым іншым, сутнасць якога — бясконцы пакутлівы одум і сумненні перад адвечнымі для мастака тэмамі: «ХТО ёсць я?», «хто ЕСЦЬ я?», «хто ёсць Я?».

Як згадвае настаўнік Алега, Дзмітрый Смольскі, густ ягонага вучня фарміраваўся паступова. Да паступлення ў Беларускае дзяржаўнае кансерваторыю (Алег вучыўся ў Маладзечанскім музучылішчы) ён актыўна ўдзельнічаў у папулярных тады біт-ансамблях, адсюль і адпаведныя густы. З імі ён і прыйшоў у клас Д. Смольскага. І што ўразіла адразу ж і неаднойчы — потым, дык гэта імклівы рост яго ў творчасці. Паступаў у БДК з опусамі досыць традыцыйнымі па форме і сціплым па мове, а скончыў навучанне шэрагам ярка-камерных твораў, сярэд якіх Саната для кларнета сола, Квартэт для кларнета альты, Вялянчэлі і Фартэпіяна, Варыяцыі для ўдарных, вакальны цыкл на вершы Осіпа Мандэльштама. Менавіта гэтыя творы прадвызначылі два пазнейшыя і заслужана прызнаныя вакальныя цыклы на вершы Марыны Цвятаевай.

З сімфанічных твораў Алега

Тая самая дваістасць, пра якую я казалі і якую нельга не заўважыць у абліччы А. Елісеенкава, выяўляецца і ў ягонай творчасці. У ёй два бакі: акадэмічны, пра які ўжо трохі сказана, і рок-музыка ў шырокім дыяпазоне. Вядома, што часам кампазітары, працуючы ў двух гэтых напрамках, спрабуюць (і не заўсёды беспаспяхова) стварыць свой стыль, які спалучае абодва напрамкі. Але Алег, лічачы іх узаемавыключальнымі, паслядоўна праводзіць прыцып незмяшання.

Але ж, калі твая творчасць падзяляецца на дзве галіны, дык і пытанні ўзнікаюць адначасова з двух бакоў.

Чаму, калі ў жанры «сур'ёзнай» музыкі ты можаш тое, на што іншыя не здатныя (такая цікавая Другая сімфонія, цудоўная Трэцяя, самабытная, арыгінальная, чароўная камерная музыка), — чаму ты кідаешся ў рок-плынь, заўзята аддаеш даніну таму, што называеш «шоу-бізнесам»?

У цябе ёсць досыць багаты вопыт працы ў рок-музыцы, чутцё і адчуванне сутнасці яе — словам, ёсць усё, каб працаваць у гэтай галіне, дык навошта табе тыя сімфоніі, квартэты, каму яны патрэбныя?

Я не ведаю, што А. Елісеенкаў адказвае на другое пытанне, бо сама належае выключна да тых, хто задае яму пытанне першае. Мне Алег адказвае, што гэта і «покліч юнацтва», і аддушныя, і прывабнасць такога паняцця, як «магія подыху залы», чаго, на жаль, не дачакаешся на канцэртах камерных ды сімфанічных...

Тут, як і паўсюль, усё залежыць ад асобы мастака. Што пераважае: прага самавыяўлення, хай і не зразумелая «пераважнай большасці», ці ўсё ж такі прага папулярнасці (нават у самым лепшым яе сэнсе)? Алег спрабуе спалучыць у сваёй творчасці і тое, і другое. Адсюль гэтая дваістасць, якая часам ускладняе адносіны з ім...

— Самае галоўнае для мастака — знайсці сябе, — разважае А. Елісеенкаў. — Спачатку мне здавалася — знайсці сваю веру, а потым зразумеў: знайсці сябе — гэта нешта больш ёмістае, чым вера, — знайсці сябе ў ёй! Быць паслядоўным, аднойчы зрабіць выбар і тады адразу ўсё становіцца прасцей, адпадае шмат чаго непатрэбнага. Я лічу, што для цывілізаванага чалавека, які жыве інтарэсамі сённяшняй навукова-тэхнічнай, мастацкай, філасофскай думкі, пытанне пра значнасць элітарнага мастацтва ўзнікае не можа. Але ж і існаванне пэўнай эліты залежыць ад канкрэтных гістарычных умоў і абставін. Эліта — гэта якаснае паняцце, а не кольнасца... Высокі ж якасны склад ніколі не бывае вялікі. Ужо, здаецца, сотню разоў даказана абсурднасць лозунга: «Большасць заўсёды мае рацыю!» Ды ўсё ж вялікая сіла інерцыі: само слова — «элітарнае» праявілае пахалоце, і свядома сніраванасць мастака на элітарнасць вымагае нават пэўнай мужнасці пры выбары.

А, наогул, ці існуе выбар у нашай прафесіі? Шмат каму з кампазітараў здаецца, што яны самі абіраюць жанр, манеру пісьма, але гэта толькі так здаецца. Кампазітар у рэшце рэшт выбірае тое, што яму больш удаецца. Для доваду гэтай думкі магу спаслацца на Льва Талстога, які заўважыў, што палітыкі лічаць, быццам гэта яны ствараюць гісторыю, а на самай справе з тысячы загадаў выноўваюцца сто (гаворка ідзе пра вайну), а ўсё іншае залежыць ад акалічнасцяў, ад выпадку. Я працую ў жанры рок-музыкі і іншыя таксама. Але яны адчулі, што ў гэтым жанры яны не дасягаюць той ступені якасці, як у іншых жанрах, і кінулі. Я ўпэўнены, што менавіта РЭАКЦЫЯ НА ТВОРЧАСЦЬ стымулюе яе працяг!

Можна, у развагах А. Елісеенкава не ўсё пераканаўча, нешта выклікае пытанне, але і ў гэтым—ягоны стыль падбуртвае на спрэчку, варушыць думку суб'едніка. Два кірункі ягонай асобы змагаюцца адзін з адным. Але ж без сумненняў, а значыць, без пошукаў мастак перастае быць мастаком. І шчаслівы той, хто не стамляецца ад іх.

Адзначаючы глыбокую лірыку Другой сімфоніі А. Елісеенкава, напружаны псіхалагізм Трэцяй, арыгінальны каларыт яго камернай музыкі, абаяльнасць яго вакальных цыклаў, мне здаецца, што менавіта ў акадэмічных жанрах чакаюць яго шчаслівыя знаходкі, што менавіта тут здолее Алег знайсці свой уласны шлях, набыць свой, непаўторны голас.

Галіна ГАРЭЛАВА.

ЯШЧЭ АДНО ІМЯ

Нядаўні аўтарскі канцэрт заслужанага дзеяча мастацтваў РСФСР, заслужанага дзеяча культуры БССР кампазітара Эдуарда Казачкова пазнаёміў слухачоў з аўтарам, чыя творчасць аднолькава цікавая і для дзіцячай аўдыторыі, і для дарослых. Вечар у Зале камернай музыкі, што на Залатоў Горцы, так і разгортваўся: у першым аддзяленні — харавыя і інструментальныя творы для дзяцей і юнацтва, нават прагучалі ўрыўкі з дзіцячай оперы «А куфран проста адчыняўся», а праграма другога аддзялення прадставіла нам сур'ёзнага мастака, звернутага ў сваёй музыцы да праблем сучаснасці.

У цэлым пра творы Э. Казачкова магу сказаць, што гэта музыка меладыйная, ясная, не пазбаўленая шматслоўнасці, схільная да дынамічнай афектацыі, звязаная з традыцыйнай музычнай мовай, вельмі прафесійная і лёгкая для ўспрымання слухачоў. Многія творы хоць і прагучалі ў канцэрте ўпершыню, успрымаліся публікай вельмі цёпла.

Э. Казачкоў — выпускнік дзюх ВДУ: інстытута ваенных дырыжораў у Маскве і Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі (клас кампазіцыі А. Багатырова). Першая спецыяльнасць Э. Казачкова надала большасці яго опусаў пэўную накіраванасць: героіка-патрыятычная тэматыка, інструментальна-аркестравыя мысленне, дэмакратычнасць сродкаў выразнасці. А засвоеныя ім прыцыпы беларускай кампазітарскай школы сніравалі яго да песенных і вакальных-харавых жанраў. Ужо ў 60-я гады ён піша шмат песень і п'ес для дучавага аркестра, з'яўляюцца творы буйной формы і першыя спробы ў чыста інструментальнай музыцы. Дамінуе ў гэты перыяд тэма роднай зямлі (Э. Казачкоў нарадзіўся і вырас у Беларусі), абарона яе ад фашысцкага нападу. (Кантата «Беларусь», сімфонія «Памяці Веры Харужай», паэма «Крэпасць над Бугам» і інш.).

З 1974 па 1987 год Э. Казачкоў жыве на Далёкім Усходзе, і ў ягонай творчасці з'яўляюцца новыя тэмы, наваенныя свежымі жыццёвымі ўражаннямі. (Сюіта «Таежны аўтограф» — пра будаўнікоў БАМА, уверцюры для сімфанічнага аркестра «Партызаны Прыамур'я» і «Маладзёжная» і інш.).

Можна сказаць, што з вяртаннем у 1987 годзе Э. Казачкова на Беларусь пачаўся «другі беларускі перыяд» ягонай творчасці. Мінута няшмат часу, а ім ужо напісана многа твораў для дзяцей і юнацтва (што і вызначыла праграму аўтарскага канцэрта). Кантата «Слухай родную прыроду» на словы В. Жуковіча, «Балада, танец і варыяцыі» на народныя тэмы для фартэпіяна, «Гумарэсія» для вялянчэлі з фартэпіяна, «Саната» для баяна... У гэтых творах кампазітар не здраджвае сваім прыцыпам: яснасць і даходлівасць музычнай мовы, разнастайнасць жанравасці.

Адначасу, што ўзамен колішняй схільнасці аўтара да сэнсвай канкрэтыкі слова ў яго пабольшала цікавасць да інструментальна-абагульненага спосабу мыслення. У сувязі з гэтым мяне ўразіла паэма для кантрабаса і фартэпіяна «Зва-

ны Хатыні», дзе нязвыклым для саліравання тэмбрам кантрабаса і інтаніраваннем ствараецца гаротны, журботны, часам злавесны свет гукавых вобразаў, якія ўвабляюць былую трагедыю.

Аўтарскі канцэрт — гэта заўсёды бенефіс творцы. І ўсё ж не магу не назваць выканаўцаў канцэрта, тым больш, што многія з іх упершыню выйшлі на эстраду і атрымалі «хрышчэнне публікай». Гэта лаўрэат міжнародных конкурсаў знакаміты хор «Журавіна», мінская СШ № 130 (мастакі кіраўнік і дырыжор А. Еўсюкоў), лаўрэаты і дыпламанты ўсесаюзных і міжнародных конкурсаў скрыпач М. Гершвіч, баяніст І. Атраданаў, спявак А. Шчарбанюк, піяністка Б. Штэйнбух, кантрабасіст У. Байдаў, а таксама заслужаная артыстка БССР Л. Максімава, спявачка Н. Паўлава, піяністы Ю. Корсак, Г. Сердзюкова. І — навуэнцы Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры БДК вялянчэлістка Святлана Ярэцава, піяністы Сяргей Смірнов і Лідзія Старцава. Усе яны сваім выкананнем садзейнічалі поспеху аўтара.

Вальтэр МНАЦАКАНАУ.

Уладзімір ВЕРАМЕЙЧЫК

Палескі трохкутнік

Юзафе ЗБАРУСКАЯ
Маці мая нарадзілася ў светлай Нароўлі,
У Брагіне светла-зялёным убачыў я свет,
Сын мой зачаты ў Хойніках светла-ружовых,
Мір, чысціня і святлынь панавалі ў мілым
кутку.
Стронцый, Плутоній і Цэзій упалі з нябёсаў,
Густа засыпаны атамнай соллю палеткі, лугі.
Прыпляць, Славечна, Брагінка і безліч рачулак
У мулкай нуклідай пасцелечцы выснілі
страшныя сны.
Знікла гармонія: сталі мы лесу баяцца,
Сталі балца нябёсаў і колісь рахманай вады.
Смажыцца рыба ў чорных вірах забаронных,
Яблыкі Цэзіем спелыцца ў сумных палескіх
садах.
І закруціў мяне чорны палескі трохкутнік:
Еду ў Нароўлю — бялеюць са Стронцю горы
бліноў,
Брагін у хмельную брагу падсыпае Цэзій,
З Хойнік Плутоній, рушнік павязваючы,
насустрэч бяжыць.
К Богу праб'юся праз кардоны ўсіх сакратараў
І на каленях скрываўленых буду я ў Бога
прасіць:

Хойнікі, Брагін, Нароўлю вярні безадкладна,
Чыстымі, чыстымі, чыстымі
мне і народу вярні.

Паездка ў Тураў

Настаўніку беларускай мовы
Фёдару Міхайлавічу САУКУ.
У Тураў да Саўна пад вечар дабярэся,
Да ранку дап'яна з ім нагаваруся.
Нагаваруся з ім даскочу я да ранку
Пра мову, што стаіць сіроткаю каля ганку.
На мове дарагой, на мове нашай роднай
Наплачамся цішжом, маўчком, непрынародна.
І прыпляць забурчыць апоўначы трывожна:
«Скажыце, мужыкі, ці плакацца так можна?»
Эх, Прыпляць, Прыплечы! Мы літасці не
просім,
Захоцацца яшчэ — як бабы, загалосім.
Заплачам — валасы ў бюракрату дыбам,
Бо нам усё адно: на славу ці на дыбу.
Бо нам жыцця няма без нашай сакавітай,
Без роднай, дарагой, знявечанай, забытай.
Ці ж будзем і далей у горычкі і скуру?
На мове несваёй гугнець у Беларусі?
У Тураў да Саўна пад вечар дабярэся,
На мове дарагой я з ім нагаваруся.

Думка чытача

Чым жа мы
апраўдаемсся?..

У нас горадасць жыве,
Але вельмі замала ў нас
годнасці:
Мала школ беларускіх,
Бяднее духоўны наш хлеб.
Пімен ПАНЧАНКА.

скай) на філалагічным факультэце. Зроблена было гэта з улікам пажаданняў палякаў, якіх быццам бы на Гродзеншчыне — каля трохсот тысяч (да назвавай лічбы патрэбна падыходзіць разумна, удумліва працываючы гісторыю краю, якая сведчыць пра прымусовае апалчванне і акаталічванне беларускага насельніцтва ў свой час).

Гродзеншчына — своеасаблівы куточак Бацькаўшчыны нашай, у якой, акрамя беларусаў, жывуць і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей: рускія, палякі, літоўцы, яўрэі... Цесна перапляліся іх нацыянальныя культуры, традыцыі як па прычыне свайго геаграфічнага становішча, так і ў сувязі з адзінствам агульнагістарычнага развіцця.

Апрача ўсяго, ужо з наступнага года плануецца адкрыццё польскага аддзялення (польска-беларускай і польска-рускай груп), а пакуль зроблены яшчэ адзін крок на паскораную, фарсіраваную падрыхтоўку настаўнікаў польскай мовы для пачатковых класаў са студэнтаў старэйшых курсаў беларускага, рускага, беларуска-рускага аддзяленняў. Тлумачыцца гэта тым, што ў першы клас з польскай мовай навучання ў гэтым годзе пайшло больш за дзве тысячы дзяцей, і катастрофічна не хапае настаўнікаў польскай мовы. Прынамсі, польскія класы ёсць у большасці школ г. Гродна. А вось у беларускі клас, адзіны ў абласным цэнтры, пераступілі парог школы толькі 16 дзяцей!

Сёння як ніколі варта вельмі сур'ёзна ацаніць урокі мінулага, уважліва прааналізаваць усё «за» і «супраць» у адносінах да моўнай праблемы. На яе, не памылімся, наклала свой выразны адбітак гісторыя, складаная, з мноствам «белых плямаў», а яны, на жаль, падаюцца яшчэ са шматлікімі недагаворванымі, прыфарбоўваным, фальсіфікаванымі тых ці іншых падзей нашага далёкага і сучаснага. У гэтай сітуацыі становіцца, а мажліва і рашаючая роля выпадае Гродзенскаму дзяржаўнаму ўніверсітэту, які ў дадзеным рэгіёне мае велізарнае значэнне ў плане падрыхтоўкі і навучання на роднай мове спецыялістаў для ўсіх сфер жыццядзейнасці нашага грамадства.

Ну, а якую ж карціну мы наглядваем у Беластоцкім ваяводстве, на тэрыторыі Польшчы, дзе пражывае каля трохсот шасцідзесяці тысяч беларусаў? Газеты «Ніва» за 21 студзеня і «Гродзенская правда» за 31 студзеня г. г. змясцілі артыкул Алеся Барскага «Новая дэмакратыя?». Аўтарам артыкулаў баліць, і гэты пякуць боль перадаецца і нам: нельга заствацца раўнадушнымі да таго, што сёння не хочучы заўважыць, нават выслухоўваць беларусаў у Польшчы.

Родная мова і духоўнасць... Толькі ці не гучыць гэтыя словы для большасці з нас? Ці здольны яны прабудзіць у душах нашых такую неабходную культуру свядомасці, усведамлення сябе як народа, роўнага сярод роўных? Бо што гэта за духоўнасць, калі яна пазбаўлена яшчэ сапраўднага патрыятычнага пачуцця, пачуцця гонару і павагі да бацькоў, да каранёў вялікага гістарычнага дрэва роду свайго?

І некай ніякавата ад усяго гэтага на душы і на сэрцы, агортваюць сумненні і трывога. Не развейвае сум і прамова дэпутата ад Міхалішкаўскай выбарчай акругі Гродзенскай вобласці Д. К. Арцымені на XII сесіі Вярхоўнага Савета рэспублікі. Ён гаварыць: «У бягучым навучальным годзе ў вобласці працуе 764 школы, з іх больш як 500 — з беларускай мовай навучання. У 135 школах вывучаюць польскую мову, а ў 3 школах — літоўскую».

Культура, духоўнасць, мова — гэта званні аднаго ланцуга. Страта нават аднаго звяна здзіць на нішто нашыя самыя сур'ёзныя намеры і памкненні.

Што гэта за 500 школ з беларускай мовай навучання, у якіх большасць дысцыплін выкладаецца на рускай мове, мы ведаем. Шкада толькі (а гэта і трывожыць, насцярожвае), што дэпутат «запамятаваў», а мажліва і запамятоўвае сказаць у сваім выступленні аб адзіным беларускім класе ў Гродне.

На ўступных экзаменах у ГрДУ яшчэ ў мінулым годзе студэнты адказвалі па-беларуску. Уражання неадназначныя. Не ўсім гэтая навацыя прыйшла даспадобы, не ўсе сур'ёзна паставіліся да яе. Аднак гэты эксперыментальны крок, апрача ўсяго, у адзіночным ліку сярод усіх ВНУ рэспублікі апраўдаў сябе: большасць абітурэнтаў, нават не на гуманітарных факультэтах, адказвалі на добрай мове. А гэта гаворыць пра многае. Патрэбен толькі першы крок, прадуманы, уважаны, цвёрды — на розныя надакучлівыя перасцярогі «хаця б чаго не выйшла», асабліва цяпер, калі беларуская мова стала дзяржаўнай у межах рэспублікі. Такі крок універсітэта варта толькі вітаць — як і адкрыццё чыста беларускага аддзялення на філалагічным факультэце.

Чым жа мы апраўдаемсся перад нашчадкамі нашымі, калі не створым усё ўмовы для духоўнага адраджэння нацыі?

Разам з тым распачаліся заняткі і ў дзювох груп (беларуска-польскай і руска-польскай).

П. МАЛЯУКА.
г. Гродна.

ЧАС СТРАЧАНЫХ ІЛЮЗІЙ,
ЧАС НАДЗЕЙ

(Пачатак на стар. 5).

ядае грамадства, як ракавая пухліна. Невыпадкова пры Вярхоўным Савеце СССР створаны камітэт па прывілеях.

— Мая асабістая прывілея — працаваць не менш дванаццаці гадзін у суткі, а вечарам выслухоўваць папрокі жонкі, што ёй давалася ў магазіне выстаць доўгую чаргу, што ўвесь хатні клопат ляжыць на яе плячах і да т. п.

— Аб прысутных, як кажучы, не гавораць. Але і ў нас у рэспубліцы наменклатурная эліта карыстаецца немалымі прывілеямі. Што, напрыклад, мы ведаем пра пасёлак Дразды, ля ўезду ў які стаіць міліцэйскі пост, ахоўваючы спакій урадавых дач? Гэта толькі адзін факт.

— Не ведаю нават, у яким баку знаходзіцца тая Дразда, але цвёрда перакананы, што ЦК Кампартыі Беларусі навінен прыняць канчатковае рашэнне аб адмене падобных прывілеяў. І ўсё-такі нельга атаясамліваць партыю з Брэжневым, Суславым, Чарненкам, з сотнямі, хай з тысячамі карумпіраваных, страціўшых апоніяне сумленне партыйных босяў. Пераважная большасць камуністаў — рабочыя, сяляне, народная інтэлігенцыя, нічым не запляміла сябе. Ва ўсе часы гэтыя людзі сумленна працавалі, аддаючы справе ўсе сілы, вопыт, талент.

— Мяркуючы па праекце платформы, партыя больш не будзе прэтэндаваць на палітычную манополію, пабудуе свае адносіны на аснове дыялога, дыскусіі, супрацоўніцтва і партнёрства з усімі грамадска-палітычнымі арганізацыямі, якія дзейнічаюць у рамках Канстытуцыі СССР. Як гэта будзе выглядаць на практыцы?

— Так, сапраўды, тут сказана, што партыя не прэтэндуе на манополію, яна, фактычна, ператвараецца ў адну з парламенцкіх партый. Я думаю, што мы ўжо жывём ва ўмовах шматпартыйнасці, незалежна ад таго, як сябе называюць тыя ці іншыя грамадскія ўтварэнні. КПСС гатова, і гэта неаднойчы адзначалася на Пленуме, да сумленнага саборніцтва з імі ў рамках дэмакратычнага працэсу за мандаты органаў улады.

— Вы лічыце, што гэта будзе саборніцтва на роўных?

— Чаму ж не?
— Але ж у праекце платформы пацярджана рашучасць КПСС змагацца за захаванне статусу кіруючай. У распараджэнні партыі вылізны апарат, ёй падначалены армія, органы ўнутраных спраў, дзяржаўная бяспека. Якая ж можа быць гаворка аб «сумленным

саборніцтве»!

Ці не таму народныя дэпутаты — прадстаўнікі партыйнага і дзяржаўнага апарату так настойліва змагаліся на другой сесіі Вярхоўнага Савета супраць самой спробы паставіць пад сумненне правамоцнасць існавання 6-га артыкула Канстытуцыі СССР, які дэкларуе кіруючую ролю партыі.

— Я асабіста тады быў за адмену гэтага артыкула. Ніхто, здаецца, не выказаўся ў яго абарону і на лютаўскім Пленуме ЦК. Як вы, мабыць, заўважылі, у праекце платформы недвухсэнсоўна адзначана, што партыя лічыць неабходным у парадку заканадаўчай ініцыятывы ўнесці на З'езд народных дэпутатаў адпаведную прапанову па артыкуле 6 Канстытуцыі СССР.

— Чым вытлумачыць такі круты паварот? Ці не прадыхтавана гэта рашэнне, і, як заўважыў у адным сваім артыкуле народны дэпутат СССР, акадэмік А. Емялянаў, жаданнем прыпаднесці скасаванне 6-га артыкула, як ідэю самой партыі!

— Мы «ўнізе», даўно гаварылі, што не ў артыкуле справа, аўтарытэт партыі трэба заваўваць не пры дапамозе канстытуцыйнага артыкула, а канкрэтнымі справамі. Ну, а што тычыцца, як вы гаворыце, «крутога павароту», дык жыццё не стаіць на месцы, яно ўвесь час уносіць карэктывы. Вось і на гэты раз...

— Вы маеце рацыю, справа не ў артыкуле... Але пагадзіцеся — пры нашай палітычнай сістэме КПСС створаны, калі можна так сказаць, цяплічныя ўмовы існавання, у той час як іншыя грамадскія ўтварэнні вымушаны прабіваць сабе дарогу праз неймаверныя цяжкасці. Вы паймаеце, дагэтуль не зарэгістраваны Беларускі народны фронт «Адраджэнне», «Мартыралог Беларусі». Сёння гэта напалегаліныя арганізацыі.

— Будзем спадзявацца, што ў Вярхоўным Савеце СССР урэшце прымуць закон аб грамадска-палітычных арганізацыях, г. зн. фактычна закон аб партыях. Тады пытанні іх рэгістрацыі будуць пастаўлены на заканадаўчую аснову. І будзем мы мець свабоднае саборніцтва ідэй. Але ідэй, вядома, не антысацыялістычных.

— А ці не атрымаецца так, што «антысацыялістычнай» аб'явіць ідэю, якая выходзіць за межы афіцыйнага зацверджаных пастулатаў сацыялізму? Між іншым, сацыялізм — паняцце не вельмі акрэсленае. Мы ж з вамі ведаем, што быў час, калі сацыял-дэмакраты ў нас інакш не называлі, як «сацыял-зраднікам». Сёння КПСС у

сваёй платформе дэкларуе супрацоўніцтва з рабочымі, сацыялістычнымі, сацыял-дэмакратычнымі і ліберальнымі партыямі замежжа.

— Грамадства цяпер выплеснула на паверхню самыя розныя сілы, у тым ліку экстрэмісцкія, нацыяналістычныя, нават з'явіліся і манархісты. Але ў народзе хутка пачынаюць разумець, хто ёсць хто. Хто за кансалідацыю грамадства, а хто з усіх сіл імкнецца, па выразе М. С. Гарбачова, раскачаць і пераклучыць лодку, у якой мы ўсе сядзім. Хіба не пра гэта сведчаць падзеі ў Закаўказзі, Таджыкістане, Фергане, іншых месцах? Там, дарэчы, і паказалі свой сапраўдны твар некаторыя грамадскія аб'яднанні.

— Ва ўсіх краінах да дэмакратычнага руху прымазаюцца, бывае, самыя рэакцыйныя сілы, але ж гэта не значыць, што дэмакратыя не патрэбна...

Пад «заслоном» хачу выказаць адно меркаванне, звязанае з дэмакратызацыяй партыі. Мясце камуніста з трыццацігадовым партыйным стажам, мякка кажучы, здзівіла фармулёўка праекта платформы, згодна з якой у партыі забараняецца ўтварэнне фракцый. Зноў дыктат большасці над меншасцю! Як «до того!» На маю думку, фракцыі ў партыі спрыялі б яе сапраўднай, а не дэклараванай дэмакратыі, плюралізму думак, выпрацоўцы свежых падыходаў да вырашэння насупейшых у партыі праблем. Я ведаю, што многімі камуністамі з прызнаннем было сустрэта стварэнне «Дэмакратычнай платформы ў КПСС», мэта якой — садзейнічаць абнаўленню партыі, актывізацыі ў ёй перабудовачных працэсаў.

— Асабіста я за шырокую дыскусію ў партыі. Толькі ў спрэчках, супастаўленні думак можна знайсці аптымальнае рашэнне самай складанай праблемы. Але прымаць рашэнні трэба ўсё-такі большасцю галасоў. І прынятае рашэнне павінна быць абавязковым для тых, хто галасаваў супраць. Інакш — анархія.

— Не за гарамі XXVIII з'езд КПСС. Адным з самых вострых пытанняў пры падрыхтоўцы да яго будзе фарміраванне дэлегацкага корпуса. Вельмі складаная справа, ці не такі?

— Раней у партыі існаваў шматступенчаты парадак выбараў дэлегатаў на з'езд, які даваў магчымасць апарату адфільтроўваць непажаданыя кандыдатаў. У праекце Платформы ЦК КПСС прадугледжаны прамыя, альтэрнатыўныя, пры тайным галасаванні выбары дэлегатаў. Думаю, што яны нечым будуць нагадваць выбары ў Вярхоўны Савет. Кожная пярвічная партарганізацыя выбярэ свайго кандыдата, якія потым сядуцца ў сумленным паядынку на заводскай партканферэнцыі. Не можа быць і гаворкі аб нейкім дыктаце ў час выбарчай кампаніі. Паездзе на з'езд лепшы.

Наш час, бывае, называюць часам страчаных ілюзій. Я б дадаў — і надзей.
— Дзякуй, Эдуард Васільевіч, за гутарку.

Польца

Польца — па-палеску маленькае поле. Месца, дзе стаіць наша хата. У шэрагу сядзіб у гэтым месцы да ваіны быў прагал. Зямля тут пясчаная, адзін год яе займалі пад папар, другі — пад лубін, трэці — пад жыта. Зямля спраўна радзіла.

Пасля ваіны тут будаваўся мой бацька. Наша сядзіба саманула вулічны рад.

Сад прыняўся добра. Пад кожную ігрушыну, яблыню бацька выкапаў метравую яму, прывёз чарназёму, не пашадаваў гною. Год дзесьць у нас раслі санавітыя грушы, яблыні былі чыстыя, не чарвілы, без пігментных плям...

Як шнада было спілоўваць дванаццаць тоўстых камлёў! Усё — высахла. З Польца выцякала апошнім струменчыкам вада, пайшла ў меліярацыйны канал. Ваколіца майго Горска спаласавана гэтымі каналамі.

У красавіку — маі наша сядзіба абцягача зелянее, а ў чэрвені трава пачынае рудзец, гарэць ад бязводдзя. Адыходзяць у нябыт тры апошнія яблыні. У пагоні за вялікімі палямі людзі загіблі старое надзейнае Польца. Знішчылі выток майго свету.

Палавіна цэнтральнага Палесся пераасушана, аднак распачата (тайком ад народа, грамадскасці) асушэнне поймы галоўнай ракі Палесся — Прыпяці. Тут меліяратары маюць намер узяць яшчэ 120 тысяч гектараў новых плошчаў, у той час як у паўночнай частцы рэспублікі зарасло кустамі, выйшла з севазвароту звыш 1 мільёна гектараў «старых» плошчаў.

«Меліяраваная» ворная глеба займае 20% пасяўной плошчы рэспублікі, дае 25% валавай прадукцыі раслінаводства. Можна ганарыцца не хлебам, а закапанымі ў зямлю грашыма. Трэцяя частка «меліяраваных» плошчаў, так і не дашы людзям абяцанай раскошы, ужо патрабуе рэканструкцыі, гэта значыць паўторнага заковання народных грошай.

«Меліярацыя» ўпэўнена вядзе Беларусь да нацыянальнай ганьбы, а афіцыйная прапаганда трубіць: меліярацыя патрабуе народ. Каб з гэтым народам усё было шыта-крыта, важоры практычных інстытутаў і пажарным парадку аб'язджаюць забалотныя вёскі і на выкананне праекты вырываюць у людзей «згоду», а заадно і «народны дзякуй», спрытна выдумляючы міфічныя сувязі асушэння з дарогай у вёску, з лазняй, школай, магазінам, асфальтаным ходнікам, хлебам, маслам і нават радыскай... Маладыя «нефармальны» ератыкі пратэстуюць, а іх арганізавана вязуць зноў жа да народа, у палескія вёскі, дзе маладых пратэстантаў чакаюць на клубнай сцэне падрыхтаваныя да дыскусіі дзяды, што радуюцца магчымасці хадзіць па сухім балоце ў пантофлях. Моладзь дысцыплінавана (каб не ахрысцілі экстрэмістамі) слухае старых, глядзіць на беларускі стэп, дзе ні кусточка, ні птушкі, кажа: «Пасля меліярацыі качак меней...» — «Такой бяды! — іранічна сучынае стары палышук. — Качкі ёсць у магазіне. Па рублю дваццаць». І чуць такое страшна (тым болей, што ў мясцовым магазіне не густа).

Факт: «меліярацыя», якая шмат год наносіла шкоду, вяла сельскую гаспадарку рэспублікі па экстенсіўнаму шляху, падвяла Беларусь да апошняй мяжы — спланаванаму адлучэнню маладых ад роднай зямлі. Далей — прорва.

Экскурсію маладых нефармалаў на Палессе арганізаваў Цэнтральны Камітэт камсамола Беларусі. Запрасілі і мяне як аўтара шкоднай кнігі «На мой ладона лінія рекі». Глядзі, маўляў, як цудоўна жыве народ на асушаных землях, набірайся розуму, не шкодзь героям-меліяратарам.

Нашым гідам быў галоўны інжынер праекта па рэгуляванні Прыпяці Міхаіл Кірылавіч Кавалёў. Мы пазнаёмліліся з ім раней, ён прачытаў маю кнігу, не прыняў яе, бо шчыра меркаваў, што магістральны шлях

сельскай гаспадаркі — асваенне бескарэсных балот, што асушэнне поймы Прыпяці значна ўздымае сацыяльны ўзровень жыцця мясцовых жыхароў. Я меркаваў інакш, спасылуючыся на рэальны (сумны) вопыт майё роднай вёскі, якая літаральна нічога не атрымала ад меліярацыі. Мы шмат спрачаліся з Кавалёвым і ў гэтай паездцы; вычарпаўшы ўсе свае аргументы, Міхаіл Кірылавіч аднойчы ўсклікнуў: «Ну, чаму вы такі

раліся іх тушыць. Сваіх дзяцей некалі лаялі за зламаны арэшнік, а самі... Гарэла ж травяная мука, гарэла іх ваколіца, а яны!.. А ў іх у душы ўжо даўно ўсё выгарэла: і гнеў, і злосць, і нянавіць. Засталося халоднае раўнадушша, лёд, які не гарыць.

Цімафеўка заняла адбязводдзя. Млын, у чарговы раз узноўлены пасля пажару, стаяў без працы, разбураўся.

Выйдзеш на Грэбелку, глянеш у белы свет — на далёгладзе сталць разваліны. Гэта рэшткі цывілізацыі пад назвай «Агрэгат». Дарэчы, адзіная су-

памую чытачам «ЛіМа» старонкі са сваёй аўтабіякалагаграфіі.

часная назва ў горскай ваколіцы. А што называць? Нічога ж не нарадзілася.

Тры кіламетры па багне — як трыццаць па сухім. Гарчанам даводзілася бываць у Язвінях часта, і вырашылі яны аблегчыць туды шлях. У сухі год, калі па балоце можна было ездзіць возам, напілавалі ў бліжэйшым лесе (Ладруж) тоўстых дубоў, адвезлі іх у балота, паклалі ў рад — усе тры кіламетры ад Горска да Язвінь. На наступны год балота зноў стала топкім, але да Язвінь ляжала надзейная грэбля. Калі і хто масціў дубовую грэблю-дарогу, ніхто ў Горску не ведае. Мае прапра- не панінулі ад гэтых ніякіх расказаў. Можна толькі меркаваць, што гэта было даўно, магчыма, у часы першых горскіх пасяленцаў. Я, як і ўсе мы, падуладны сямейнаму патрыятызму, таму мяркую, што дубовую дарогу масціў і Патап Казловіч, мой прапрапрадзед.

Дубовая дарога служыла і мне. Дзе-нідзе дубы ўжо згіблі, растварыліся ў балоце. У гэтых разрывах мы брылі па калена ў гразі. Але ў асноўным грэбля захавалася. Балансуючы, каб не зваліцца ў балотную раску, прыглядваючыся, каб не загнаць у босую нагу стрэжку, мы шчасліва дабраліся да мэты, да арэхаў. Грэбля мела назву: Бэрвы. Думаю, гэта ад беларускага: бервяно.

Непадалён ад Язвінь маленькая выспа ў балоце. І арэхі там былі, але меней іх. Больш прастору, травы. Трава давала па два ўкосы.

Просвішча... Старажытнае, паэтычнае слова-образ, што азначала адно — дзікае месца на зямлі. Брыдзеш па балоце, ачэплены лавовымі кустамі, стомлены ад вузкіх, цеснага гарызонту — і раптам адкрытае месца перад табой, прасвет, прасінь, просвіст... У Горску нехта сказаў: просвішча. І шмат гадоў гарчакі перадавалі з пакалення ў пакаленне сваё, непаўторнае слова, якога нідзе больш не пачуеш.

Дзе цяпер Просвішча? Там, дзе нічога. Дзе слова. Тамсама, у пыльным нічога, яго магіла.

Высокі

Зразумела без тлумачэнняў: востраў сярэд балоце. Сенажаць, парослая рэднім арэшнікам, які ў цэнтры вострава сцінаецца ў лясок. А ў лясок — белыя нізкі ландышаў у зялёнай траве. Вы бачылі таное суседства: арэх і ландыш? Я бачыў. Але больш нідзе ніколі не ўбачу.

Палосы

Балота на гэты бок Горска было двух якасці: «нупістае» (у Горску: гразня) і махавае. Апошняе абавязкова выношвалася. Адміралі ўсім вузкім доўгім палоскі. Адным нанцом лямі суданраналіся ў Язвініямі, другі — са стараворымі палямі. Пасярод палосак вымушанае сена складалі ў стог да зімы. Канцы палос выносілі на сабе: ці ў Язвіні, ці да вёскі, у поле. Маці ўспамінае: «Нэсэш-нэсэш

в'язну з сенам, потам абліваешся, думаеш: каб ім добра не было, гэтым поласам!» А потым маці дадае: «Але ж сена было не тое, што тэпер, — добрае, пахло. Хватало яго. А тэпер осушылі — і ныц нэма».

Полоскі

Другі ўчастак махавага балота таксама дзялілі на ўсіх. Драбнюткі ўчастак, але дзялілі. Палоскі — гэта значыць зусім вузенькія. Іх выносілі на сабе к Пагоні.

Выгрузкі

Перадбалоце за Пагонь, па-

грэсу), каб не рэзаць калінамі траву.

Восенню 1962 года мяне, дзясцінласніка, шлола накіравала на практыку да бацькі-транктарыста. Паехалі мы на МТЗ-2 у Варвацэнскае падмыццэ зяблява. Разварочваючыся на край поля, я праяваў, заехаў на сенажаць. Помню, як бацька мяне лаў: «Ты спортыў траву!» Даў мне рыдлёўку і загадаў зараўняць след.

Варвацэнскае. Гэта быў самы акультураны балотны востраў у горскай ваколіцы. Самы ажыўлены, шумны. Чалавек шычываваў тут ад маразоў да мара-

зоў. Глеба на востраве была цёмная, тлустая, не пыліла. Цёмная, тлустая — значыць ураджайная.

Што там цяпер? Тое ж, што і наўсцяж, — голая прастора з рыжымі развалінамі травянога млыну. Дзе ж знаходзілася Варвацэнскае? Вось тут, на ўзвышэнні, быў астраўны пік. Ён нагадвае курган-могільнік сярод стэпу.

Грэбля

Паўтару: Варвацэнскае — гэта культура. Гэта шчодры гной пад плуг. Гэта духмянае сена, захаванае ў натуре. Гэта асцярожнае (ускраінае) асушэнне. Гэта бедная дзярнова-падзолістая глеба, ператвораная ва ўраджайны палетак, на які чалавек можа спадзявацца.

Варвацэнскае! Гэта была меліярацыя, бо зямля безупынна палыпшалася дзеля добра таго, хто яе палышаў. Мелі-я-ра-цы-я! Без дубоўссяў. На гэты раз я не ачарніцеся, а апявальнік меліярацыі. Я бачу яе мэты, ператворанія ў плады.

Не ставала востраву толькі дарогі, каб людзі змаглі без клопот вывезці плады. Культурна на Варвацэнскім прышліла, а цывілізацыя запазычалася. Гарчакі не праналілі ёй, цывілізацыі, зручнай дарогі, абмежаваліся грэбляй.

Да паварота на Грэблю за рулём транктара сідзеў я, а тут бацька сказаў: «Ты не ўміеш». І забраў руль. І нават прагнаў з сядзення. Чаму прагнаў — я зразумеў, калі збоку ўбачыў, як транктар едзе па грэблі. Жэрды ламаліся, рассоўваліся. Кольні транктара прарываліся ў балоце, вась-вась, здавалася, транктар ляжа на бок. Страшна было ехаць па гэтай прыклятай грэблі і з возам. Кольні хрыпелі, вазок маліўся, нават калі і не ўмеў: божа, памажы!.. Калі боская дапамога спазнілася і воз з сенам перакульваўся ў балотную кашу — вазак маючаў Грэблю і чорта.

Зараз у Варвацэнскім на безраце глыбокага канала праналізана дарожка-гравейка, па ёй можна пранаяціцца нават на легкавушцы.

Па ёй адзінока імчала белая шынаўская «Волга», калі ў чарговы раз гарэў травяны млын. Млын ператварыўся ў руіны, а слова — Варвацэнскае — памерла. Навошта ў такім выпадку праналізана сюды дарога? Куды праналізана?

Датопная дарога вяла калісці да палетка, цывілізавана гравейка — да выраджэння зямлі.

Варвацэнскае — гэта гвалтоўна перарваны народны вопыт меліярацыі. Быў вопыт, і яго не стала. Вось чым трэба пакараць варвараў, што называюць сябе першапраходцамі балот, піянерамі новай справы, дабрадзеймі народнымі. Народ назаласіць вопыт паліпшэння сваёй зямлі, варвары прышлілі як заваўнікі на чужую тэрыторыю.

Калі б палышаць зямлю дзаволлі самому народу, ён бы даў свой вопыт да дасканаласці, да сапраўды цывілізаванага ўзроўню. Што ён зрабіў на балотным востраве пад назвай Варвацэнскае, калі ё атрымаў свае рукі эксісаватар і бульдозер? Ён не сумыў бы навакольнае балота, якое паіла яго поле. Ён пранлаў бы на Грэблі гравійну, а лепш — асфальт. На востраве ён асушыў бы ўскраіны, выраўняў бы ўпадзіны, правёў бы вапванне, наладзіў бы строгі севазварот...

(Заканчэнне на стар. 14—15).

Аўтабіякалагаграфія

Напісаў новы твор, які назваў: аўтабіякалагаграфія. Спадзяюся, чытач зразумее, у чым сэнс такой крыху незвычайнай назвы. Пра-

памую чытачам «ЛіМа» старонкі са сваёй аўтабіякалагаграфіі.

Анатоль КАЗЛОВІЧ

злосны на меліяратараў? Я ездзіў у ваш Горск. Вёска стаіць у прыгожым месцы, каля лесу. Меліяратары не сапсавалі вашу прыгажосць. Чаму вы такі агрэсіўны?»

Варта аддаць належнае апаненту, у маіх аргументах ён зусім дакладна адчуў асабістае, асабовае. Я гэтага не хаваю. Я спрабую разабрацца, як меліярацыя ўплывае на асобу, што дае чалавеку, што адымае. Я злосны і агрэсіўны менавіта таму, што бачыў, як меліярацыя адымае, адымае, адымае...

Язвыны

Я не ведаю, які сэнс у назве. Моваведы сцвярджаюць, што чуваюць у ім нешта старажытнае, ізычніцае. Мая ж памяць захоўвае зусім асязальнае: арэхава сад.

Сярэд балот за тры кіламетры ад вёскі продні нібы спецыяльна насыпалі ўзгорак і на ім культывавалі арэх, ліпу, рабіну, бярозу. Дрэвы, як і належыць у садзе, сталі радка, прастора між імі была залітай разнатраўем.

У чэрвені Язвіні напаяніліся горскім народам. Сухадольныя травы старанна выкошвалі, падзялішы на палоскі паміж дварамі. У жніўні Язвіні накілі другі раз, атава была, як шчотка, такую грэх пускіць пад снег. У жніўні Язвіні перапаўняліся дзіцячым народам, занятым зборам арэхаў. Арэхі радзілі шчодрата штогод, іх нарыхтоўвалі на зіму. Дарослыя папярэдзівалі: траву не таптаць, арэшнік не ламаць. Мы стараліся, хоць, бывала, і ламаці. Ходзіш-ходзіш пад высокім арэшнікам, бачыш над сабой жоўта-зялёныя касматыя шышкі (у Горску: шышанкі), думаеш: як дастаць? Нараскаешся наверх, каб нахіліць галіну да зямлі і сарваць арэхі, а яна — трэсь. І гэты жывы трэск зламаванага дрэва прымусіць цябе здрыгануцца, спалохацца, пашкадаваць. Брыдучы тры кіламетры дадому, адчуваючы на шыі цяжар палатнянага мяшэчка з арэхамі, ты з пачуццём прырасці не-не ды і ўспамінаеш: зламаў дрэва...

Язвіні падчыстую выкарчавалі ў шасцідзсятых гадах. Дзе быў сад — там бескрайняе нічога. Дзе ж ён быў? Можна, на гэтым лысым узгорку з выгарадай у канцы мая травой, з рыжымі развалінамі нейкага старажытнага храма? Сумна глядзецца ў успамінаць, і адчуваць сваё бессілле нешта змяніць, паправіць. Сумна чуць новую назву ўсёму, што тут было.

Агрэгат

Асушаную прастору ў шасцідзсятых засялілі цімафеўкай. Яна вырасла надзіва. Дырэнтар саўгаса Шык нават разгубіўся ад такой шчодрасці, і, каб справіцца з ёй, пабудоваў проста ў полі млын для ператварэння травы ў муку.

Млын праіснаваў з дзясятан год, некалькі разоў там здараліся пажары, і гарчакі не ста-

Бэрвы

Тры кіламетры па багне — як трыццаць па сухім. Гарчанам даводзілася бываць у Язвінях часта, і вырашылі яны аблегчыць туды шлях. У сухі год, калі па балоце можна было ездзіць возам, напілавалі ў бліжэйшым лесе (Ладруж) тоўстых дубоў, адвезлі іх у балота, паклалі ў рад — усе тры кіламетры ад Горска да Язвінь. На наступны год балота зноў стала топкім, але да Язвінь ляжала надзейная грэбля. Калі і хто масціў дубовую грэблю-дарогу, ніхто ў Горску не ведае. Мае прапра- не панінулі ад гэтых ніякіх расказаў. Можна толькі меркаваць, што гэта было даўно, магчыма, у часы першых горскіх пасяленцаў. Я, як і ўсе мы, падуладны сямейнаму патрыятызму, таму мяркую, што дубовую дарогу масціў і Патап Казловіч, мой прапрапрадзед.

Дубовая дарога служыла і мне. Дзе-нідзе дубы ўжо згіблі, растварыліся ў балоце. У гэтых разрывах мы брылі па калена ў гразі. Але ў асноўным грэбля захавалася. Балансуючы, каб не зваліцца ў балотную раску, прыглядваючыся, каб не загнаць у босую нагу стрэжку, мы шчасліва дабраліся да мэты, да арэхаў. Грэбля мела назву: Бэрвы. Думаю, гэта ад беларускага: бервяно.

Просвішча

Непадалён ад Язвінь маленькая выспа ў балоце. І арэхі там былі, але меней іх. Больш прастору, травы. Трава давала па два ўкосы.

Просвішча... Старажытнае, паэтычнае слова-образ, што азначала адно — дзікае месца на зямлі. Брыдзеш па балоце, ачэплены лавовымі кустамі, стомлены ад вузкіх, цеснага гарызонту — і раптам адкрытае месца перад табой, прасвет, прасінь, просвіст... У Горску нехта сказаў: просвішча. І шмат гадоў гарчакі перадавалі з пакалення ў пакаленне сваё, непаўторнае слова, якога нідзе больш не пачуеш.

Дзе цяпер Просвішча? Там, дзе нічога. Дзе слова. Тамсама, у пыльным нічога, яго магіла.

Высокі

Зразумела без тлумачэнняў: востраў сярэд балоце. Сенажаць, парослая рэднім арэшнікам, які ў цэнтры вострава сцінаецца ў лясок. А ў лясок — белыя нізкі ландышаў у зялёнай траве. Вы бачылі таное суседства: арэх і ландыш? Я бачыў. Але больш нідзе ніколі не ўбачу.

Палосы

Балота на гэты бок Горска было двух якасці: «нупістае» (у Горску: гразня) і махавае. Апошняе абавязкова выношвалася. Адміралі ўсім вузкім доўгім палоскі. Адным нанцом лямі суданраналіся ў Язвініямі, другі — са стараворымі палямі. Пасярод палосак вымушанае сена складалі ў стог да зімы. Канцы палос выносілі на сабе: ці ў Язвіні, ці да вёскі, у поле. Маці ўспамінае: «Нэсэш-нэсэш

в'язну з сенам, потам абліваешся, думаеш: каб ім добра не было, гэтым поласам!» А потым маці дадае: «Але ж сена было не тое, што тэпер, — добрае, пахло. Хватало яго. А тэпер осушылі — і ныц нэма».

Полоскі

Другі ўчастак махавага балота таксама дзялілі на ўсіх. Драбнюткі ўчастак, але дзялілі. Палоскі — гэта значыць зусім вузенькія. Іх выносілі на сабе к Пагоні.

Выгрузкі

Перадбалоце за Пагонь, па-

грэсу), каб не рэзаць калінамі траву.

Восенню 1962 года мяне, дзясцінласніка, шлола накіравала на практыку да бацькі-транктарыста. Паехалі мы на МТЗ-2 у Варвацэнскае падмыццэ зяблява. Разварочваючыся на край поля, я праяваў, заехаў на сенажаць. Помню, як бацька мяне лаў: «Ты спортыў траву!» Даў мне рыдлёўку і загадаў зараўняць след.

Варвацэнскае. Гэта быў самы акультураны балотны востраў у горскай ваколіцы. Самы ажыўлены, шумны. Чалавек шычываваў тут ад маразоў да мара-

зоў. Глеба на востраве была цёмная, тлустая, не пыліла. Цёмная, тлустая — значыць ураджайная.

Што там цяпер? Тое ж, што і наўсцяж, — голая прастора з рыжымі развалінамі травянога млыну. Дзе ж знаходзілася Варвацэнскае? Вось тут, на ўзвышэнні, быў астраўны пік. Ён нагадвае курган-могільнік сярод стэпу.

Грэбля

Паўтару: Варвацэнскае — гэта культура. Гэта шчодры гной пад плуг. Гэта духмянае сена, захаванае ў натуре. Гэта асцярожнае (ускраінае) асушэнне. Гэта бедная дзярнова-падзолістая глеба, ператвораная ва ўраджайны палетак, на які чалавек можа спадзявацца.

Варвацэнскае! Гэта была меліярацыя, бо зямля безупынна палыпшалася дзеля добра таго, хто яе палышаў. Мелі-я-ра-цы-я! Без дубоўссяў. На гэты раз я не ачарніцеся, а апявальнік меліярацыі. Я бачу яе мэты, ператворанія ў плады.

Не ставала востраву толькі дарогі, каб людзі змаглі без клопот вывезці плады. Культурна на Варвацэнскім прышліла, а цывілізацыя запазычалася. Гарчакі не праналілі ёй, цывілізацыі, зручнай дарогі, абмежаваліся грэбляй.

Да паварота на Грэблю за рулём транктара сідзеў я, а тут бацька сказаў: «Ты не ўміеш». І забраў руль. І нават прагнаў з сядзення. Чаму прагнаў — я зразумеў, калі збоку ўбачыў, як транктар едзе па грэблі. Жэрды ламаліся, рассоўваліся. Кольні транктара прарываліся ў балоце, вась-вась, здавалася, транктар ляжа на бок. Страшна было ехаць па гэтай прыклятай грэблі і з возам. Кольні хрыпелі, вазок маліўся, нават калі і не ўмеў: божа, памажы!.. Калі боская дапамога спазнілася і воз з сенам перакульваўся ў балотную кашу — вазак маючаў Грэблю і чорта.

Зараз у Варвацэнскім на безраце глыбокага канала праналізана дарожка-гравейка, па ёй можна пранаяціцца нават на легкавушцы.

Па ёй адзінока імчала белая шынаўская «Волга», калі ў чарговы раз гарэў травяны млын. Млын ператварыўся ў руіны, а слова — Варвацэнскае — памерла. Навошта ў такім выпадку праналізана сюды дарога? Куды праналізана?

Датопная дарога вяла калісці да палетка, цывілізавана гравейка — да выраджэння зямлі.

Варвацэнскае — гэта гвалтоўна перарваны народны вопыт меліярацыі. Быў вопыт, і яго не стала. Вось чым трэба пакараць варвараў, што называюць сябе першапраходцамі балот, піянерамі новай справы, дабрадзеймі народнымі. Народ назаласіць вопыт паліпшэння сваёй зямлі, варвары прышлілі як заваўнікі на чужую тэрыторыю.

Калі б палышаць зямлю дзаволлі самому народу, ён бы даў свой вопыт да дасканаласці, да сапраўды цывілізаванага ўзроўню. Што ён зрабіў на балотным востраве пад назвай Варвацэнскае, калі ё атрымаў свае рукі эксісаватар і бульдозер? Ён не сумыў бы навакольнае балота, якое паіла яго поле. Ён пранлаў бы на Грэблі гравійну, а лепш — асфальт. На востраве ён асушыў бы ўскраіны, выраўняў бы ўпадзіны, правёў бы вапванне, наладзіў бы строгі севазварот...

(Заканчэнне на стар. 14—15).

Вовчэ

Грэбля ў Варвачэнскім захоплівала ўсерад змрочнага алейніку і ельніку. Крайчак і выселкі, каб намасціць грэблю, а далей у лес — ні-ні. Вовчэ! У алейніку і ельніку жылі гаспадарамі ваўкі. Бацька, як толькі ажаныўся, бачыў ваўка на Грэблі. «Іду, а ён сядзіт. Шчо робыць? Я як свысваю — ён побег у сваю лес».

У чалавек быў востраў — «Вовчэўскі», у ваўка — Вовчэ. У кожнага сваё тэрыторыя. Цяпер абедзве тэрыторыі падняліся голай прасторай. Яна — нічыя.

Городышчэ

За ўсімі балотамі, астравамі, лясамі па гэты бок Горску стаяла дуброва. Яе не бачна было за ўсімі балотамі, астравамі, лясамі, але гарчакі ведалі, што яна стаіць, што там расце бальсам, які лечыць ад усіх хвароб.

Чаму дуброву назвалі: Городышчэ? Ці не таму, што на гэтым месцы калісьці размяшчалася пасяленне? У лес сярэд магунных дубоў угадваўся ваўк, яўна рукатворныя.

Гарадзішча цяпер добра бачна з Горску. Ім завяршаецца пустынная нішта. Гарадзішча — нізкая каёмка гарызонту. Туды гарчакі ўжо не ходзяць, хоць дарога цвёрдая, не па балоце. У Гарадзішчы няма ні волатаў-дубоў, ні бальсаму. Загадкавыя валы рассталаны каровінымі сцэжнікамі. Гарадзішча пыліць. Лясны пыл змешваецца з пылам палым і закрывае ў ветраны дзень горскі гарызонт.

Пэрэвышча

Непрыступныя балотныя джунглі, якія давалі прытулак ваўку, начцы, гадзюцы. Вольха, асіна, лаза, елка, перавіты моцным зялёным хмелем. Адсюль назва — Пэрэвышча. У Горску казалі: «Учора пас коровы кола Пэрэвышча». Гэта значыць, каля побач. Бо туды я залезеш? Лясок быў да таго страшны, ваўчыны, што выпіхваў з сябе чалавек. Туды не залезці — і такой бяды, няхай жывуць там ваўкі і начкі.

Вялікі лёс, што я застаў на радзіме той жыццятворны час. Чалавек ішоў не хварэў самавольным свербам узвышчца над кожным зялёным кусцікам. Паміж імі ішоў існавала раўнапраўе. Яно вызначала натуральнасць іх суіснавання на зямлі. Пэрэвышча — гэта сонечнае сплячэнне агульнай крываноснай сістэмы волькі, асіны, ваўка, лазы, елкі, чалавек, начкі гадзюкі, хмелю.

Здарылася вялікае няшчасце: чалавек захварэў «меліярацыяй». І смяротна хвароба па агульнай крываноснай сістэме хутка перападалася жывому арганізму Пэрэвышча. І ён — загінуў.

А што з чалавекам? Адаптацыйныя магчымасці гэтай жывой істоты некалькі вышэйшыя, чым у іншых, але не бяжэжныя. Хвароба, справакаваная ім, вернецца да яго ж, каб пацаліць у самае сэрца. Такі прагноз прэзідэнта Рымскага клуба Аўрэлія Пячэі (нядаўна памершага). Агрэнтаванне наступнае:

«Чалавек не ведае, як паводзіць сябе, каб быць паспраўдзенаму сучасным чалавекам. Гэта асаблівасць уласціва толькі яму, другія віды не ведаюць гэтай слабасці. Тыгр удойна ведае, як быць тыграм. Павук жыве так, як жывуць павукі. Ластаўна спасцігла тыя звычкі, якія належыць ластаўцы. У чалавек асаблівасць агульнага з усімі жывымі істотамі, але яму не стае толькі мудрасці выжыць. Паступова страчваючы свае прыродныя здольнасці да прыстасавання і выжывання, прымаючы за лепшае ўсё больш і больш дэградаваў свой лёс розуму, а менавіта сваім тэхнічным магчымасцям, чалавек, замест таго, каб змяніцца самому, узяўся змяняць наваколны свет, стаўшы ў ім зоркай першай велічыні...».

Выпад Аўрэлія Пячэі: чалавек павінен ці змяніцца, ці знікнуць.

Рымскі клуб часта напранаюць у максімізм, у змрочнасці прагнозаў. Напранаюць тых, хто не пазбавіўся ад матыльковай легкаважнасці.

Што ж павінен рабіць чалавек, каб для яго не настаў канец свету? Ён павінен тэрмінова адрадыць Пэрэвышча і падключыцца да яго крываноснай сістэмы. Якім чынам? Хай падумае. Гэта яго адзіная прывіле ў жывым свеце — думаць.

Паслухаем, што думае яшчэ адзін разумны чалавек — член-карэспандэнт АН СССР А. Яблыкаў:

«Вучоны ўжо зрабілі рэзультат: людзі маюць права спамяваць не больш адной дзесятай долі жывого рэчыва на плане-

це. Інакш працэсы становяцца незваротнымі... Нам, аслепленым грандыёзнымі завабамі чалавецтва, прыйдзецца навука паваяваць са злымі біясфернымі сувязямі, якія валодаюць здзіўляючай сілай: уздзеянне сонечнай актыўнасці, уплывы электрамагнітных палёў, біяінфармацыянае ўздзеянне...».

Пачытаць бы працы А. Яблыкава тэхнакрату М. Кавалёву! Можна, яму стала б, нарэшце, зразумела, чаму я так «агрэсіўна» ўспрымаю стэп у родным наваколлі. Відаль, маё «эга» перастала атрымоўваць біяінфармацыю. Пратэстуе эга

спосаб выратавання: на самых высокіх месцах пасадзіць лес. А нізіны, дзе быў тарфянік, аддаць пад пашу з арашэннем. Але мала надзеі, што дазволіць пасадзіць лес. Ніхто не хоча прызнацца, што напсавалі. Меліяравалі, каб пасадзіць лес? Меліяравалі — значыць пашыралі ворнае поле, значыць — ары, падымай пыл... У мяне адна надзея — на горскія стараворныя участкі. Там родзіць і збожжа, і бульба, і трава. Але мала іх. Драбязя ля самай вёскі. За імі, да мяжы калгаса, — Гостраў. Ён з'ядае стараворную зямлю, сушыць, засыпае, засмечвае. Трэба ратаваць! Такія найгалоўнейшыя задачы маладога калгаса».

Саўгас «Прагрэс» — у каш-

сярод пляшывых пагоркаў, якія пыляць ужо ў сакавіку. Апошні натуральны ландшафт, на які адгукаецца душа. Апошні прытулак баброў. Апошняя таямніца і радасць вясковых хлапчукоў.

Што вырашыў стварыць з гэтым неацэнным багаццем дырэктар саўгаса Мароз? Выкарчаваць, пахаваць. Пазбавіць людзей яшчэ аднаго роднага слова.

Але навошта карчаваць, хаваць? У дырэктара прасілі і патрабавалі: ну скажыце, навошта? Дырэктар сур'эзна ад-

ДУТА БІЯЖКАЛАТРАФІЯ

біялагічнае, патрабуе падтрымкі ад эга сацыяльнага.

У А. Яблыкава я знаходжу сабе падтрымку. Вось яго аптымістычны прагноз, які змякчае маю «агрэсіўнасць»:

«Экалогія можа быць выгаднай! Выгаднай! На Захадзе шэраг прамысловых галін заняліся прыродаахоўным бізнесам, і ён аказаўся вельмі прыбыткавай справай. У нас гэта можна зрабіць праз сістэму дзяржаўных заказаў прадпрыемствам... Дзяржава не спатрэбіцца вельмі вялікіх капіталаўкладанняў. Зараз мы ўладдаем у ахову прыроды калі аднаго працэнта нацыянальнага даходу. Даназана, што выкарыстанне трох працэнтаў нацыянальнага даходу стабілізуе прыроднае асяроддзе. Пляч працэнтаў — паліпшае! Праўда, калі не перастаюць небяспечную грань, за якой узнікаюць незваротныя з'явы. Тады і дзесяці працэнтаў не хопіць».

Пытанне: Пярэвішча — ужо за гранню ці не?

Гостроў

Пярэвішча — гэта быў страшны, шчыльны ваўчы лясок. Увечце сабраліся разам усе сто такіх ляскоў і вырашылі жыць на далёкім востраве сярэд балот. Проста жах — увечце сто Пярэвішчаў, сплеченыя ў палескі джунглі. Але гэта было найважнейшае — называлі гарчакі вялікі першабытны лес, падкрэслваючы яго замкнёны астраўны характар. Гарчакі абыходзілі востраў зводдаль, не ўмешваючыся ў яго жыццё, прызнаючы яго статус-кво.

У сярэдзіне шасцідзсятых у ваноціцы Горска з'явілася ўладарна палёў, балот, ляскоў і рэк — «меліярацыя». І сказала гарчакам: я дам вам бясплатна бульдозеры і экскаватары, ідзіце і забіце Гостраў, я добра вам заплачу. І гарчакі ўзялі бульдозеры і экскаватары і забілі Гостраў.

Мой бацька капаў канал, каб спусціць ваду з навакольных балот у рэчку Вінец, што працякала побач з Гостравам. Канал ішоў напрамкі, рассек Гостраў дакладна па цэнтру, па пясчанаму піку. Канал атрымаўся вялікай глыбіні. Далёка ўнізе струменіла палоска вады. Горы вывернутага пяску асляпляльна бялелі, бульдозер рассунаў іх туды-сюды па новаўтворанаму полю. Адхоны канала пакрыліся пустазеллем. Плёнка вады месцамі перарвалася, з канала засмярдзела цівільлю.

Пачварнае стварэнне рук чалавечых атрымала назву: Басукоў канал. Гарчакі, якія прысвоілі каналу мянушку майго бацькі, спачатку не разумелі, што ў дадзеным выпадку тапанімічная персаналія нясе герастратаву славу. А калі зразумелі, перасталі гаварыць: Басукоў канал. Назва, дзякуючы богу, не прыжылася. Зараз канал безыменны, як безыменныя ў горскім наваколлі ўсе зладзейскія дзеянні «меліярацыі».

На беразе безыменнага канала — чырвоныя руіны травянога млына. Ён належаў суседняй з Горскам бригадзе саўгаса «Прагрэс» — Пасталова. Цяпер млын ва ўладзе ўсіх чатырох стэпавых вятроў.

«На Гостраў у мяне мала надзеі. Пыскалі іх трэба ратаваць. І ад іх ратавацца. Пытанне: як? Есць правераны спосаб — пасеяць траву. Але ці будзе расці трава без паліва? Значыць патрэбна арашэнне. Але паліваць па пяску — як у сіта ліць. Арашэнне на пяску — эканамічнае вар'яцтва. Застаўся апошні

марным мінулым. Есць калгас. Шкада, што захавалі старую назву, — «Прагрэс». Калгас можна было б назваць «Вінец».

Дырэктар ператварыўся ў старшыню. Але зямля засталася тая ж. Міхаіл Уладзіміравіч Зіневіч разумее. І не сябе ён хоча ратаваць, а гэту зямлю. Ратаваць вёску Горск. Ратаваць ад ненаянага паследства меліярацыі, — Гострава, што няўмоўна насаўваецца на Горск з гэтага боку, дзе ўсяго чвэрць веку назад жылі: Пагона, Палавец, Глінкі, Язвіні, Пераязвіні, Просвішча, Высокае, Палосы, Палоскі, Замэлга, Маркава, Пісароўка, Варвачэнскае, Воўча, Гарадзішча... Гостраў іх ужо зжэр. Зжэр, але яму мала, у яго першапачаткова закладзена праграма пашырацца, у яго бліжэйшая мэта: зжэрці тое, на чым калісьці ўстаў Горск. — Гароды, Загароды, Кут, Груд, Пярэгруду, у яго аддаленая мэта: Горск.

Трэба ратавацца! Але гарчакі самі забяўляцца ўжо не ў стане. Яны паралізаваны страхам. Ратавацца некуды, вакол суцэльна «меліярацыя». Ды і Шык выхаваў іх у рабскай пакоры...

Ратавацца вырашылі жыхары вёскі Пясочнае Капыльскага раёна. Гэта было першае арганізаванае выступленне беларускіх сялян супраць «меліярацыі». Я веру, што яно ўвойдзе ў гісторыю Беларусі, таму паведамляю дакладную дату — 20 сакавіка 1988 года.

Узначалілі «зялёны рух» вёскі Пясочнае маладыя інтэлігенты, настаўнік-біёлаг мясцовай школы Сяргей Андрэевіч Веркашынскі і ветэрынарны ўрач саўгаса Рыгор Рыгоравіч Холад. Яны пазванілі мне і паведамілі пра мільён жыхароў вёскі. Я паехаў туды. Была нядзеля.

Вёска Пясочнае стаіць на берагах Нёмана, там, дзе ён толькі-толькі нарадзіўся, выліўшыся з Нёмана. Вёсцы Пясочнае Нёман тут жа падараваў заліўны луг, на якім сяляне спакоі веку пасвілі кароў. Яму далі назву — Яміцы. Апошні заліўны луг у наваколлі, усе другія высушаны. Апошні кавалачак саўгаснай зямлі, дзе можна атрымаць чыстыя кармы, бо вырашціць іх не хімія, а вясковая рака. Апошні прытулак кнігавак, бо навокал — стэпавы пейзаж, пыл, суш. На лузе стаялі вешкі, меліяратары вышуквалі, як прасцей і хутчэй спусціць з лугу ваду.

Дырэктар саўгаса «Прамень» Пётр Мітрафанавіч Мароз, чалавек, дарчы, не тутэйшы, прышлы, адзінаўладна вырашыў заліўны луг асушыць, пазбавіць Нёман жыццятворных лугавых крыніц, прызначыць яму сумны лёс тысяч беларускіх рэк, якіх больш няма.

Народ казаў: не даволім! Я бачыў, я чуў: ні адзін чалавек не падтрымаў дырэктара.

Уздоўж вёскі Пясочнае вузенькай стужкай цягнуцца лес, і не безыменны — Ракітнікі. Апошні зялёны астравок

казаў: «Прыбярэм Ракітнікі — адкрыем прыгожы від на палі». У поўнай цішыні залы, які сумеўся ад кіраўнічага цынізму, нехта ціха і сумна прамовіў: «І пойдзем слухаць салаўя на могілкі».

Удзельнікі мітыngu прынялі рэзалюцыю. Яе кароткі сэнс: рукі прэч ад Яміці і Ракітнікаў! Рэзалюцыю накіравалі ў кантору саўгаса, у райвыканком, у Дзяржкамтэт на ахове прыроды.

Інфармацыю пра мітынг я надрукаваў у «Ліме». Неўзабаве ў рэдакцыю паступілі афіцыйныя адказы, падпісаныя старшынёй Дзяржкампрыроды БССР В. Казловым, першым намеснікам старшыні Капыльскага райвыканкома В. Сіўцом. Паведамлялася, што «прадстаўнічая камісія глыбока вывучыла пытанне, што яна «абмеркавана на сходзе жыхароў вёскі Пясочнае» і што вырашана пакінуць Яміцы і Ракітнікі ў натуральным стане.

Жыхары вёскі Пясочнае першымі ў Беларусі сказалі меліяратарам: дзесяцігоддзямі вырабілі сваю «меліярацыю» без нашай згоды, не параіўшыся з намі, цішком. Вы нішчылі зямлю. Вы баяліся народа. Хопіць! Больш не дадзім!

Жыхары вёскі Пясочнае перамаглі. Так павінна быць. Калі народ не спыніць знішчэнне сваёй зямлі, то хто ж? Хіба існуе сіла больш дзейная?

Нататка пра мітынг у вёсцы Пясочнае надрукавана ў «Ліме» 15 красавіка 1988 года. І ўжо 4 мая адгукнулася газета «Советская Белоруссия», арганізаваўшы выступленне старшыні калгаса імя Горска Пясочнага раёна Героя Сацыялістычнай Працы В. Гарошкі (да яго спецыяльна выязджаў карэспандэнт). Старшыня пачаў так: «Раздаюцца галасы: меліяратары нішчыць прыроду, шкодзяць ёй свядома, не задумваючыся над будучыняй, карысці ад іх мала. Вось і нядарна чытаю ў адной з газет словы, поўныя гневу і абурэння. Ён меў на ўвазе мае словы. І нават працываў, праўда, не называўшы майго прозвішча. Нібыта нават падтрымаў рашэнне жыхароў вёскі Пясочнае не аддаць на глум меліяратарам апошняе, кінуў словы, што ён «таксама сын сваёй зямлі» і што яму таксама дарагія «родныя прасторы, лясы рэкі, азёры...»

Пасля рэверанса пачалася асноўная дзея. Гарошка паведаміў, што ў калгасе, які ён ўзначальвае, камаль уся ворная зямля, а яе ў гаспадарцы каля чатырох тысяч гектараў, — гэта былі балоты, што «кожны гектар збожжавых даў у мінулым годзе па 41,6 цэнтнера, буракоў — звыш 500 цэнтнераў». Старшыня падымаўся патаемным: «З чым звязваем надзеі? З меліярацыяй. Мы маем шэсць тысяч гектараў неасвоеных зямель. За кошт іх уводу ў строй плануем павялічыць пагалоўе жывёлы і давесці яго да 25 тысяч галоў». І заключыў: «Крыўдна, што

хтосьці, карыстаючыся магчымасцямі галоснасці, публічна абражае меліярацыйную навуку і саміх меліяратараў, называючы іх «ворагамі прыроды». Прычым, робяць гэта людзі, якія не маюць глыбокіх ведаў па гэтай праблеме.

Калгас, якім кіруе аграном, кандыдат навук В. Гарошка, размешчаны ў пойме Прыпяці, апошняй ракі Палесся. Пераараўшы тарфянікі, зняўшы з іх вяршкі, старшыня марыць урваць яшчэ шэсць тысяч гектараў. Не спыняюць героя чорныя вятры за стэпавай ваколіцай роднай вёскі. Трагічны лёс Любаншчыны, якая ўжо зняла з балот вяршкі і засталася ні з чым, не ацвержае героя.

Гаспадарнік-эгаіст звывла чэрпае з прыроды, азіраючыся па баках: дзе б зачэрпнуць яшчэ? Начэрпаць можна хутка, бесклапотна, асабліва калі ўлічыць, што «меліярацыя» калгасу — бясплатная. Чэрпаць трэба ўмець, інакш хуткай славы ўмельца сабе не забяспечыш. Вось і чэрпаюць упевагонкі — да дна...

Лыжкі чарпальнікаў апушчаны ў Прыпяць. Мускулы чарпальнікаў напружаны ад працы. Твары чарпальнікаў зласлівыя: не перашкаджайце! Доктар сельскагаспадарчых навук, прафесар, акадэмік АН БССР і УАСГНІЛ, член-карэспандэнт Акадэміі сельгаснавуц ГДР, заслужаны дзеяч навукі БССР С. Скарапанаў піша:

«Нападкі на меліярацыю мяне закранаюць асабліва. І я вучонага, чые погляды, ідэі, маніторы ганьбуюцца публічна (нарчы А. Казловіча «Пазіцыя», апублікаваныя ў 1982 годзе ў часопісе «Дружба народаў», а ў 1987 годзе ў кнізе «На маёй далоні лінія ракі»). І як чалавек, які аддаў больш шасцідзсятці год свайго жыцця пераўтварэнню роднай зямлі і занепакоены перш за ўсё тым, каб людзі на ёй жылі сытна і шчасліва, карысталіся чыстай вадою і паветрам».

Шэсцідзсят год Сцяпан Гардзеевіч Скарапанаў чэрпаў з беларускіх балот, рэк, азёр, лугоў званні і ўзнагароды. А зараз іранізуе:

«Палымняныя воклічы: «каравулі!», «знішчыце прыроду!» ствараюць уражанне вялікай бяды, ледзь не наўмыснага шкодніцтва, выклікаючы ў многіх асуджэнне меліярацыі ў цэлым, асабліва яе вынікаў, часам даходзіць да патрабаванняў спыніць меліярацыю».

Дзяржаўныя ўшанаванні С. Скарапанаў атрымаў за тое, што экстрэміна ўзвёў са звалтаваных балот, рэк, азёр, лугоў «развіты сацыялізм», а затым прыступіў да «практычнай пабудовы камунізму» (аб метадычна будаўніцтва ў падрабязна расказаў у кнізе, якую ўпамынуў акадэмік). Увы, узвёў міф. Але колькі «будматэрыялу» загублена!

«Калі ў бліжэйшыя тры-чатыры гады наш урад і сацыялізм у цэлым ніяк не дакажуць сваю экалагічную годнасць, ніякіх другіх доказаў нашай абавязковай прысутнасці ў гэтым свеце не будзе», — так казаў пісьменнік Сяргей Залыгін на пленуме праўлення Саюза пісьменнікаў СССР, які вынес на сваё абмеркаванне тэму: «Зямля, экалогія, перабудова, літаратура» (студзень 1989 года).

«Хто-кольвек учарашні дзень і зараз падвяргае крытыцы, Маўляў, раней прапапоўвалася адно, а зараз — другое. Так! Такія логіка жыцця». Гэта сцвярджаецца С. Скарапанаў, які апраўдвае свае «памылкі» часам, абставамі, адмаўляючы свае асабістае дачыненне да іх, выстругваючы з усяго ганебнага і трагічнага, што было ў нашай гісторыі, нейкую «логіку жыцця».

Па такой жа «логіцы» ён будаваў і свае «навуковыя канцэпцыі», зыходным пунктам у яго абавязкова быў палітычны момант на той дзень, калі з'яўлялася адпаведная «тэорыя». Нават сёння, калі грамадства ачышчаецца ад учарашняй «логікі», С. Скарапанаў не заўважае самапарадыгнасці ва ўласных доказах: «Адпаведна развіваліся навуковыя асновы меліярацыі і выкарыстання

зямлі. І няма больш у мяне сіл глумачыць акадэміку, што сапраўдна навука існуе не адпаведна камусьці, не адносна чагосьці, а аб'ектыўна, што палітызацыя балот, рэк, азёр, лугоў немінуча прадрэкае іх выпадзенне з практычнага жыцця народа. Палітычная гульня не заменіць земляробства.

Палітыка паядналася з біялогіяй — і атрымалася лысенкаўшчына, нейкая палітызаваная гідропаніка, што ўзрошчвае лжэвучоных, лжэправадыроў. У Беларусі яна ўзрасціла С. Скарапанаву, правадыра «меліярацыйнай навуцы». У пачатку сваёй кар'еры ён актыўна ўдзельнічаў у разгоне беларускіх генетыкаў, верай і праўдай служыў народнаму акадэміку Лысенку (аб чым паведавала газета «Звязда»). Затым пайшоў на ўласны хлеб, устанавіў, што «Балота як тое ўсёй сваёй сутнасцю супярэчыць інтарэсам грамадства, затарможвае яго сацыяльнае развіццё. Дабываемыя з яго карысныя прадукты (невялікі ўраджай, збор дзікарослых ягад, здабыча жывёл і інш.) дастаюцца чалавеку коштам велізарных намаганняў, а часам і жыцця».

Непадзельная ўлада «меліярацыі», як усялякая дыктатура, адарваная ад народа, стаіць над народам, прыніжае народ. Яна прымусіла жыхароў Горска знішчыць родную ваколіцу. Уласнымі рукамі гарчакі падсеклі ўласны карані. Старшыня Гарошка пад дыктатам «меліярацыі» замахнуўся на поймаваны прыпяцкія балоты, а высконыя дзяды пад яго дыржорствам гэтыя балоты хорам праклінаюць.

Самае жаклівае, што ўтварыла дыктатура «меліярацыі» — гэта песня праклёну роднай прыродзе, якую выконваюць дзяды перад маладымі нефармаламі.

Мы не ўнаследавалі зямлю ад сваіх прадзедаў, мы толькі пазычылі яе ў сваіх праўнікаў. Пазычылі без іх згоды, без меры, без гарантыі вярнуць доўг. Бацьку, што адбірае ва ўласных дзяцей хлеб, у народзе лічаць за нелюдзя. Сучасная тэхнакратыя надала нелюдзю статус ведамаснага бажка. Хоць паглядзець на яго ў дзеянні?

Глядзіце, маладых хлопцаў і дзяўчат (нефармалаў) усаджваюць на гусенічны ўсодыход і возычкі па бескарысным, па непатрэбным балоце. Жалезныя гусеніцы ірвуць у шматкі трынег, імхі, травы, журавінавыя сцяблінікі, лазовыя букціцы, качыныя гнёзды... Усё гэта нікому не патрэбна, пакуль не ўпакавана ў цэлафанавую трубочку ў выглядзе сасіскі. Ату балота з яго дапатопнымі чарцямі! Рагачыце, нашчадкі, з тых, хто ў канцы дваццатага стагоддзя не дазваляў сушыць балота, каб карміць свіней, быкоў, кароў.

Слухайце: вучоны з Акадэміі навук БССР пераконвае тых жа хлопцаў і дзяўчат у тым, што «Чырвоная кніга», гэты трапічны мартыралог жывёл і раслін, — не сігнал «стоп», не загад спыніцца, а (слухайце!) «вынік паглыбленага вывучэння прыроды нашай біялагічнай навукай». Рагачыце, нашчадкі, ад радасці: у нас самая лепшая ў свеце «Чырвоная кніга».

Ці яшчэ паслухайце хохму. Савет маладых вучоных ЦК камсамола камандзіраваў у рэйд «Прыпяць-88» сваіх прадстаўнікоў, без пяці мінут кандыдатаў навук. Яны былі актыўныя, іранічныя. Наконт «Чырвонай кнігі», як і іх настаўнікі, прапагандавалі: самая лепшая, таму што савецкая. Наконт меліярацыі адзін з іх адпусціў у смяшлівую маладзёжную аўдыторыю жарт: ад меліярацыі — усе нашы беды, нават СНІД. Але ў зале, куды была кінута хохма, ніхто не засмяяўся.

Не хочучь смяцца нашчадкі...
З выступлення на XIX парт-

канферэнцыі першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі Яўрэма Яўсеевіча Сакалова:

«Хвалюе нас і такое пытанне, на першы погляд, яно з'яўляецца чыста гаспадарчым. Сродкі масавай інфармацыі працягваюць весці дыскусію аб тым, патрэбна ці не патрэбна меліярацыя. І ўдзельнічаюць у ёй у асноўным тыя, хто жыве ў цудоўных кватэрах прэстыжных гарадоў нашай краіны. Яны не адчуваюць на сабе тых цяжкасцей і нягод, з якімі сутыкаецца сяляне, што жывуць у балоцістай мясцовасці. На думку працоўных нашай краіны, выступаць супраць меліярацыі не толькі памылкова, але і шкодна».

Па-першае, гэта ні што іншае, як патрабаванне закансерваваць балота і тым самым захаваць цяжкія ўмовы для жыцця тысяч і тысяч людзей. Па-другое, гэта спроба прытармазіць вырашэнне харчовай праблемы.

Мы ўпэўнены: барацьбу патрэбна весці, але не супраць меліярацыі як такой, а за новую тэхналогію яе правядзення, за стварэнне машын і механізмаў, дазваляючых павялічыць якасць работ, за комплекснае асваенне меліяраваных зямель. І таму лічым неапраўданым скарачэнне асігнаванняў на меліярацыйнае будаўніцтва».

XIX партканферэнцыя — рубеж у духоўным жыцці нашага грамадства. Канферэнцыя абудзіла пэўныя надзеі, але пакінула і пэўныя расчараванні.

Расчараванні афіцыйнай прапаганды замоўчвае (гэта яна ўмее), надзеі ўзвільчвае (гэта ўмее яшчэ лепш). Чым далей у гісторыю адыходзіць канферэнцыя, тым больш наносіцца на яе глянец, тым шырэй разыходзіцца дзве праўды: адна — прапаганда, другая — жыццё. Баюся, мы ніколі поўнасцю не дазнаемся, што вынеслі яе дэлегаты ў сваіх душах. Па-першае, яны самі адкрыта не скажуць, падпарадкоўваючыся нападкам навінаў. Па-другое, тое, што ў іх душах, афіцыйную прапаганду не цікавіць.

Я не маю права гаварыць за ўсіх дэлегатаў, але як камуніст не маю права схавачь тое, што ведаю аб некаторых з тых, якія прадстаўляюць нашу рэспубліку. Імён, кланяючыся нападкам навінаў, назваць не магу, даваў слова гонару. Скажу толькі, што дэлегаты, пра якіх ідзе размова, прадстаўляюць розныя слаі грамадства, людзі сумленныя, прыстойныя, адказныя за свае словы і ўчынкi. І яшчэ шчырыя, што для палітыка, бадай, лепшая якасць, але што для палітыка — рэдкасць. Яны мне казалі (кожны паасобку), што згаралі ад сорама, слухаючы прамову свайго кіраўніка Я. Я. Сакалова, асабліва яго словы пра меліярацыю. «Балела сэрца», — прызнаўся дэлегат-мужчына. Другі выказаўся канкрэтней: «Як ён не разумее відавочнага: асігнаванні скарачаны, каб не адбіраць у прыроды апошняга, каб навесці парадка там, дзе ўжо адабралі». Дэлегат-жанчына паведаміла, што на канферэнцыі яна зразумела: раз Беларусь пахваліў Гарбачоў, значыць, нічога тут не чапай, не мяняй, а то атрымаеш...

Беларускія апалагеты «меліярацыі» звычайна выкарыстоўваюць некалькі выкрутасаў-хітрыкаў, каб завесці палеміку ў тупік. Хітрыка першая, наступальная: глядзіце, на што здольная меліярацыя, ураджай збожжавых у рэспубліцы ў 1987 годзе ўзніўся да 34 цэнтнераў! Сапраўды, узніўся (у 1988 годзе рэзка ўпаў), але сувязі паміж меліярацыяй і ўраджайнасцю не існуе. Прычыны поспеху ў мінеральных угнаеннях і майстэрстве земляробаў. Найбольш рэзкі скачок ураджайнасці якраз там,

дзе больш стараворных зямель. Падзенне ўраджайнасці ў наступным годзе аказалася нязначным зноў жа там, дзе пераважаюць старыя нівы (Гродзенская вобласць).

У канцы 1988 года за «круглым сталом» сабраліся спецыялісты і кіраўнікі Дзяржапрама БССР і актывісты «Сельской газеты», якія вырашылі дакапацца да вытокаў няўдачы. Дакапаліся? Быццам так: пустазелле, палегаець пасеваў, невысокая агратэхніка, безадказнасць. Што да «меліярацыі», то выявілася, што чым больш меліяраваных плошчаў, тым ніжэйшы ўраджай; ярка дэманструе гэта сувязь Віцебскі раён. Аднак не станем пераймаць метады песняроў «меліярацыі» і распаўсюджаць прычыны няўдачы аднаго раёна на тэрыторыю ўсёй рэспублікі, ва ўсіх грахах і бедах вініць меліяратараў.

Хітрыка другая, скарапанавая, таму самая мудрагелістая, збіваючая апанента з ног. Прыдзецца працітаваць Сцяпана Гардзеевіча яшчэ раз:

«У выніку незадавальняючага догляду за сеткай, а часам і нізкай якасці будаўніцтва, асучаснае сетка хутка зношваецца, страчвае сваю дрэнную функцыю, а землі падлягаюць другаснаму забалочванню... Такому негатыўнаму працэсу сардэчнае адступленне ад сапраўды навуковага прыцыпу меліярацыі, ператварэнне яе з комплекснага мерапрыемства ў будаўнічы справу; пагона за аб'ёмамі ва ўрон якасці, догляду, рэканструкцыі, перабудове асучаснае сеткі, што разам узятая фарміруе затратны механізм, не сумяшчальны з прыцыпамі ажыццяўляльнай у краіне перабудовы». (Цытата прыведзена з часопіса «Політыцеский собеседник» (№ 9, 1988), дзе апублікавана інтэрв'ю С. Скарапанаву пад назвай «Мы — за экалагічную галоснасць»).

Мы пайшлі па тым жа крузе, ён замкнёны, ён зачараваны, папаўшы ў яго, вельмі цяжка прызнаць, што негатыўныя вынікі меліярацыі ўзніклі з яе негатыўнай мэты. Мы чулі, Я. Я. Сакалоў так і не прызнаў. На гэта хапіла сіл і смеласці ў другога дэлегата партканферэнцыі, старшыні калгаса «Ленінская іскра» Ядрынскага раёна Чувашскай АССР А. П. Айдака:

«...хачу вярнуцца да пытанняў, узнікшых у сувязі са спісаннем тыдзень назад урадам Расіі аднаго мільёна гектараў зямель, якія лічыліся меліяраванымі. Як аказалася магчымым, што на вачах усяго народа меліярацыйныя арганізацыі адкрыта равалі дзяржаву? У гэтай пастанове сказана, што спісаць гэтыя землі прыйшлося з-за дрэннага праектавання і будаўніцтва. Мільён гектараў! Гэта не проста неатрыманы ўраджай, але і заняпаны ў зямлю сотні мільёнаў народных грошай, адабраных у сяле, у нашых дзяцей. За апошнія 20 год усёўзрастаючыя сумы расходуюцца на меліярацыю, у асноўным водную, а харчовае становіцца ў краіне не паллянае... Каб у будучым для падобнага не было ўмоў. — а пры самафінансаванні гэта і неабходна. — мэтазгодна наперад спыніць бюджэтнае фінансаванне меліярацыйнага будаўніцтва. Гэта стане заслонай затратнаму прыцыпу меліярацыі. Меліярацыйныя работы цяпер павінны праводзіцца толькі на дамовах з гаспадарамі на іх грошы (аплачыменты) і адпаведнасці са схемай унутрыгаспадарчага землеўпарадкавання. Пры гэтым, зразумела, грошы, якія выдзяляюцца Мінвадгасу СССР, трэба перадаць павінным арганізацыям аграпрама. Там беспамылкова вызначыць, куды іх умяць, каб была лепшая аддача. — на будаўніцтва ладок, сацкультбыт ці на меліярацыю. А перасойныя механізаваныя калоны і праектыныя арганізацыі Мінвадгаса СССР павінны быць перавержаны на падрад без мэтавага фінансавання іх дзейнасці».

Старшыні калгаса шчодрара адладзіравалі, але адладзіравалі і партработніку высокага рангу Сакалоў. Два крайнія пункты погляду выявілі дзве супрацьлеглыя тэндэнцыі ў руху нашага грамадства. Іх супрацьборства нарастае. Хто пераможа — камандзір ці гаспадар? — незразумела. У Беларусі яўная перавага пакуль што на баку камандна-адміністратывага сістэмы, куды са стаўным звяном уваходзіць і «меліярацыя».

Віншуем!

Слядамі вогненых бліскавіц

Перад тым, як напісаць некалькі слоў да юбілею свайго сябра, пісьменніка Аркадзя Марціновіча, я зноў пачаў перагортваць яго раней працытаныя раманы «Не шукай слядоў сваіх» і «Груша на Голым полі». Шчыра скажу — галоўны герой першага рамана, малады афіцэр Віктар Раманічкі мне найбольш спадабаўся. Ідуць па вайне, ён бярэ на свае плечы ўвесь цяжар страшнага ліхалецця — і горчч нашага адступлення, і радасць першых перамог. Цяжка паранены ў баі воін трапляе ў глыбокі тыл, лечыцца ў вайсковым шпіталі. Тут, у невялікім паўднёвым гарадку, ён знаёміцца з прыгожай дзяўчынай Ладай, зяляецца да яе. Але вайна разлучае іх. Раманічкі развітаецца са сваёй каханай, зноў адпраўляецца на фронт. Пачуццё кахання і дружба вядзе яго на новыя подзвігі...

Амаль такі ж лёс, які выпаў на долю героя рамана, напачатку ў час вайны і самога аўтара. Аркадзь Нічыпаравіч Марціновіч прайшоў усю вайну ад радавога да афіцэра, ад простага стралка да камандзіра супрацьтанкавай роты. З першага дня крывавага нашэсця ён знаходзіўся на прэрднім краі, быў тройчы паранены і зноў вяртаўся ў строй да сваіх баявых сяброў. Асабліва запамніліся яму баі на Заходнім фронце, пад Невелем, дзе ў час выхаду з акружэння сябры на руках вынеслі яго з поля бою. Пасля кароткага лячэння, загойвання ран зноў баі, баі...

Як высветлілася пазней, мы з Аркадзем летам 1942 года ваявалі на адным, Бранскім фронце. Наша армія стрымлівала націск фашысцкіх полчышчаў, якія імкнуліся прарвацца да Сталінграда. Пасля доўгіх абараніцельных баёў пад Ліўнамі мы перайшлі ў наступленне. Наперадзе быў яшчэ больш цяжкі шлях да перамогі.

Пазней я даведаўся, што для Аркадзя Марціновіча Айчынная вайна была не першай. У канцы 1939-га года, калі нас прызывалі ў армію, яму, маладому настаўніку, давялося адразу трапіць на фінскі фронт. Гэта была таксама вайна, пра якую сёння людзі старэйшага пака-

лення ўспамінаюць з асаблівай горччю.

Сёння, праз многа гадоў, Аркадзь Марціновіч, былы афіцэр, можа сказаць пра сабе словамі свайго героя з рамана «Груша на Голым полі» Ігната Валокі: «Часам дзіўлюся, чаму найчасцей успамінаецца даўняе, далёка, пасля ж таго пражыта цэлае жыццё, — дык няўжо самае галоўнае для мяне было тады, у вайну? Можна, і праўда, кажу я сабе. Вырашальнае ж яно было для краіны, — дык жа і для цябе...»

Сказана слушна. Для ўсіх нас, былых франтавікоў, вайна назаўсёды пакінула сляды тых вогненых бліскавіц, якія і сёння адбіваюцца іскрамі ў нашых вачах, ньюць ранами ў сэрцах. І, на жаль, некаторыя людзі, асабліва маладыя, не заўважаюць альбо не хочучь заўважаюць гэтага...

Біяграфія Аркадзя Марціновіча, як жыццёвая, так і творчая, падобна на біяграфіі многіх беларускіх пісьменнікаў яго пакалення: педагагічная адукацыя, праца настаўніка, вайсковая служба, вайна, пасля вайны зноў вучоба, універсітэт, ВПШ, праца ў розных рэдакцыях, выдавецтве. Дарэчы, некалькі гадоў у канцы шасцідзесятых Аркадзь Марціновіч працаваў адказным сакратаром рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва».

Перад напісаннем вядомых цяпер раманаў у Марціновіча было ўжо некалькі кніг апавесцей і апавяданняў («Надзея», «Водгулле», «Прасека» і іншыя). А пачынаў ён, як і многія нашы празаікі, з вершаў. Яшчэ ў 1938 годзе цэнтральныя мінскія газеты друкавалі яго вершы. А ў 1965 годзе ў выдавецтве «Беларусь» выйшла яго паэтычная кніга «Чырвоныя ветразі». Хоць літаратурная крытыка не звярнула на яе асаблівай увагі, але, мне здаецца, у ёй шмат было таго, што гучыць і сёння. Гэта самабытная, удумлівая творчасць паэта, які па-свойму глядзіць на свет.

Аркадзь Марціновіч, пісьменнік і чалавек, «спазнаў цану слова і цану жыцця» (ягонныя словы) на многіх нялёгкіх дарогах сваёй творчай і грамадзянскай працы. Ён не імкнуўся ніколі да высокіх пастоў. (Толькі перад самым выхадом на пенсію працаваў некаторы час галоўным рэдактарам выдавецтва «Мастацтва літаратура»). Але ўсе мы ведалі яго як сціплага, уважлівага таварыша. Ён ніколі не павышаў свайго голасу, памяркоўна, удумліва ставіўся да вырашэння кожнага творчага пытання.

Такім вось бачу я і сёння свайго сябра Аркадзя Марціновіча, якому спаўняецца семдзесят год. Добрага табе здароўя, новага творчага плёну, дарагі дружа!

Пятро ПРЫХОДЗЬКА.

У вянок Скарыне

Юбілею вялікага славянскага асветніка, беларускага першадрукара Францыска Скарыны прысвечана выстаўка, якая адкрылася ў Рэспубліканскім музеі гісторыі рэлігіі ў Гродне. Дзесяткі народных майстроў і самадзейных мастакоў вобласці прадставілі свае работы — шматлікія партрэты юбіляра, пейзажныя палотны, графічныя лісты, скульптуры ў дрэве і гіпсе. Майстэрскія вырабы ткачых паступілі з многіх раёнаў Прынямоння. Іх аўтары імкнуліся як мага глыбей раскрыць духоўны свет філосафа і асвет-

ніка, адлюстраваць тое, аб чым ён марыў, — свабоднае жыццё свабоднага і адукаванага народа.

Некаторыя з экспанатаў выстаўкі жыхары і госці абласнога цэнтру ў хуткім часе змогуць убачыць у кінатэатры «Гродна». Вялікая экспазіцыя будзе прысвечана 500-годдзю Францыска Скарыны і беларускаму пэту-дэмакрату Францішку Багушэвічу, 150-годдзю з дня нараджэння якога будзе адзначаць у рэспубліцы ў гэтым месяцы.

БЕЛТА.

Гродна.

Першыя месяцы 1901 года прынёслі ў жыццё Лесі Украінкі адну з самых страшных трагедый—у Мінску на яе руках памёр ад сухотаў піянер сацыял-дэмакратаў Украіны і Беларусі Сяргей Мяржынскі. Два месяцы вялікая ўкраінская паэтэса правяла ля ложка свайго дарагога сябра, імкнучыся дапамагчы яму выкараскацца з кіпцюроў смерці. Ды марна: тужлівым сакавіцкім днём у Маскву з Мінска паляцела тэлеграма: «Сярожа памёр трэцяга сакавіка». Адресавана яна была Веры Дани-

іме́ны яе дачкі і ўнучкі нам не былі вядомы. І толькі ў радках В. Аляксандравай, прысвечаных кантактам яе дачкі Вольгі з С. Мяржынскім, гаварылася, што яна была бястужаўкай.

Колькі людзей спрабавалі нам дапамагчы ў гэтым амаль што безнадзейным пошуку! Сярод іх была бястужаўка Е. Ізмесціва, аўтар кнігі аб Бястужаўскіх курсах Э. Фядосава, супрацоўніца Музея гісторыі Ленінграда Л. Творагава і многія іншыя. Шмат часу гэтыя людзі па нашай просьбе перабіраюць старонку за ста-

часнага палітычнага жыцця, літаратуры і мастацтва. Часта грошы ад гэтых мерапрыемстваў ішлі на дапамогу рэвалюцыянерам, а самі пасяджэнні ператвараліся ў свайго роду палітычныя дэманстрацыі, на якіх гучаў заклік: «Далоў самадзяржаўе!», аб чым сведчыць, у прыватнасці, справа дэпартаменту паліцыі аб закрыцці Мінскага таварыства прыгожых мастацтваў у 1906 годзе, якая захоўваецца ў ЦДГА БССР у Мінску (ф. 295, воп. 1, с. 7509). У ёй, між іншым гаворыцца: «У таварыстве прыгожых

Часта бываў у іх і С. Мяржынскі. Разам чыталі, абмяркоўвалі кнігі, палітычныя падзеі.

Калі ў 1910-ых гадах Аляксандр Фёдаравіч памёр, Я. Чырыкаў напісаў аб ім у сваёй кнізе «Успокоение», якая выйшла ў 1916 годзе ў Маскве. «Мне на працягу пяці гадоў давялося жыць і працаваць у г. Мінску і асабіста ведаць і працаваць на розных культурных пасадах з нябожчыкам Аляксандрам Фёдаравічам, — згадаў ён у мемуарах.—Гэта быў тып чалавека, якія выпрацоўвалі сярод рускай інтэлігенцыі заповеты 60-ых гадоў—бадзёры, стойкі, магутны духам, які не ведаў стомы ў грамадскай рабоце».

Звесткі, якія ўдалося атрымаць, сапраўды збіраліся па крупінках. Дапамаглі нам у гэтым мінскі ўрач і журналіст, аўтар апавесці пра С. Мяржынскага «Покліч Праметэя» («Мастацкая літаратура», 1987) Я. Басін, унук Я. Чырыкава ташкенцкі мастак У. Чырыкаў, супрацоўнікі ЦДГА БССР Н. Булыга і Я. Бравер, пісьменніца Л. Арабей, унук В. А. Пасэ, рэдактара часопіса «Жизнь», у якім супрацоўнічала і Леся Украінка, В. С. Пасэ (дацэнт Мінскага інстытута культуры), загадчык кафедры гісторыі гэтага інстытута А. Грыцкевіч, супрацоўнікі саратаўскай газеты «Коммунист», Ленінградскага дзяржаўнага гістарычнага архіва, Саратаўскага абласнога гістарычнага архіва і многія іншыя.

Цяпер мы працуем над стварэннем новай экспазіцыі музея Лесі Украінкі. Так хацелася б адшукаць і паказаць наведвальнікам новыя матэрыялы, у прыватнасці, фотаздымкі гэтых дарагіх Лесі Украінцы людзей.

Пошукі, знаходкі

Былі сябрамі Лесі Украінкі

лаўне Аляксандравай, сяброўцы Лесі Украінкі.

А потым былі лісты, шмат лістоў...

Ужо каля двух дзесяцігоддзяў Кіеўскі музей Лесі Украінкі імкнецца сабраць матэрыялы пра Веру Данилаўну Аляксандраву, якая ўвайшла ў жыццё ўкраінскай паэтэсы каля 1900 года, у час паездак у Мінск і сустрэч з С. Мяржынскім, даведацца больш і пра яе самую, і пра яе работу, блізкіх людзей.

Першая, магчыма, самая значная знаходка прыйшла ў 1970 годзе, калі ў Кіеве ў былой мінчанкі В. Агавай супрацоўніку музея С. Кабану ўдалося адшукаць рукапіс успамінаў В. Аляксандравай аб дружбе з С. Мяржынскім і Лесяй Украінкай, датаваны 1932 годам. Два лісты Лесі Украінкі да В. Аляксандравай напісаны ў 1902 годзе. Гэтыя матэрыялы Вера Данилаўна перадала ў Кіев для публікацыі ў пачатку трыццатых гадоў. На жаль, надрукаваны яны былі толькі ў 1970 годзе ў дзевятым нумары часопіса «Вітчизна», а таксама ўвайшлі ў кнігу «Леся Украінка ва ўспамінах сучаснікаў», выпушчаную выдавецтвам «Художественная литература» (1971).

Гэтыя матэрыялы, магчыма, упершыню, у поўнай меры паказалі нам глыбіню трагедыі, перажытай паэтэсай у 1901 годзе, сілу і прыгажосць яе пачуццяў, водгалас якіх знаходзім у вершах Лесі Украінкі 1900—1901 гадоў, у некаторых лістах да родных, сяброў.

Музей звяртаўся ў саратаўскія і мінскія архівы, у Маскву, Ленінград. Зроблена запытанне ў даведачны бюро Мінска і Саратава. Аднак Вера Данилаўна памёрла яшчэ ў 1933 годзе,

ронкай дакументы курсаў... Перабіраюць, каб у адзін цудоўны дзень разам з намі прачытаць іх.

Устаноўлена, што Вольга Аляксандрава была дачкой буйнога саратаўскага (з 1898 года — мінскага) чыноўніка Аляксандра Фёдаравіча Аляксандрава, унучка вядомага ўкраінскага і рускага пісьменніка, гісторыка Данилы Лукіча Мардоўца (Мардоўцава). Яе маці Вера Данилаўна настаўнічала ў Саратаве ў Пакроўскай нядзельнай школе, з'яўлялася адной са стваральніц і актыўных удзельніц Саратаўскага таварыства прыгожых мастацтваў.

У 1898 годзе Вера Данилаўна і Аляксандр Фёдаравіч пераязджаюць у Мінск, дзе стацьці саветнік А. Аляксандраў пачаў служыць старшым рэвізорам Мінскага губернскага акцыйнага ўпраўлення.

Разам са сваімі новымі знаёмымі пісьменнікам Яўгенам Чырыкавым і яго жонкай Валянцінай Георгіеўнай, будучай актрысай Новага драматычнага тэатра В. Ф. Камісаржэўскай (сцэнічнае імя — Йёлшына) Аляксандрава ствараюць у Мінску таварыства прыгожых мастацтваў. Таварыства пачало працаваць у 1899 годзе. Аляксандрава прымаюць актыўны ўдзел ва ўсіх яго мерапрыемствах. Выступаюць як акцёры (А. Аляксандраў і як рэжысёр) у аматарскіх спектаклях, арганізуюць лекцыі, шмат чытаюць. Аляксандр Фёдаравіч рытуе і праводзіць 100-гадовы юбілей А. С. Пушкіна ў Мінску. На свяце ён чытае верш М. Лермантава «На смерць паэта».

Аляксандрава былі пастаяннымі арганізатарамі вечароў таварыства, на якіх абмяркоўваліся навіны тага-

мастацтваў многія члены належыць да вельмі рэвалюцыйных партый... У час розных чытанняў дазваляюць антыўрадавыя прамовы і дэманстрацыі. У іх ліку надзіва ненадзейная Вера Данилаўна Аляксандрава».

На месцы закрытага ўзнікла Літаратурна-артыстычнае таварыства. Зноў яго актыўнымі арганізатарамі і ўдзельніцамі сталі муж і жонка Аляксандрава. У 1903—1904 годзе Аляксандр Фёдаравіч быў, акрамя та-

Леся УКРАЇНКА і Сяргей МЯРЖЫНСКІ сярод сваякоў пісьменніцы. Зялёны Гай.

го, членам Мінскага гарадскога камітэта народнай цяварозасці, у 1910—членам рэвізійнай камісіі Таварыства мастацка-прамысловага музея пры Мінскім камерцыйным вучылішчы. Муж і жонка Аляксандрава былі сярод стваральнікаў Мінскага таварыства абароны жанчын.

Вера Данилаўна сябрала з Цёткай, пра што пазней нагадала ў сваіх успамінах. Жылі Аляксандрава ў Мінску па вуліцы Прэбражэнскай у доме Берлянда, жылі і на Вясёлай. Дзверы іх дома заўсёды былі адчынены для сяброў.

Добра было б, каб адгукнуліся дзеці, унукі, праўнукі Вольгі Аляксандраўны Аляксандравай і яе брата Данилы. Мы з радасцю павялі б іх па абноўленых залах нашага кіеўскага музея, мы пайшлі б з імі па мінскіх вуліцах Сяргея Мяржынскага і Лесі Украінкі, і яны б зразумелі, што ёсць імёны, справы, людзі, якія не паміраюць. Не паміраюць таму, што жывуць у нашай памяці.

Аля ДЫБА,
старшы навуковы
супрацоўнік Кіеўскага
літаратурна-мемарыяльнага музея Лесі Украінкі.

ПОМНИК Ф. СКАРЫНЕ— ДЗЕ І ЯКІ?

Другі тур конкурсу на праект помніка Ф. Скарыне не даў станоўчага выніку. Ніводзін з прадстаўленых праектаў (чатыры дагаворныя праекты творчых калектываў, якія аказаліся лепшымі ў першым туры, а таксама восем альтэрнатыўных — што не прычыла ўмовам конкурсу) нельга прапаноўваць да рэалізацыі. Да такой высновы прыйшлі ўдзельнікі грамадскага абмеркавання 27 лютага ў Палацы мастацтваў (на ім выступіла 26 чалавек). Праўда, адзначалася, што ў параўнанні з праектамі першага тура зроблены крок наперад. Згодна з умовамі конкурсу, як вядома, былі абраны два месцы для будучага помніка Ф. Скарыне — перад будынкам Прэзідыума АН БССР і каля акадэмічнай бібліятэкі з выходам на Ленінскі праспект. Скульптары і архітэктары не здолелі выйсці з тупіковай сітуацыі ў прывязцы помніка да каланады будынка Прэзідыума АН БССР. Давялося штучна «выцягнуць» скульптуру Скарыны на вялікія памеры, па ўзору помнікаў, якія раней пастаўлены на праспекце. Мабыць, пластычнае рашэнне вобраза генія эпохі Адраджэння вымагае невялікай па памерах, але глыбокай па духоўным змесце скульптуры, якая магла б быць размешчана на тым месцы дзе зараз помнік Калініну (зразумела, з перайменаваннем плошчы), ці ў Верхнім горадзе.

28 лютага на сваім пасяджэнні рэспубліканскі аргкамітэт не ўхваліў ні адзін з праектаў другога тура. Было вырашана адмовіцца ад ранейшага месца і аб'явіць да 15 сакавіка 1990 г. бліц-конкурс на лепшае месца для помніка Ф. Скарыне. У час маючых адбыцца ў Мінску ўрачыстасцей з нагоды 500-гадовага юбілею Ф. Скарыны плануецца толькі закладка будучага помніка. А па выніках новага конкурсу аргкамітэт вызначыць лепшы праект.

П. УЛАДЗІМІРАЎ.

А Б'Я В Ы

ДЗЯРЖКАМІТЭТ БССР ПА ТЭЛЕБАЧАННІ І РАДЫЁВЯШЧАННІ

аб'яўляе конкурс

на замяшчэнне пасады галоўнага дырыжора

канцэртна-эстраднага

аркестра Дзяржтэлерадыё БССР.

У конкурсе могуць удзельнічаць асобы, якія маюць адпаведную адукацыю і пастаянную прапіску ў г. Мінску.

Тэрмін конкурсу — месяц з дня апублікавання аб'явы.

Даведкі па тэл. 63-30-04, 33-88-41, 33-25-55.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускім мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 08215

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61, намесніца галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анато́ль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Ачоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНЮК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.